

OSMANLI RUMELİ’SİNDE YABANCI SERMAYE YATIRIMI: YANYA REJİ İDARESİ (1883-1912)

Mustafa DAĞ*

ÖZ

Osmanlı İmparatorluğu’nun girişmiş olduğu dış borç serüveni 1881’de Düyun-ı Umumiye İdaresi’nin kurulmasıyla neticelenmiştir. Bu idarenin denetimine bırakılan ürünlerden biri olan tütün ise 1883’te faaliyete geçen Reji Şirketi tarafından idare edilmiştir. Şirket, ülke merkezinde kurumsallaştığı gibi Yanya vilayetinde de örgütlenmiştir. Yanya Reji İdaresi’nin incelendiği bu çalışmanın temel amacı, 1883 ile 1912 yılları arasında tütün sektöründeki 29 yıllık tekel imtiyazını elinde bulunduran İdare’nin her türlü faaliyetini ele alarak vilayetin ekonomisine ve sosyal yapısına olan etkilerini tespit etmektir. Bu doğrultuda çalışmada ilk etapta Yanya’nın coğrafi sınırları ile idari taksimatının yanı sıra Reji’nin bölgedeki teşkilat yapısı ile kadro yapılanması hakkında bilgi verilmiştir. Daha sonra İdare’nin tütünü kontrol altına almak amacıyla hayata geçirmiş olduğu politikaların İdare ile çiftçi, tüccar ve mahalli yöneticilerle olan ilişkileri nasıl şekillendirdiğine değinilmiştir. Tüm bu gelişmeler daha çok birincil kaynak olarak nitelendirilebilecek arşiv belgeleri ile salnamelere başvurularak gün yüzüne çıkarılmaya çalışılmıştır. Çalışmada, birincil kaynakların dışında araştırma-inceleme eserlerden de istifade edilmiştir. Bu tür kaynaklardan istifade edilerek hazırlanan çalışmanın pek çok bulgusu mevcuttur. Bunlardan bazıları şu şekilde sıralanabilir; İdare’nin Yanya’da tütün ekonomisinin tasviriyile ilgili önemli bir konuma sahip olduğu, bölgede muazzam bir teşkilat yapısıyla örgütlenilerek kalabalık bir kadro yapılanmasına sahip olduğu vilayetin istihdam politikasına ciddi katkılar sağladığı, İdare’nin uygulamalarından dolayı birçok kaçakçılık faaliyetinin gerçekleştirildiği ve kaçakçılarla ilgili adli süreçlerin işletildiğidir.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Ekonomisi, Reji Şirketi, Yanya, Yanya Reji İdaresi, Tütün.

* Dr. Öğr. Üyesi, Harran Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Şanlıurfa, ORCID ID: orcid.org/0000-0003-4571-8115, E-Posta: mustafadag@harran.edu.tr.

MUSTAFA DAĞ

**FOREIGN CAPITAL INVESTMENT IN OTTOMAN RUMELIA:
IOANNINA REJI ADMINISTRATION (1883-1912)**

ABSTRACT

The foreign debt adventure of the Ottoman Empire ended with the accumulation of the Public Debt Administration in 1881. Tobacco, one of the products left under the control of this Administration, was managed by the Reji Company, which started operating in 1883. The company was institutionalized in the center of the country and was also organized in the province of Ioannina (Yanya). The main purpose of this study, which examines Ioannina (Yanya) Reji Administration; is to examine all the activities of the Administration, which held a 29-year monopoly privilege in the tobacco sector between 1883 and 1912, and to determine their effects on the economy and social structure of the province. In this regard, in the first stage of the study, information is given about the geographical borders and administrative divisions of Ioannina, as well as the organizational structure and staff structure of Reji in the region. Then, it is mentioned how the policies implemented by the Administration to control tobacco shaped the relations between the Administration and farmers, merchants and local administrators. All these developments are tried to be brought to light by consulting archive documents and yearbooks, which can be described as primary sources. Apart from primary sources, research works also have contributed to the study. There are many findings of the study prepared using these sources. Some of them can be listed as follows; it is stated that the Administration had an important position regarding the description of the tobacco economy in Ioannina (Yanya), that it was organized with a magnificent organizational structure in the region and had a large staff, that it made serious contributions to the employment policy of the province, that many smuggling activities were carried out due to the practices of the Administration and that judicial processes regarding smugglers were carried out.

Keywords: Ottoman Economy, Reji Company, Ioannina Reji Administration, Ioannina, Tobacco.

EXTENDED ABSTRACT

The subject of the study is the policies implemented by the Reji Administration in Ioannina (Yanya) between 1883 and 1912 to control tobacco and all kinds of activities related to these policies. The spatial limitation of the study consists of provincial borders. In terms of time, since the company was founded in 1883, the starting year was set at 1883, while the ending date was set at 1912, since the province of Ioannina (Yanya) came out of Ottoman rule in 1912.

OSMANLI RUMELİ'SİNDE YABANCI SERMAYE YATIRIMI: YANYA REJİ İDARESİ
(1883-1912)

The main purpose of this study, which examines the Ioannina (Yanya) Reji Administration, organized in Rumelia under the Reji Company, is to discuss all kinds of activities of the administration that held the privilege in the tobacco sector between 1883 and 1912 and to determine their effects on the economy and social structure of the province. In this context, the study sought to determine how the administration's activities in the region and its tobacco control policies shaped the relationship between the Reji, tobacco farmers, traders and local administrators.

This theoretical study, which examines the activities of the Ioannina (Yanya) Reji Administration between 1883 and 1912, consists of two basic stages. The first of these stages is the organization and staff structuring that the administration had created in the region. In the second stage, because of the policies implemented by the administration in order to control tobacco in the region, the relations between the director and tobacco farmers, merchants, local administrators and their own personnel were discussed.

In terms of research sources, archival documents and yearbooks, which can be described as primary sources, were mainly used. In addition to primary sources, research and reviews also contributed to the study.

The study, which covers the period between 1883 and 1912, produced many findings. During the 29-year period which the Ioannina (Yanya) Reji Administration controlled all tobacco-related activities in the province, it had intense interaction with tobacco farmers, consumers, and traders, as well as its own staff and local administrators. This study, which discusses all these relationships and developments, has produced many findings. As a result, the Reji Company was organized in the region with an extensive personnel structure and was organized under the Ioannina (Yanya) Reji Administration as the Ioannina (Yanya) Central Sanjak Reji Directorate, the Ergiri Sanjak Reji Directorate, the Berat Sanjak Reji Directorate and the Preveza Sanjak Reji Directorate. Civil servant offices were established in the districts under these directorates. In the townships and villages of the districts, tobacco production, trade and consumption were tried to be kept under control with the personnel assigned. As a result of the research on the staff structure, it was determined that during the twenty-nine-year period, between 1883 and 1912, 99 officials were employed in the Ioannina (Yanya) Central Sanjak Reji Directorate, 23 in the Ergiri Sanjak Reji Directorate, 19 in the Preveza Sanjak Reji Directorate and 18 in the Berat Sanjak Reji Directorate. Of the 159 officials who could be identified as serving in the Ioannina (Yanya) Reji Administration, 62 were Muslims and 98 were selected from non-Muslim Ottoman subjects. The posts held by these officials included minister,

MUSTAFA DAĞ

manager, clerk, weighbridge officer, factory clerk, Turkish clerk, accountant, clerk, polling clerk, inspector, salesman, lawyer, warehouse clerk and guard.

As a result of the policy of active administration with overstretched staff, it was found that tobacco production continued intensively in the region. Statistics show that the amount of tobacco produced in 1882 was 111,000 kilos, whereas in 1889 it was 275,000 kilos. This increase reached 296,074 kilos in 1895. The increase in tobacco production also enabled the administration to make a profit. In this context, in 1900, the company's expenses were 1,416,019 kuruş and its income was 3,750,168 kuruş. On the basis of this data, the rate of profit obtained was calculated to be 2,154,149 kuruş. However, intensive tobacco production made control difficult. In 1901, a policy was introduced to reduce tobacco production in the region. This policy had a negative impact on the income of the year 1909 and led to a decrease in the income received. In addition to all these developments, there were problems with tobacco farmers due to administrative practices, such as the lack of warehouses, the issue of planting licences, the issue of price increases, i.e. the low prices at which the Reji received tobacco from farmers, and the issue of planting advances from the Reji to support farmers. Thirty-two case examples were examined as a result of research in this area. Of these, 11 were due to licence issues, 8 were due to pricing issues, 12 were due to stock issues and 1 was due to prepayment issues. Most of these problems were resolved. The Ministry of Finance played an effective role in resolving the problems.

Some problems occurred with tobacco merchants due to the policies implemented by the Ioannina (Yanya) Reji Administration in the province. The main reasons for these problems were that the tobacco trade was completely under the control of the Reji, that from 1887 it was subject to a license from the Reji liberalizing the trade, that merchants with a license could export tobacco, and that a dividend tax was levied on merchants. In the problems that have arisen because of these reasons, Reji had accused the farmers of not complying with the specifications and regulations, while the traders have complained about not being able to trade tobacco freely and about the difficulties in applying for licences.

Because of the relationships that both tobacco farmers and traders had with the Reji, this led to a great deal of interaction between the Reji administration and the local administrations. These problems have had a negative impact on the local administrators' view of the Reji. To prevent this, the central government often warned local administrators to treat the company as a state institution. Since the government and the company had common interests, the central government asked local administrators to

OSMANLI RUMELİ'SİNDE YABANCI SERMAYE YATIRIMI: YANYA REJİ İDARESİ
(1883-1912)

consider the administration as a state department. While the Reji Administration complained that the local administrators did not provide the necessary facilities, especially in the fight against smuggling, and that the smugglers were protected by the local administrators, the local administrators complained about the prohibitive and oppressive policies and appointments made by the administration. The focus of the solution to these complaints was seen to be the Ministry of Finance.

It has been noted that the donations had created positive relationships between the Reji administration and local administrators, as well as the negative developments that have occurred as a result. In this regard, 19 cases have been examined concerning the developments that have taken place between the Reji administration and the local administrations over a period of 29 years. 4 of these cases were due to local administrators not supporting the Reji, 2 were due to local administrators supporting and protecting smugglers, 2 were due to dividend tax, 5 were due to donations made by Reji administrators to local administrators, 1 was due to contributions to maintaining public order in the country, 4 cases were due to dividend tax. Three of these were due to improper appointments made by the director, and one was due to the use of the director's warehouse by the military. Donations from the Reji guards to local administrators were used to build public buildings such as civil and military hospitals, bridges and piers throughout the province. On the basis of this situation, it can be said that the administration has been supportive of the development of the Reji.

It has been noted that the Reji administration has been having some problems with its own staff due to the problems it has been having with the local administrators. The main cause of these problems was lack of control due to overstaffing by management. This lack of control led the managing officials to take some irregular actions. The most important of these irregularities was the embezzlement of funds belonging to the administration by its officials. The legal disputes arising from the embezzlement issue were subject to Ottoman law and were settled in Ottoman courts. Cases that arose in this direction were appealed first to the Supreme Court and then to the Court of Appeal if the decision taken was contested. Besides embezzlement, problems also arose from some irregular initiatives. These included abuse of authority, violation of the law, ill-treatment of the public, involvement in murder, attempted espionage and collaboration with separatist groups. Due to the ethnic structure of the Reji, Greeks were generally among the nations that the Reji officials attempted to spy on. It has been noted that as a result of initiatives by local administrators and the central government, Reji officials have been punished with dismissal, transfer or imprisonment. In this respect,

16 cases were identified. Of these, 3 were for embezzlement, 7 for attempted irregularities, 5 for espionage on behalf of Greeks and one for the murder of the director. In cases of embezzlement, the missing amount was usually recovered from the officer in charge of the directorate.

Giriş

Eskiçağlardan itibaren yerleşim alanı olan Yanya, 1318’de Bizanslılar ve 1342’de Sırp larca hakimiyet altına alınmıştır.¹ 1411 ile 1430 yılları arasında İtalyanların idaresinde yönetilmiştir.² 9 Ekim 1430 yılına gelindiğinde bölge Osmanlı himayesine girmiştir.³ Osmanlı yönetimindeki Yanya,⁴ ilk etapta Rumeli Eyaleti’ne bağlanmıştır. Daha sonra 1847 yılında Yanya Eyaleti kurulmuştur.⁵ 1867 yılında bölgede müstakil bir vilayet idaresi tesis edilmiştir.⁶ Yeni tesis edilen bu vilayetin idari sınırları Yanya merkez, Berat, Ergiri, Preveze ve Tırhala sancaklarından oluşmuştur.⁷

Reji Şirketi’nin kuruluş tarihi olan 1883 yılında Yanya; Yanya, Ergiri, Berat ve Preveze sancaklarından oluşuyordu.⁸ Yanya Sancağı’na bağlı

¹ Erdoğan Keleş, “Yanya Sancağı Mutasarrıfı Arslan Paşazâde Selman Paşa (1742-1764)”, *OTAM*, Sayı 52, Güz 2022, s. 137.

² Machiel Kiel, “Yanya”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Cilt 43, İstanbul 2013, s. 317-321.

³ Oya Şenyurt, “Osmanlı İdaresindeki Balkanlar’da Rum Yetimhaneleri: Selanik, Yanya, Meçova ve Manastır”, *Modular Journal*, Cilt 5, Sayı 1, Haziran 2022, s. 78.

⁴ Fehmi Yılmaz, 17. Yüzyılın sonları ile 18. yüzyılın başlarında imparatorluk içerisinde tütün ekilen kazaların %12,2’sini oluşturan Rumeli kazaların Akçahisar-ı Tiran, Arnavutluk Belgrad, Yanya, Narda ve Preveze kazaları olduğunu belirtmiştir. Bu kazalardan Yanya’da 31 köyde tütün üretimi yapılmaktadır. Aynı dönemlerde Yanya’da üretilen tütünlerin dönüm rekoltesinin 66 okka olduğu ifade edilmiştir. Bu ortalama Rumeli bölgesinin üstünde bir rakamdı. Zira Rumeli bölgesinde dönüm rekoltesi 64 okka olarak belirtilmiştir. Bkz. Fehmi Yılmaz, *Osmanlı İmparatorluğu’nda Tütün: Sosyal Siyasi ve Ekonomik Tahlili (1600-1883)*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Danışman: Prof. Dr. Cevdet Küçük, İstanbul 2005, s. 30, 45.

⁵ Halil İnalçık, “Rumeli”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Cilt 35, İstanbul 2008, s. 232-235.

⁶ İlkey Erken, *Yanya Sancağının İdari Yapısı ve Yerleşim Birimleri (1867-1913)*, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Danışman: Prof. Dr. Nedim İpek, Samsun 2019, s. 52.

⁷ İlkey Erken, “Yanya Vilayetinde Bir Muhaciri Kasabası: Loros”, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Sayı 63, Eylül 2018, s. 558; Yüksel Nizamoglu, “Yanya Vilayetinin Durumuna Dair Hazırlanan Layihalar ve Sonuçları”, *OTAM*, Sayı 33, Ocak 2013, s. 199.

⁸ Abdülkadir Erçin, “Yanya Vilayeti Jandarma Tensikatı (1903-1912)”, *USAD*, Sayı 17, Güz 2022, s. 162.

OSMANLI RUMELİ'SİNDE YABANCI SERMAYE YATIRIMI: YANYA REJİ İDARESİ
(1883-1912)

olan Aydonat, Filat ve Meçova kazalarının yanı sıra Kuveleş, Labove, Loros, Morto, Sibare ve Himarina nahiyelerden müteşekkildi. Ergiri Sancağı sınırları içerisinde Delvine, Tepedelen ve Himara kazaları bulunmaktaydı. Berat Sancağı'nın idari taksimatı Avlonya,⁹ İskarapar ve Timoriçe kazaları şeklinde olmuştur. Preveze Sancağı Narda, Margılıç, Koniçe, Pogon ve Premedi kazalarından oluşmaktadır.¹⁰ 1882 yılına gelindiğinde Leskovik Sancağı oluşturulmuştur.¹¹ Böylece 1882'de yapılan değişiklikle birlikte Yanya; 1888 yılına kadar mevcut idari taksimatını koruyarak Yanya, Ergiri, Berat, Preveze ve Leskovik sancaklarından müteşekkildi.¹²

1889 yılında Leskovik Sancağı kazaya dönüştürülerek merkez sancağa bağlanmıştır. Buna göre Yanya Merkez Sancağı, Leskovik, Koniçe, Aydonat, Filat ve Meçova kazalarından oluşturulmuştur.¹³ Ergiri Sancağı'nın sınırları içerisinde Delvine, Kurveleş, Pogon ve Tepedelen kazaları bulunmaktaydı. Preveze Sancağı'nın idari taksimatında Loros, Premedi ve Margılıç kazaları yer almıştır. Son olarak Berat Sancağı; Avlonya, Timoriçe ve İskarapar kazalarından oluşturulmuştur.¹⁴ Böylece 1889'de Yanya; idari açıdan 4 sancak, 15 kaza, 14 nahiye ve 1.253 köy şeklinde taksim edilmiştir.¹⁵ Bu idari taksimat 1895 yılına kadar devam etmiştir.¹⁶

⁹ 1417 yılında Berat bölgesiyle birlikte Osmanlı hakimiyetine girmiştir. Avlonya, Osmanlı Devleti'nin Adriyatik kıyısında hakimiyeti altına aldığı ilk kıyı limanlarından biridir. Bkz. İlkey Erken, *Güney Arnavutluk'ta Üç Osmanlı Kasabası Avlonya, Berat, Ergiri (19. Yüzyıl)*, Serander Yayınları, İstanbul 2021, s. 21; Mehmet İnbaşı, "Avlonya Sancağı ve Yönetimi (1750-1800)", *Osmanlı Mirası Araştırmaları Dergisi*, Cilt 6, Sayı 14, Mart 2019, s. 143.

¹⁰ *Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye*, Matbaa-i Ebüzziyâ, Def'a 40, İstanbul 1300, s. 271-273.

¹¹ BOA, *İ. DH*, 851/68291.

¹² Şemseddin Sami, *Kamus'ul A'lâm*, Mihran Matbaası, Cilt 1, İstanbul 1306, s. 152; Ali Sâib, *Cogrâfîyâ-yı Mufasssal: Memâlik-i Devlet-i Osmâniyye*, Matbaa-i Ebüzziyâ, Kostantiniye 1304, s. 96-105

¹³ Recep Büyüktoplu ve Seher Karakuş, "XIX. Yüzyılda Osmanlı Balkan Vilayetlerinin Genel Durumu", *ÇAKÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 12, Sayı 1, Nisan 2021, s. 204.

¹⁴ Ali Cevad, *Memalik-i Osmaniyyenin Coğrafyası*, Kasbar Matbaası, Cilt 3, İstanbul 1314, s. 846.

¹⁵ *Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye*, Matbaa-i Osmaniye, Def'a 44, İstanbul 1306, s. 685-692.

¹⁶ *Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye*, Matbaa-i Amire, Def'a 45, İstanbul 1307, s. 773-780; *Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye*, Matbaa-i Amire, Def'a 46, İstanbul 1308, s. 760-766; *Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye*, Matbaa-i Amire, Def'a 47, İstanbul 1309, s. 794-802; *Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye*, Matbaa-i Amire, Def'a 48, İstanbul 1310, s. 794-802; *Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye*, Matbaa-i Amire, Def'a 49, İstanbul 1311, s. 832-861; *Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye*, Matbaa-i Amire, Def'a 50, İstanbul 1312, s. 852-861.

MUSTAFA DAĞ

1895 yılına gelindiğinde Yanya Merkez Sancağı, Ergiri ve Preveze Sancağı'nın idari statüsü aynı kalmakla birlikte Berat Sancağı'na bağlı olan kazalarda birtakım değişiklikler meydana gelmiştir. Buna göre Avlonya kazası aynı kalmakla birlikte Timoriçe ve İskarapar kazaları yerine sancağın idari taksimatında Loşne ve Gosniçka kazaları yer almıştır. Esasen daha önceki yıllarla aynı olan sancak, kaza ve nahiyelerin aksine köy sayısında artış meydana gelmiştir. 1894 yılında köy sayısı 1.253 iken 1895 yılında bu rakam 1.608 köye çıkmıştır.¹⁷ Ancak 1896'da köy sayısı 1.597'ye, nahiye sayısı ise 10'a düşmüştür.¹⁸ 1900 yılında Yanya; Merkez Sancağı, Ergiri ve Preveze sancaklarının idari taksimatında herhangi bir değişiklik meydana gelmezken Berat Sancağı'nda ise Avlonya ve Loşne kazalarının yanı sıra Gosniçka kazası yerine İskarapar tekrar kaza statüsüne getirilmiştir. Böylece 1900 yılında Yanya; 4 sancak, 15 kaza, 10 nahiye ve 1.598 köyden oluşturulmuştur.¹⁹

1901 yılında sancak, kaza, nahiye ve köy sayıları aynı kalmakla birlikte Ergiri Sancağı'na bağlı olan Meçova yerine Himara kaza statüsüne çıkarılmıştır.²⁰ Ancak 1903 yılında Meçova tekrar Ergiri Sancağı'na bağlı bir kaza olarak taksim edilmiştir.²¹ 1904 yılına gelindiğinde Yanya; Yanya Merkez, Ergiri, Preveze ve Berat olmak üzere dört sancaktan oluşmaktadır. Merkez Sancak sınırları içerisinde Aydonat, Filat, Meçova, Leskovik ve Koniçe kazaları bulunmaktadır.²² Ergiri Sancağı'na bağlı olan kazalar Delvine, Premedi, Pogon, Tepedelen ve Kurveleş olarak sıralanabilir. Preveze

¹⁷ *Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye*, Matbaa-i Amire, Def'a 51, İstanbul 1313, s. 894-904.

¹⁸ *Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye*, Alim Matbaası, Def'a 52, İstanbul 1314, s. 891-900; *Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye*, Alim Matbaası, Def'a 53, İstanbul 1315, s. 553-559; *Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye*, Alim Matbaası, Def'a 54, İstanbul 1316, s. 670-677; *Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye*, Mahmut Bey Matbaası, Def'a 55, İstanbul 1317, s. 648-655.

¹⁹ *Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye*, Mahmut Bey Matbaası, Def'a 56, İstanbul 1318, s. 657-664.

²⁰ Alpaslan Fuat Erdem, *H. 1319 (M. 1901) Tarihli Yanya Vilayeti Salnamesinin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi*, Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Prof. Dr. Hacı Ömer Budak, Kırıkkale 2018, s. 67; *Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye*, Tahir Bey Matbaası, Def'a 57, İstanbul 1319, s. 726-733; *Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye*, Matbaa-i Amire, Def'a 58, İstanbul 1320, s. 744-750.

²¹ *Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye*, Alim Matbaası, Def'a 59, İstanbul 1321, s. 802-809.

²² İlkay Erken, *Yanya Sancağı İdari Yapı ve Yerleşim Birimleri (1867-1913)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2021, s. 118.

OSMANLI RUMELİ'SİNDE YABANCI SERMAYE YATIRIMI: YANYA REJİ İDARESİ
(1883-1912)

Sancağı'na Loros ve Margılıç kazaları merbuttur. Son olarak Berat Sancağı sınırları içerisinde Avlonya, Loşne ve İskarapar kazaları yer almıştır. Buna göre Merkez Sancağa bağlı 5 kaza, 2 nahiye ve 439 köy, Ergiri Sancağı'na bağlı 5 kaza, 3 nahiye ve 371 köy, Preveze Sancağı'na bağlı 2 kaza, 3 nahiye ve 175 köy ile Berat Sancağı'na bağlı 3 kaza, 2 nahiye ve 805 köy bulunmaktadır. Böylece 1904 yılında Yanya; 4 sancak, 15 kaza, 10 nahiye ve 1.790 köyden oluşmaktadır.²³

1905 yılında sancak ve kaza sayısı aynı olmakla birlikte nahiye sayısı 9'a, köy sayısı ise 1.736'ya düşmüştür. Nahiye ve köy sayısındaki düşüş Ergiri Sancağı'nda yaşanmıştır. Buna göre 3 olan nahiye sayısı 2'ye, köy sayısı ise 371'den 317'ye düşmüştür.²⁴ 1905 yılında oluşturulmuş olan idari yapı 1911 yılına kadar korunmuştur.²⁵ Ancak 1910 yılına gelindiğinde Merkez Sancak; Koniçe, Meçova ve Leskovik kazalarından oluşturulmuştur. Ergiri Sancağı sınırları içerisinde Delvine, Premedi, Pogon, Tepedelen ve Himara kazaları yer almıştır. Preveze Sancağı'nda Loros kazası bulunmaktaydı. Berat Sancağı'nda ise Avlonya, İskarapar ve Loşne kazaları mevcuttur.²⁶ 1910 yılında yeni bir sancak olarak teşekkül ettirilen Çamlık Sancağı sınırları içerisinde Margılıç, Aydonat ve Filat kazaları yer almıştır.²⁷ Yanya Merkez Sancağı'na 3 kaza, 4 nahiye ve 307 köy, Ergiri Sancağı'na 5 kaza, 4 nahiye ve 358 köy, Preveze Sancağı'na 1 kaza, 1 nahiye ve 104 köy, Berat Sancağı'na 3 kaza, 4 nahiye ve 602 köy ile Çamlık Sancağı'na 3 kaza, 3 nahiye ve 196 köy bağlanmıştır. Böylece 1911 yılında 5 sancak, 15 kaza, 16 nahiye ve 1.568 köyden oluşturulan idari yapı 1912 yılında da mevcut konumunu korumuştur.²⁸ 1912 yılında gerçekleşen Balkan Savaşı'yla²⁹

²³ *Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye*, Matbaa-i Ahmet İhsan ve Şürekası, Def'a 60, İstanbul 1322, s. 811-818.

²⁴ *Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye*, Matbaa-i Ahmet İhsan, Def'a 61, İstanbul 1323, s. 883-890.

²⁵ *Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye*, Matbaa-i Ahmet İhsan, Def'a 62, İstanbul 1324, s. 472-475; *Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye*, Matbaa-i Ahmet İhsan, Def'a 63, İstanbul 1325, s. 946-953; *Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye*, Selanik Matbaası, Def'a 65, İstanbul 1326, s. 943-949.

²⁶ *Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye*, Selanik Matbaası, Def'a 66, İstanbul 1327, s. 811-821.

²⁷ BOA, A.) *MKT. MVL*, 100/100; BOA, İ. *DH*, 1480/43.

²⁸ Erken, *a.g.e.*, s. 86; *Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye*, Selanik Matbaası, Def'a 67, İstanbul 1328, s. 829-838.

²⁹ Balkan Savaşı'ndan önce İstanbul, Edirne, Selanik, Manastır, Yanya ve Kosova'yla birlikte Çatalca sancağında tütün üretiminin 17,5 milyon kıyve civarında olduğu tespit edilmiştir. Bkz. Kenan Demir, "II. Meşrutiyet Dönemi Osmanlı Basınında Tütün Tarımı ve Reji Şirketi", *Balikesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 22, Sayı 41, Haziran 2019, s. 438.

birlikte bölgedeki Osmanlı hakimiyeti sona ermiştir. Böylece Yanya, Osmanlı'dan ayrılarak Yunanistan'a bağlanmıştır.³⁰ 1883 ile 1912 yılları arasında Yanya'nın idari yapısı genel olarak Yanya Merkez, Ergiri, Preveze ve Berat Sancakları şeklinde taksim edilmiştir.³¹

Yanya Merkez, Ergiri, Preveze ve Berat sancaklarından oluşan vilayetin idari taksimatının şekillendiği 19. yüzyıl Osmanlı pazarının yabancı sermayeye açık hale geldiği bir çağ olmuştur. Özellikle tarım alanına bu ilgilinin yoğun olduğu görülmektedir. Yabancı sermayenin ilgisini çeken en önemli tarım ürünlerinden biri tütün³² olmuştur. Tütünün önemli gelir getirici ve Türk tütününün dünya çapında önemli bir pazar alanına sahip olması yabancı yatırımcıların ilgisini çekmeyi başarabilmiştir. Bu ilgi 1875 yılından itibaren alacaklarını tahsil etmekte sorun yaşamaya başlayan Batılı alacaklı devletler tarafından da gösterilmiştir.³³ Bu çerçevede Osmanlı hükümeti ile yabancı alacaklı devletlerin kurmuş olduğu Düyûn-ı Umûmiyye İdaresi arasında yapılan müzakereler neticesinde 1881 yılından itibaren İdare'ye bırakılan tütünlerin ayrı bir şirkete devredilmesi kararlaştırılmıştır.³⁴ Bu karar çerçevesinde Fransız tahvil sahiplerinin girişimleriyle³⁵ Muharrem Kararnamesi'nin 9. Maddesi doğrultusunda İstanbul merkezli Osmanlı Bankası, Viyana merkezli Credit Anstalt ve Grubu Bankası ile Berlin merkezli Bleichröder ve Grubu Bankası'nın³⁶ ortaklığıyla 27 Mayıs 1883³⁷

³⁰ İlber Ortaylı, "Yanya Vilayetinin Limanı Olarak 19. Asrın İkinci Yarısında Preveze", *Belleten*, Cilt 62, Sayı 233, Nisan 1998, s. 137.

³¹ Ela Özkan, *19. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nin İdari Taksimatı (1893-1914)*, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Danışman: Prof. Dr. Ahmet Aksın, Elâzığ 2017, s. 196.

³² 1492 yılında Amerika kıtasının keşfiyle tanınan tütünün, Osmanlı coğrafyasına giriş tarihi Hezarfen Hüseyin Efendi tarafında 1598, İbrahim Peçevi tarafından 1600, Kâtip Çelebi tarafından 1601 ve Naima tarafından 1606 yılı olarak belirlenmiştir. Bkz. Fehmi Yılmaz, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Tütün Sektörünün Yan Kolları: Lüleci ve Çubukçu Esnafları", *İsmail E. Erünsal'a Armağan*, Ülke Yayınları, Cilt 1, İstanbul 2014, s. 587.

³³ Vedat Eldem, *Osmanlı İmparatorluğu'nun İktisadi Şartları Hakkında Bir Tetkik*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1994, s. 76-77.

³⁴ Cevdet Erdöl, *Geçmişten Günümüze Tütün ve Tütün Ürünleriyle Mücadele Yolculuğu*, Sağlık Bilimleri Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2019, s. 30.

³⁵ Oktay Gökdemir, "XIX. Yüzyıl Sonunda İzmir ve Çevresinde Tütün Kaçakçılığı", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Cilt 1, Sayı 3, Haziran 1993, s. 326.

³⁶ Banka 1803 yılında Berlin'de Samuel Bleichröder tarafından kurulmuştur. Bkz. Melda Yaman Öztürk ve Nuray Ertürk Keskin, "Osmanlı'da Yabancı Yatırımlar Düyun-u Umumiye ve Tütün Rejisi", *Memleket Siyaset Yönetim Dergisi*, Cilt 6, Sayı 16, Aralık 2011, s. 136.

³⁷ BOA, A.) *DVN. MKL*, 23/29; BOA, A.) *DVN. MKL*, 28/8; BOA, *HR. HMŞ. İŞO*, 166/31; BOA, *Y. A. RES*, 19/56.

OSMANLI RUMELİ'SİNDE YABANCI SERMAYE YATIRIMI: YANYA REJİ İDARESİ
(1883-1912)

tarihinde Reji Şirketi kurulmuştur.³⁸ Kısa sürede kuruluş sürecini tamamlayan Şirket 15 Nisan 1884 tarihinde faaliyete geçmiştir.³⁹ Şirket'in işletme ve imtiyaz hakkı alacaklı Batılı devletlerin himayesine bırakılmıştır.⁴⁰

Şirket, İmparatorluk genelinde tütünü denetim altına almak, tütünle ilgili her türlü faaliyetlerde tek yetkili merci olmak ve tütünün gelirlerini toplayarak borçların tahsil edilmesini sağlamakla yetkilendirilmiştir.⁴¹ Bu yetkilerle Şirket, tütün üretimini, tüketimini, ticaretini ve imalatını denetimi altına almıştır.⁴² Halk arasında Reji Şirketi olarak isimlendirilen müessesenin tam ismi Osmanlı İmparatorluğu Tütünleri Kazanç Ortaklığı Tekeli Şirketi⁴³ anlamına gelen *Memalik-i Osmaniye Duhânları Müşterek'ül-Menfaa Reji Şirketi*'dir.⁴⁴ Şirket, Düyûn-ı Umûmiyye İdaresi'ne borç taksitlerinin karşılığı olarak yıllık 750.000 Osmanlı lirası verecektir. Arta kalan kâr ise İdare, Osmanlı hükümeti ve Şirket ortakları arasında pay⁴⁵ edilecektir.⁴⁶ Şirket'e

³⁸ Burak Altunsoy, "Reji Uygulamaları ve Tütün Kaçakçılığını Engellemeye Yönelik Bir Girişim: Kordon Bölükleri", *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 22, Sayı 40, Ocak 2021, s. 554-555.

³⁹ Mustafa Dağ ve İbrahim Halil Tanık, "Osmanlı Taşrasında Bir Memurun Hukuk Mücadelesi: Yabanabad Reji Memuru Zekeriya Sırrı Efendi Davası", *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 24, Sayı 45, Temmuz 2023, s. 783.

⁴⁰ Mustafa Aça ve İskender Keleş, "Trabzon Çevresinde Tütün Kaçakçıları ve Kolcular Etrafında Oluşan Anlatılar", *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, Cilt 6, Sayı 4, Kasım 2017, s. 2547.

⁴¹ Mustafa Dağ ve İbrahim Halil Tanık, "Osmanlı Reji İdaresi Çatısı Altında Hak Arayış Mücadelesi: Kasapyan Nazmi Efendi'nin Zimmet Meselesi (1904-1910)", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, Cilt 64, Sayı 1, Haziran 2024, s. 165.

⁴² Necmettin Aygün, "Osmanlı Devleti'nin Son Zamanlarında Karadeniz'in Güney Kesiminde İktisadi Faaliyetler", *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*, Cilt 6, Sayı 23, Mart 2009, s. 53.

⁴³ Nuray Ertürk Keskin ve Melda Yaman, *Türkiye'de Tütün – Reji'den Tekel'e Tekel'den Bugüne*, NotaBene Yayınları, Ankara 2013, s. 57.

⁴⁴ Burak Altunsoy, *Osmanlı'da Tütün Kaçakçılığı – Reji Kolcuları ve Uygulamaları*, Selenge Yayınları, İstanbul 2022, s. 32; Mustafa Hatipler, "Uluslararası Para Fonu'nun Türkiye'nin Duyun-u Umumiye'si Ol(a)mayışının Nedenleri", *Bilgi Dergisi*, Sayı 7, Aralık 2013, s. 130; Neslişah Leman Başaran Lotz, "Milli Mücadele Sonrası Bağımsızlık: İmtiyazlar Meselesi", *Toplumsal Tarih Dergisi*, Sayı 350, Şubat 2023, s. 5.

⁴⁵ Şirketin yıllık kârının %35'i Düyûn-ı Umûmiyye İdaresi'ne, %35'i Reji Şirketi'ne ve %30'u ise Osmanlı Hükümeti'ne verilecektir. Bkz. Mahmut Yılmaz, İbrahim Yılmazçelik, "Ma'muratül-Aziz (Harput) Reji İdaresi (1883-19125)", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 33, Sayı 1, Ocak 2023, s. 495.

⁴⁶ R. Hülya Öztürk, "Osmanlı Dış Borçları, Tütün ve Reji İdaresinin Faaliyetleri Üzerine Bir Değerlendirme", *Selçuk Üniversitesi Sosyal ve Teknik Araştırmalar Dergisi*, Cilt 21, Sayı 1, Haziran 2023, s. 60.

MUSTAFA DAĞ

tanınan imtiyaz müddeti 30 yıl olarak belirlenmiştir.⁴⁷ 30 yıllık müddetin 1912 yılında sona ermesinden dolayı 1908 yılında başlatılan görüşmeler 16 Nisan 1915 tarihinde neticelenmiş olup 15 yıllık imtiyazı ön gören yeni bir şartname daha hazırlanmıştır. Böylece Şirket, İmparatorluk genelinde tütün imtiyazını Cumhuriyet'in ilanına kadar üstlenmiştir.⁴⁸

Cumhuriyet'in ilanına kadar imtiyazı üstlenen Reji Şirketi'nin örgütlendiği vilayetlerden biri de Yanya olmuştur. Bu çerçevede Şirket, başta Merkez Sancak olmak üzere diğer üç sancakta da teşkilatlandırılarak vilayet genelinde tütünle ilgili meydana gelen her türlü gelişmeyi denetim altına almıştır. Her ne kadar şirket 1923⁴⁹ yılına kadar faaliyetlerine devam etmiş olsa da bölgenin 1912 yılında Osmanlı hakimiyetinden çıkmasından dolayı Reji'nin bölgedeki faaliyetleri de 1912 yılında sona ermiştir. Bu konuda yapılacak çalışmalar Osmanlı Rumeli'sinde yabancı sermaye yatırımının anlaşılabilirliği açısından önem arz etmektedir. Yine yabancı sermaye eliyle tütün üzerinde kurulmuş olan yabancı otorite karşısında Osmanlı hükümeti ile Şirket idarecileri arasında anlaşmazlığın çıkmasına neden olmuştur. Tütün idaresinde çıkan bu anlaşmazlığın yanı sıra İdare ile çiftçi ve tüccar arasında da birtakım sorunlar cereyan etmiştir. İşte böyle bir ortamda cereyan eden gelişmeleri tüm yönleriyle ele alan bu araştırma, temel olarak 1883 ile 1912 yılları arasında Reji'nin bölgedeki faaliyetlerini konu almaktadır.

⁴⁷ Ahmet Yüksel, "Osmanlı'da Zamanı Anlamak: Duvar Takvimlerinin Basım ve Yayımı Üzerine Bazı Bilgiler", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt 3, Sayı 12, Yaz 2010, s. 508; Hayri Mutluçağ, "Reji İdaresinin Satın Alınması İçin II. Abdülhamid'e Yapılan Rüşvet Teklifi", *Türk Tarihi Dergisi*, Sayı 7, Nisan 1968, s. 40.

⁴⁸ Gazanfer Kaya, "Tekel Dönemi ve Sonrasının Tütün Ekicisi Ailelere Etkileri (Adıyaman Merkez Köyleri Örneği)", *Social Sciences Studies Journal*, Cilt 4, Sayı 19, Nisan 2018, s. 2272; Gazanfer Kaya, "Adıyaman'daki Eski Tekel İşçilerinin Özelleştirme Öncesi ve Sonrası Çalışma İlişkilerinin Karşılaştırılması", *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 8, Sayı 21, Aralık 2015, s. 1033; Mustafa Dağ ve İbrahim Halil Tanık, "Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Bir Kurumun İşleyişi: Reji İdaresi Şartnameleri (1883-1914)", *Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı 31, Haziran 2023, s. 372.

⁴⁹ Lozan Konferansı'nın sona ermesinden bir hafta önce 17 Temmuz 1923 tarihinde gerçekleşen nüfus mübadelesi çerçevesinde Yanya ve Preveze bölgesinden getirilen 15.000 tütüncü Antalya ve Silifke dolaylarına yerleştirilmiştir. Bkz. Neval Konuk Halaçoğlu, *100. Yılında Pendik ve Mübadele*, Pendik Belediyesi Yayınları, İstanbul 2023, s. 48; *İskân Tarihçesi*, Hamit Matbaası, İstanbul 1932, s. 17.

1. Yanya Reji İdaresi

Yanya Reji İdaresi çatısı altında Yanya Merkez Sancağı Reji Müdürlüğü, Ergiri Sancağı Reji Müdürlüğü, Preveze Sancağı Reji Müdürlüğü ve Berat Sancağı Reji Müdürlüğü kurulmuştur. Bu müdürlüklere bağlı kazalarda memurluklar teşekkül ettirilmiştir. Bu çerçevede Yanya Merkez Sancağı Reji Müdürlüğü çatısı altında Koniçe, Meçova, Filat ve Aydonat kazalarında memurluklar kurulmuştur. Ergiri Sancağı Reji Müdürlüğüne bağlı Delvine, Premedi, Tepedelen ve Kurveleş kazalarında memurluklar oluşturulmuştur. Preveze Sancağı Reji Müdürlüğünde Loros ve Margılıç memurlukları teşkilatlandırılmıştır. Son olarak Berat Sancağı Reji Müdürlüğü bünyesinde Berat ve Avlonya kazalarında memurluklar kurulmuştur. Bu kazalara bağlı olan nahiye ve köylerde görevlendirilmiş olan memurlar aracılığıyla tütün kontrol altına alınmaya çalışılmıştır.

2. İdare'nin Tütün Kontrolü ve Uygulamaları

Reji Şirketi'nin Osmanlı hükümetiyle yapmış olduğu anlaşma neticesinde Şirket'in işleyiş, yetki ve faaliyetlerine yönelik hükümleri içeren şartname ve nizamname ile Osmanlı tütünüyle ilgili her türlü gelişme kontrol altına alınmaya çalışılmıştır. Ancak buradaki işleyişin kusursuz bir şekilde cereyan ettiğini söylemek mümkün değildir. Esasen şirket açısından bakıldığında bölgede kusursuz şekilde işleyen düzen, Osmanlı ahalisinin sıkıntılarını çözmek ve çıkarlarını korumaktan çok, şirketin talepleri ile Osmanlı yönetiminin hedeflerine hizmet etmek amacıyla kurulmuştur. Bu doğrultudaki politikaların uygulandığı vilayetlerden biri de Yanya olmuştur. Yanya Reji İdaresi olarak teşkilatlandırılan şirketin bölgede tütün kontrol altına almak amacıyla hayata geçirmiş olduğu politikalar neticesinde ortaya çıkan problemlerin temel nedeni şartname ile nizamnamede yer alan hükümlerin gerçek uygulamaların gölgesinde kalmış olmasıydı. Gerek idare gerekse tütün işiyle meşgul olan Osmanlı köylüsünün şartname ile nizamnamenin aksine hareket etmesi birtakım problemleri beraberinde getirmiştir. Bu problemlerin sıklıkla yaşandığı kesimlerden biri de kuşkusuz tütün çiftçileri olmuştur.

2.1. Tütün Üretimi ve Reji'nin Çiftçiyle Olan İlişkileri

Yanya Reji İdaresi'nin tütün ekimini kontrol altına almadan önce 1882 yılında bölgede tütün ekiminden 111.000 kilo mahsul elde edilmiştir. Reji'nin uygulamış olduğu politikalar başarılı olmuş olmalı ki 1889 yılına

MUSTAFA DAĞ

gelindiğinde bu miktar 275.000 kiloya yükselmiştir. Neredeyse üretimde iki buçuk katı kadar artış meydana geldiğini gösteren bu veriler İdare'nin bölgedeki politikalarının tütün üretimine olumlu etkilerinin olduğunu göstermesi açısından önemlidir.⁵⁰ Ancak elde edilen tütün miktarında 1893 yılında tekrar düşüş olmuştur. Buna göre 1893 yılında 162.214 kilo verim elde edilmiştir. Bu verimin bölgelere dağılımı ise Tablo 1'de yer almaktadır.

Tablo 1: Yanya Reji İdaresi Tütün Üretimi (1893)

Sancak/Kaza	Kilo
Yanya Sancağı	36.279
Ergiri Sancağı	8.803
Berat Sancağı	16.068
Preveze Sancağı	22.156
Koniçe Kazası	6.409
Aydonat Kazası	72.499
Toplam	162.214

Kaynak: BOA, *ŞD*, 2616/24.

Tablodaki verilere bakıldığında Aydonat'ta yoğun olarak tütün çiftçiliği yapıldığı söylenebilir. Aydonat'ı 36.279 kiloyla Yanya Sancak Merkezi takip etmiştir. En düşük tütün üretiminin sağlandığı bölge 6.409 kiloyla Koniçe olmuştur. 1889 yılının aksine 1893 senesinde vilayet genelinde üretilen tütün miktarında ciddi düşüş meydana gelmiştir. Bu düşüşlerin çeşitli nedenleri bulunmaktadır. Başlıca nedenleri ise tütünlerin ruhsat alınmadan kaçak olarak ekilmesinden dolayı Reji kayıtlarına yansımamış olması ve kaçakçılıkla mücadelede başarı oranının düşmüş olmasına bağlı olarak meydana gelen kayıt dışı tütün ekimi olarak gösterilebilir. Kayıt dışı tütün ekimi genel olarak Reji Şirketi'nin bilgisi dışında gerekli izinler alınmadan çiftçiler tarafından yapılan ekimlerdir. Bu gibi girişimler çoğu zaman tespit edilememekle birlikte üreticiler tarafından kaçakçılara satılmaktaydı. Kaçakçılar ise bu ürünleri yasadışı yollarla tüccar veya tüketicilere ulaştırmaktadır. Gerek kayıt dışı gerekse İdare'nin bölgedeki tütün üretimini destekleyici politikaları başarılı olmuş olmalı ki, 1895 yılında üretim ciddi bir artış göstererek elde edilen mahsul 296.074 kiloya çıkmıştır. Bu dönemde toplanmış olan tütünlerin her bir kilosu için 960 kuruş 36 santim harcama yapılmıştır.⁵¹ Reji'nin faaliyetlerine yoğun olarak devam ettiği 1900

⁵⁰ BOA, *Y. EE*, 11/17.

⁵¹ BOA, *BEO*, 974/73003.

OSMANLI RUMELİ'SİNDE YABANCI SERMAYE YATIRIMI: YANYA REJİ İDARESİ
(1883-1912)

yılında vilayet genelinde tütün üretiminden ve ticaretinden sağlamış olduğu gelir ile giderlerini incelemekte fayda vardır.

Tablo 2: Yanya Reji İdaresi'nin Gelir ve Giderleri (1900-1901)

Kaza	Gelir (Kuruş)	Gider (Kuruş)
Yanya	1.148.918	585.529
Koniçe	129.591	27.737
Leskovik	151.024	26.488
Meçova	67.066	12.838
Zogor	147.897	25.585
Avlonya	122.178	40.750
Zemce	94.170	20.436
Berat	31.180	53.930
Fiyer	34.406	16.593
Ergiri	201.457	109.920
Delvine	105.114	39.202
Premedi	117.376	37.681
Tepedelen	61.994	23.888
Pogon	159.903	32.444
Parga	76.422	94.962
Aydonat	86.385	36.304
Filat	139.123	33.343
Margılıç	21.626	30.656
Preveze	345.659	96.710
Loros	318.678	71.023
Toplam	3.570.168	1.416.019

Kaynak: *Salname-i Vilayet-i Yanya*, Vilayet Matbaası, Def'a 8, Yanya 1319, s. 216-217.

Tablo 2'deki istatistiki verilere bakıldığında tütün üretim ve ticaretinden İdare'nin en fazla gelir sağladığı bölge 1.148.918 kuruşla Yanya olmuştur. Haliyle bu durum da en fazla giderin ayrıldığı bölgenin Yanya kazası olmasına yol açmıştır. Reji'nin en az gelir sağladığı bölge 21.626 kuruşla Margılıç olmuştur. Ancak en az giderin olduğu bölge 67.066 kuruş gelir sağlanmasına rağmen 12.838 kuruşla Meçova'dır. Vilayetin birçok kazasında aktif olan İdare'nin, 1900 yılında geliri 3.570.168 kuruşken, gideri 1.416.019 kuruştur. Bu verilerden hareketle İdare'nin 2.154.149 kuruş kâr elde ettiği çıkarımı yapılabilir. Bu veriler ise Şirket'in kâr amaçlı uygulamış olduğu politikalarda başarılı olduğunu göstermektedir.

Tütün üretim ve ticaretinden kâr elde edildiği bu yıllarda Şirket ülke genelinde tütün üretimini azaltmaya yönelik birtakım uygulamaları hayata geçirmiştir. Bu politikasını hayata geçirmenin gerekçesini ise kalitesiz ve kâr oranı düşük olan tütün yerine, kalitesi ve kâr oranı yüksek olan tütünlerin

ekilmesi halinde Şirket'in daha fazla kâr elde edeceğini göstermiştir. Bu politika çerçevesinde iyi cinsten tütün ekiminin az miktarda yapılmasının Şirket ve hükümet çıkarlarına daha iyi hizmet edeceğini savunmuştur. Bu karardan etkilenecek olan bölgeler arasında Yanya'nın olup olmadığına dair Valilik, 9 Eylül 1901 tarihinde Reji Şirketi'nden bilgi talep etmiştir.⁵² Verilen cevapta alınan kararın Yanya Reji İdaresi tarafından da uygulanacağı belirtilmiştir.⁵³ Bu karar doğrultusunda 1901 yılında Ergiri Sancağı'nda tütün ekimi Reji tarafından yasaklanmıştır.⁵⁴ Bu yasağa bağlı olarak tütün ekimi için ruhsat talebinde bulunan üreticiler İdare'den olumsuz cevap almışlardır.⁵⁵ Ayrıca aynı tarihlerde Ergiri merkezinden Maliye Nezareti'ne iletilen telgrafta Reji İdaresi'nin nizamname ile şartnameye uygun olarak hareket etmediği belirtilerek, bu kanunsuz girişimlerin önlenmesi talep edilmiştir.⁵⁶ Ergiri Sancağı dışında her ne kadar bu kararın tatbikine dair veriler elde edilememiş olsa da 1909 yılında bölgede tütün üretiminde düşüşler meydana gelmiştir. Bu durum da alınan kararın bölgede icra edildiğini göstermektedir. Bu düşüş; 1909 yılının şubat ayında 177 kilo, mart ayında 76 kilo, nisan ayında 96 kilo ve son olarak mayıs ayında 333 kilo olarak gerçekleşmiştir.⁵⁷ Esasen Şirket'in tütün üretimini azaltmaya yönelik hayata geçirmiş olduğu politikanın temel gerekçesi tütün kontrolünün sağlanmasının zorlaşması, kayıt dışı ekimin önüne geçilememesi ve tütün cinsinde kalitenin düşmesiydi. Bu uygulamaya rağmen bölgede tütün üretimi yoğun olarak devam etmiştir. Zira aynı tarihlerde Yanya genelinde 6.901 dönüm kadar alanda tütün ekimi yapılmıştır. Bu ekimden hektar başına 427 kilogram tütün elde edilmiştir. Toplamda ise 271 ton olan bu tütünün piyasa değerinin 10.101.000 kuruş olduğu belirtilmiştir.⁵⁸

1911 yılına gelindiğinde Yanya'da ekilen alan 5.380 dönüme düşmüştür. Bu alanın bölgelere göre dağılımı ise şu şekildedir; Aydonat kazasında 1121 dönüm alan ekilirken dönüm başına 23 kilo tütün elde edilmiştir. Filat kazasında 105 dönümde tütün ekimi yapılmış olup dönüm başına 11 kilo ürün toplanmıştır. Ergiri kazasında 895 dönüm alan ekilirken

⁵² BOA, *BEO*, 1732/129874.

⁵³ BOA, *DH. MKT*, 2549/142.

⁵⁴ Enisa Sulaj, *Osmanlı Döneminde Ergiri Kazası (XIX. Yüzyıl)*, Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Doç. Dr. Saadet Maydaer, Bursa 2022, s. 61.

⁵⁵ BOA, *DH. MKT*, 2460/100.

⁵⁶ BOA, *DH. MKT*, 2348/24.

⁵⁷ BOA, *BEO*, 3586/268880.

⁵⁸ Tevfik Güran, *Resmî İstatistiklere Göre Osmanlı Toplum ve Ekonomisi*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2017, s. 206-213.

OSMANLI RUMELİ'SİNDE YABANCI SERMAYE YATIRIMI: YANYA REJİ İDARESİ
(1883-1912)

dönüm başına 20 kilo ürün alınmıştır. Delvine kazasında 235 dönüm alan ekilirken dönüm başına 18 kilo tütün elde edilmiştir. Son olarak Margılıç kazasında 3024 dönüm alan ekilirken dönüm başına 22 kilo tütün üretilmiştir. Bu bilgilerden hareketle Aydonat kazasında 25.783 kilo, Filat kazasında 1.155 kilo, Ergiri kazasında 17.900 kilo, Delvine kazasında 4.230 kilo ve son olarak Margılıç kazasında 66.528 kilo tütün üretiminin yapıldığı söylenebilir. Zikredilen bölgelerde toplamda 115.596 kilo tütün üretilmiştir.⁵⁹

Tütün üretiminde vazife üstlenmiş olan amelelerin yevmileri hususunda 1911 yılında bir gelişme yaşanmıştır. Bu çerçevede bu tarihlerde tütün işiyle ilgilenen kişiler için yevmiye olarak 15 kuruş ücret ödenmesi kararlaştırılmıştır.⁶⁰ Bu tarihlerde bölgede tütün üretiminin merkezi olarak nitelendirilebilecek Selanik'te⁶¹ yevmiye olarak 15 ile 30 kuruş arası bir miktar ödenmekteydi.⁶² Bu veriler Yanya'da çalışan amelelere Selanik'te vazife icra eden ameleler için belirlenmiş olan rakamın en düşüğü verildiğini göstermektedir. Bu fiyatların en düşük seviyeden verilmiş olması Selanik bölgesine göre Yanya Vilayetinde tütün sektöründe çalışacak olan bölge halkı için sektörün cazip hale gelmesinin önünde büyük bir engel oluşturmuştur. Buna rağmen Yanya ile Selanik'te tütün sektöründe çalışan ameleler arasında fiyat eşitliğinin de sağlandığı çıkarımı yapılabilmektedir.

Şirket'in işleyişi hakkında bilgi veren şartnamede çiftçilerin ekim yapabilmesi için bağlı buldukları İdare'den ekim ruhsatı almaları zorunlu kılınmıştır.⁶³ Aksi durumda ekilen tütünler kaçak sayılarak sökülüp müsadere edilmekteydi.⁶⁴ Bu nedenle ruhsatname konusunda İdare ile çiftçiler arasında sorun yaşanmıştır. Bu bağlamda 25 Ağustos 1888 tarihinde Berat Sancağı'nda bir gelişme cereyan etmiştir. Şirket tarafından görevlendirilen direktörün bölgede yapmış olduğu araştırmalar neticesinde ruhsatsız şekilde

⁵⁹ Mehmet Temel, "Osmanlı Devleti'nin Son Döneminde Tütün Politikası ve Artan Tütün Kaçakçılığı", *Toplumsal Tarih Dergisi*, Sayı 88, Nisan 2001, s. 5.

⁶⁰ Ahmet Gündüz Ökçün, "1911 Yılında Tarımsal Ücretler Üzerine Gözlemler", *Ekonomik Yaklaşım*, Cilt 3, Sayı 7, 1982, s. 195-207.

⁶¹ Tütün üretimi açısından önemli bir bölge olan Selanik'te imparatorluğun en büyük sigara fabrikalarından birine sahiptir. 1883 yılında bölgede bulunan sigara makinaları günde 10.000 sigara üretmekteydiler. 1890 yılında ise bu rakam 16 milyona çıkmıştır. Bkz. Donald Quataert, "Fabrika Bacalarından Tüten İlk Dumanlar", *Selanik 1850-1918*, İletişim Yayınları, İstanbul 2021, s. 232-233.

⁶² Filiz Dıgıroğlu, "Selanik Ekonomisinde Unutulmuş Bir Alan: Tütün Üretimi, Ticareti ve Rejii (1883-1912)", *Osmanlı Araştırmaları*, Cilt 43, Sayı 43, Haziran 2014, s. 251.

⁶³ BOA, *DH. MUI*, 94/2; BOA, *DH. MKT*, 2084/36; BOA, *ŞD*, 2507/9.

⁶⁴ BOA, *DH. MKT*, 2148/13.

tütün ekiminin yapıldığı tespit edilmiştir. Tespitin dayanağı olarak ise tütün arazilerinde yapılan tahrir kayıtlarında mevcut olan tütün miktarı ile Reji ambarlarına teslim edilen miktar arasında ciddi bir farklılığın olması olarak gösterilmiştir. Bu nedenle eksik tütünler için çiftçiye para cezası kesilmesinin yanı sıra ruhsatsız olarak ekilenlerin ise sökülmesi gerektiğine dikkat çekilmiştir.⁶⁵

Berat Sancağı'nda 1888 yılında ruhsatsız şekilde ekilen tütünlerin yanı sıra kanunsuz şekilde bahçelerde de tütünlerin ekildiği saptanmıştır. Zira Nizamname'nin 4. Maddesinde bahçelerde tütün ekiminin yasak olduğu ve ekilmesi halinde sökülmesi gerektiği kararlaştırılmıştır.⁶⁶ Çiftçiler ise İdare'den ruhsat talep etmelerine rağmen karşılarına çeşitli engeller çıkarılarak bu ruhsatın kendilerine verilmediğini belirterek ruhsatsız ve kaçak ekilmiş tütünlerinin olmadığını ifade etmişlerdir. Ancak bu ifadeleri, Reji açısından tütünlerin ruhsatsız ekildiğinden dolayı kaçak olduğu gerçeğini değiştirmemiştir. Buna rağmen sökülme işlemlerinin gerçekleştirilmesi sırasında 1000 kadar çiftçi yakınlarıyla birlikte Reji memurlarına mukavemet göstermiştir. Tabii bu durum çiftçiyle Reji kolcularının karşı karşıya gelmesine yol açmıştır. Bu mukavemete karşı Reji, mahalli yöneticilerden destek talebinde bulunmuştur. Ancak ruhsatsız olduğu tespit edilen tütünlerin ve çiftçilerin azımsanmayacak kadar fazla olmasından dolayı asker ile ahalinin karşı karşıya gelme riskinin de göz önünde bulundurulmasıyla tütünlerin müsadere edilmemesi doğrultusunda mahalli yöneticilerle Reji arasında görüşmeler yapılmıştır. Bu görüşmeler neticesinde Reji direktörü, bu seneye mahsus ekilen tütünlerin sökülmemesini kararlaştırmıştır. Fakat tütünlerin kayıt altına alınacağını, mahsulün kaldırılmasıyla Reji ambarlarına teslim edilmesi gerektiğini ve ruhsatsız tütün ekimlerinden dolayı çiftçilerin kesilmiş olan para cezalarını ödemek zorunda olduklarına dikkat çekilmiştir.⁶⁷ Böylece tütünler ruhsatlı kabul edilerek Reji ambarlarına sevki sağlanmıştır.

Berat Sancağı'nın yanı sıra 1888 yılında ruhsat meselesiyle ilgili sorunun meydana geldiği bir diğer bölge Yanya Merkez Sancağı'ydı. Sancak'ta ruhsatsız ekilen tütünlerin sökülmesi için harekete geçilmiştir. Ancak çiftçiler, talepte bulunmuş olmalarına rağmen kendilerine ruhsat verilmediğine dikkat çekerek tütünlerin Berat Merkez kazasında olduğu gibi

⁶⁵ BOA, *DH. MKT*, 1535/118.

⁶⁶ BOA, *DH. MKT*, 1552/83.

⁶⁷ BOA, *DH. MKT*, 1531/90.

OSMANLI RUMELİ'SİNDE YABANCI SERMAYE YATIRIMI: YANYA REJİ İDARESİ
(1883-1912)

sökülmemesini istemişlerdir. Lakin yapılan değerlendirmeler neticesinde bu gibi yasadışı girişimlerin affedilmesinin, bölgede ruhsatsız tütün ekimini arttıracakı gerekçesiyle talebe olumsuz cevap verilmiştir.⁶⁸ Ruhsatsız tütünlerin sökülmesinde gösterilen katı tavır bölge çiftçisini yasal yollarla ekim yapmaya yöneltmiştir. Bu yönelim her zaman Maliye Nezareti tarafından olumlu şekilde karşılandığı gibi nezaret, İdare'ye ruhsat verme konusunda zorluk çıkarmaması hususunda da sık sık uyarılarda bulunmuştur. Nitekim 24 Temmuz 1899 tarihinde ruhsat talebinde bulunan çiftçilere İdare tarafından ruhsat verilmesi için Maliye Nezareti'nden bilgi aktarılmıştır.⁶⁹

Ruhsatsız tütün ekimiyle yürütülen mücadelenin Aydonat'ta da örneklerine rastlanmıştır. 29 Ekim 1901 tarihinde çiftçiler İdare'nin kendilerine ruhsat vermemesinden yakınmışlardır. Bunun üzerine müfettişlerce yapılan incelemeler neticesinde Reji görevlilerinin şartname ve nizamnamedeki hükümler çerçevesinde davrandıkları anlaşılmıştır. Ayrıca çiftçilerle İdare arasında ruhsat meselesinden dolayı meydana gelen sorunların temel kaynağının kaçakçılıkla yürütülen mücadele ve çiftçilerin kanunlara göre hareket etmemesi olarak açıklanmıştır.⁷⁰

İdare'nin çiftçiye kanunlara uymama hususunda suçlamasına karşın çiftçi aksini iddia ederek kanunlar çerçevesinde hareket ettiğini ifade etmiştir. Şöyle ki 1903 yılında Yanya'da tütün çiftçiliği yapan İbrahim, Ahmet ve arkadaşları kanunlar çerçevesinde hareket etmelerine rağmen İdarece kendilerine ruhsat verilmediği gibi dört yıldan beridir tütün ekmekten menedildiklerini dile getirmişlerdir. Çiftçilikten geçimlerini sağladıklarını belirterek mağduriyetlerinin giderilerek kendilerine ruhsat verilmesini istemişlerdir. 14 Haziran 1903 tarihinde Reji ile Maliye Nezareti arasında yapılan yazışmalar neticesinde İbrahim ve arkadaşlarının ilk etapta vermiş oldukları dilekçede 13 dönümlük alan için ruhsat talep ettikleri, İdare tarafından bu talebe olumlu cevap verilmesine rağmen 2 gün sonra ekim alanını kendi istekleriyle 3 dönüme düşürerek 10 dönümlük alanının ruhsatını iptal ettirdikleri anlaşılmıştır. Bu nedenle Maliye Nezareti, İbrahim ve arkadaşlarının ruhsat alabilmesi için başvuru tarihlerini beklemeleri gerektiğini belirtmiştir.⁷¹

Kanunlara uymasına rağmen kendisine ruhsat verilmediğini belirten bir diğer çiftçi 14 Haziran 1903 tarihinde sebepsiz yere ruhsat verilmediği ve

⁶⁸ BOA, *DH. MKT*, 1532/24.

⁶⁹ BOA, *DH. MKT*, 2210/147.

⁷⁰ BOA, *DH. MKT*, 2556/132.

⁷¹ BOA, *DH. MKT*, 733/43.

MUSTAFA DAĞ

mahkemeye yönlendirildiğinden şikayetçi olmuştur. Çiftçi, yasaklamaların Reji Müdürü İskender Melhame Efendi⁷² döneminde arttığına dikkat çekmiştir. Ayrıca ruhsat verilmemesinin sebebinin şahsın iyi tütün yetiştiremeyeceği veya tarlanın tütün ekimine uygun olmaması olarak açıklandığına dikkat çekmiştir. Çiftçiler taşrada olmalarından dolayı mahkemeye başvurmak için maddi durumlarının olmadığını ve mahkemenin neticelenmesi halinde ruhsat için belirtilen sürenin geçmiş olmasından dolayı haklarını aramak için mahkemeye başvuramadıklarını ifade etmişlerdir. Nitekim daha önce mahkemeye başvuran çiftçilerin açtıkları davalar en erken üç-dört ay içerisinde neticelenmiştir. Bu nedenle çiftçiler meselenin bir an önce çözüme kavuşturulması için merkezi yönetimden destek istemişlerdir. Merkezi yönetim ise çiftçilerin kanunlar çerçevesinde hareket etmeleri halinde haklarının savunulacağını belirterek Reji İdaresi'ni de şartname ve nizamname doğrultusunda hareket etmesi hususunda uyarmıştır.⁷³

İskender Melhame Efendi'nin görev icra ettiği dönemlerde çiftçilerce yapılan şikâyetlerden bir diğeri 1908 yılında gerçekleşmiştir. Yusuf Ağa, Osman Paşa, Nigangah, Behram Paşa, Zevaidiye, Emirler, İbrahim Paşa, Arslan Paşa ve Mahmut Ağa mahalle muhtarlarıyla imamlar tarafından İskender Melhame Efendi'nin bacanağı olan kişinin Yanya Reji İdaresi'nde görev alarak müdür tarafından kayırıldığını ve çiftçilere kötü muamelelerde bulunduğuna dikkat çekilmiştir. Bu nedenle görev yerinin değiştirilmesi veya görevden azledilmesi istenmiştir.⁷⁴ Çiftçilerin bu talebi, Yanya Valiliğince Maliye Nezareti'ne iletilmiştir. Ancak konuyla ilgili başlatılan tahkikat sürecinin ne şekilde neticlendiğine dair bilgiler elde edilememiştir.⁷⁵

⁷² Avukat Bishara Efendi ile Rose de Gervais çiftinin yedi çocuğundan biri olan İskender Melhame Efendi sırasıyla Trabzon, İstanbul, Yanya ve Selanik Reji İdarelerinde nazırlık görevini üstlenmiştir. Melhame ailesi Lübnan'ın en eski ve köklü ailelerinden biridir. Kardeşleri Selim Melhame Ziraat, Maden ve Orman Nezareti'nde, Necip, Fadıl, Habip, Şükrü, Filip ve İskender Melhame Trabzon, İstanbul, Yanya ve Selanik Reji İdarelerinde görev icra etmişlerdir. Bkz. Mustafa Aslan, "Balkan Gazetesine Göre Abdülhamid'in Sağlığı ve Velihaht Meselesi", *International Social Sciences Studies Journal*, Cilt 9, Sayı 117, 2023, s. 9354; Ali Karaca, "Osmanlı İmparatorluğunda Reji ve Tütün Kaçakçılığında Trabzon Örneği: Bir Yabancı Sermaye Serüveni", *Tütün Kitabı*, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2007, s. 67; Erol Makzume, *Sultan II. Abdülhamid'in Hizmetinde Selim Melhame Paşa ve Ailesi*, MD Basımevi, İstanbul 2019, s. 17; Ahmet Nizamoglu, "Sultanın Hizmetkârı: Selim Melhame Paşa (1849-1937)", *Cappadocia Journal Of History And Social Sciences (CAHIJ)*, Sayı 22, Nisan 2024, s. 24.

⁷³ BOA, *BEO*, 2043/153222.

⁷⁴ BOA, *BEO*, 3427/256973.

⁷⁵ BOA, *BEO*, 3467/259964.

OSMANLI RUMELİ'SİNDE YABANCI SERMAYE YATIRIMI: YANYA REJİ İDARESİ
(1883-1912)

Ruhsat meselesiyle ilgili yaşanan bir diğer sorun 21 Temmuz 1909 tarihinde Tepedelen'de cereyan etmiştir. Buna göre kazaya bağlı Levazım köyünde ekilen ruhsatsız tütünlerin sökülmesi için çalışmalar başlatılmıştır. Bunun üzerine 500 kişilik nüfusa sahip olan köyün muhtarı Raboş Hamdi Efendi bu senenin kurak geçmesinden dolayı bölge ahalisinin geçim sıkıntısı çekmemesi adına tütünlerin sökülmemesini talep etmiştir. Ancak buna rağmen İdare tütünlerin sökülmesi doğrultusundaki çalışmalarını tamamlamıştır. Gerekçe olarak kaçak ekilmiş olan tütünlere müsaade edilmesi kayıt dışı ekim yapan çiftçiler için emsal olarak algılanabileceği ve ruhsatsız tütün ekimini arttırabileceği olarak ifade edilmiştir.⁷⁶

Buna benzer başka bir gelişme 1910 yılında Berat Sancağı'nda yaşanmıştır. Ruhsatsız ekilen tütünlerin Reji tarafından sökülmemesi için çiftçiler Berat Mutasarrıflığı aracılığıyla 28 Temmuz 1910 tarihinde Maliye Nezareti'ne bir dilekçe ilemişlerdir. Reji ile Nezaret arasından yapılan yazışmalar neticesinde köylünün tek geçim kapısının tütün olması, tütünlerin hasadına az kalınmış olması, mevsimden dolayı sökülecek olan tütünlerin yerine başka bir ürünün ekilemeyecek olması, tütünlerin sökülmesinden sonra çiftçilerin kaçakçılarla yakınlaşması, yetişmiş olan tütünlerin milli servet olarak değerlendirilmesi ve bir önceki sene Loros'ta uygulanan af politikasının bu sene Berat Sancağı'nda hayata geçirilmesinin mümkün olduğundan dolayı tütünlerin sökülmemesi kararlaştırılmıştır. Ancak çiftçi, mahsulü Reji ambarlarına teslim etme ve kaçak tütünler için belirlenen para cezasını ödemekle mükellef kılınmıştır.⁷⁷ 1910 yılında Berat Sancağı'nda meydana gelen bu gelişmeden hareketle kaçakçılığın önüne geçmek amacıyla Reji'nin çiftçilerde olumsuz düşünce yaratmamak için bazen belirlenen hükümleri esnettiği söylenebilir.

Ruhsat meselesiyle ilgili son olarak 13 Ekim 1910 tarihinde Yanya Sancağı'nda bir gelişme yaşanmıştır. Berat Sancağı'nda olduğu gibi Yanya Sancağı'nda ruhsatsız olan tütünlerin bu seneye mahsus sökülmemesi doğrultusunda karar alınmıştır. Ancak yetişmemiş olup fidan halinde olan tütünlerin sökülmesi kararlaştırılmıştır.⁷⁸ Böylece çiftçi mağdur edilmeyerek yetişmiş olan tütünler de zayi edilmemiştir.

⁷⁶ BOA, *DH. MKT*, 2885/90.

⁷⁷ BOA, *DH. İD*, 95/1.

⁷⁸ BOA, *DH. MUİ*, 117/40.

Ruhsat meselesinin yanı sıra Reji ile çiftçiler arasında sorunlara neden olan bir diğer konu takdir-i fiyat bir diğer ifadeyle tütünlerin Reji tarafından satın alınması için belirlenen fiyat meselesi olmuştur.⁷⁹ Bu bağlamda Reji ile çiftçi arasında meydana gelen sorunların temel kaynağı düşük fiyat, fiyatların geç belirlenmesi veya ücretlerin Reji tarafından geç ödenmesi olmuştur.⁸⁰ Şartname ile nizamnamede belirtilen hükümler çerçevesinde çiftçiler ekmiş oldukları tütünlerini Reji'ye satmak zorunda kalmışlardır. Satış fiyatı ise tütünün cinsine göre komisyon tarafından kararlaştırılmıştır.⁸¹ Bu komisyonda Reji ve çiftçiyi temsil eden 2 muhammin ile bölgenin eşrafından güvenilir kişiler yer almıştır.⁸² Bu 2 muhammin arasında fiyat konusunda fikir birliğine varılamaması halinde 3. muhammin mahalli yöneticilerce tayin edilerek sorun çözüme kavuşturulmaya çalışılmıştır.⁸³ 3. muhamminin kararı doğrultusunda komisyonda belirlenen ücreti her iki taraf da kabul etmek zorundadır.⁸⁴ Ancak fiyatı düşük bulan çiftçinin Şûrâ-yı Devlet'e başvurma hakkı bulunmaktadır.⁸⁵ Bu hakkı kullanma yoluna giden Yanyalı çiftçiler 8 Kasım 1893 tarihinde şikâyetle bulunmuşlardır. Bu şikâyetin nedeni Manastır'da tütün ekimi yapan Zonoş, Mihali ve Gaki adında üç çiftçinin mahsullerinin Yanya Reji İdaresi tarafından satın alınmamasıyla ilgili olmuştur. Merkezi hükümetin girişimleri neticesinde konu hakkında tahkikat süreci başlatılmıştır. Bu çerçevede ilgili idareden konuyla ilgili bilgi talep edilmiştir. Yapılan açıklamaya göre İdare, bölgesinde üretilen tütünlerin kendisi için yeterli olduğunu, şikâyetle bulunan şahısların sorumluluğu altında bulunan bölge çiftçileri olmadığından dolayı satış işlemini gerçekleştirmek zorunda olmadığını ifade etmiştir. Sonuç olarak şikâyetle bulunan çiftçilerin haksız oldukları ve tütünlerini Manastır Reji İdaresi'ne satmaları konusunda bilgilendirilmişlerdir.⁸⁶

Çiftçilerin Reji tarafından tütünlerinin satın alınmadığına dair bir diğer gelişme 5 Aralık 1893 tarihinde Aydonat'a bağlı Dragati bölgesinde zuhur etmiştir. Maliye Nezareti'ne çiftçilerce iletilen şikâyetle tütün ekimini

⁷⁹ Muttalip Şimşek, *20. Yüzyılın Başlarında Aydın ve Menteşe Sancaklarında Gayr-i Müslimlerin Demografik ve Sosyo-Ekonomik Durumu (1900-1925)*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Danışman: Prof. Dr. Nuri Köstüklü, Konya 2013, s. 164.

⁸⁰ BOA, Y. A. HUS, 281/18.

⁸¹ BOA, DH. MKT, 2069/25.

⁸² BOA, DH. MKT, 2778/14.

⁸³ BOA, MV, 71/22; BOA, DH. MKT. 1538/62; BOA, MV. 57/49.

⁸⁴ BOA, DH. MKT, 2529/40.

⁸⁵ BOA, DH. İD, 95/60.

⁸⁶ BOA, TFR. I. ŞKT, 23/2201.

OSMANLI RUMELİ'SİNDE YABANCI SERMAYE YATIRIMI: YANYA REJİ İDARESİ
(1883-1912)

şartnamede belirtilen hükümlere göre yapmış olmalarına rağmen Reji memurlarının tütünleri satın almakta sorun çıkardıklarından yakınmışlardır. Konu hakkında tahkikat süreci başlatılmış olsa da tahkikat neticesinde elde edilen sonuca ulaşamamıştır.⁸⁷ Bu şikâyetler vilayet genelinde artış göstermiş olmalı ki 16 Temmuz 1898 tarihinde Maliye Nezareti, Yanya Reji İdaresi'nden kanunlar çerçevesinde hareket edilerek fiyat konusunda çiftçilerin mağdur edilmemesini istemiştir. Zira ülkenin kalkınması ve bölge insanının geçimini sağlaması için tütün çiftçiliğinin önemli bir meslek olduğuna dikkat çekilmiştir. Maliye Nezareti'nin bu talebi dikkate alınarak sorunların çözümü için Yanya Reji İdaresi nazırlığına Tevfik Bey atanmıştır. Ancak Tevfik Bey'in uygulamaları sorunları çözmek yerine daha da arttırmıştır.⁸⁸

Maliye Nezareti'nin tüm uyarı ve hatırlatmalarına rağmen fiyat konusu ile alakalı sorunlar devam etmiştir. Bunlardan biri 12 Ekim 1898 tarihinde Aydonat'ta yaşanan gelişme olmuştur. Çiftçiler, Reji'nin tütünleri satın almakta geç kaldığından ve görevlilerin zorluk çıkardığından şikâyetçi olmuşlardır. Reji'den yapılan açıklamada gecikmenin, fiyatların belirlenmesi için mahalli yöneticiler tarafından muhamminlerin geç atanmasından kaynaklandığını belirtmiştir. Bu nedenle İdare'nin sorumlu tutulamayacağı aktarılmıştır. Zira 1898 yılında İdare, Aydonat ve Margılıç'te çiftçilerden 130.000 kilo tütün satın almıştır. Üstelik bunun 30.000 kilosu kullanılabilir durumda değildi. Kalitesiz tütünleri satın almak gibi bir zorunluluğunun olmamasına rağmen kaçakçılığa başvurulmasını önlemek adına böyle bir yola başvurduğuna dikkat çekmiştir. Maliye Nezareti ise çiftçileri mağdur etmeme hususunda İdare'yi uyarılmış, mahalli yöneticileri muhamminlerin erken görevlendirilmesi hususunda ikaz etmiş ve tütünün geçim kaynağı olmasından dolayı kalitesiz olması gerekçesiyle ekimin yasaklanamayacağına dikkat çekmiştir.⁸⁹

Yanya Reji İdaresi ile çiftçiler arasında fiyat konusunda meydana gelen bir diğer anlaşmazlık 27 Mart 1909 tarihinde yaşanmıştır. Fiyat konusunda yaşanan anlaşmazlık muhamminler aracılığıyla çözülmeye çalışılmıştır.⁹⁰ Satış fiyatının belirlenmesi hususunda İdare'nin nizamnameye uygun olarak hareket etmesi konusunda sıklıkla Osmanlı Devleti makamları tarafından uyarıldığı görülmektedir. Bu uyarılardan biri 25 Mart 1909

⁸⁷ BOA, *BEO*, 322/24147.

⁸⁸ BOA, *DH. MKT*, 2090/55.

⁸⁹ BOA, *DH. MKT*, 2127/126.

⁹⁰ BOA, *DH. MKT*, 2778/14.

MUSTAFA DAĞ

tarihinde Dahiliye Nezareti tarafından yapılmıştır.⁹¹ Yanya Valisi Ali Rıza Efendi aracılığıyla İdare'nin tütünleri değerinden düşük fiyata satın alarak çiftçileri mağdur etmemesi istenmiştir. Aksi halde çiftçilerin tütünlerini Reji ambarları yerine kaçakçılara sevk etmesinin önünün açılacağına dikkat çekilmiştir. Haliyle bu durum da bölgede kaçakçılık faaliyetlerinin artmasına neden olmuştur.⁹² Bu gibi yasadışı yönelimlerin engellenmesinin tek çözüm noktası muhamminler aracılığıyla tütünlerin piyasa değerinde satın alınması ve ücretin zamanında ödenmesiydi. Fakat yapılan tüm uyarılara rağmen düşük fiyat politikasından dolayı yaşanan mağduriyetlerde azalmalar yerine artışlar devam etmiştir.⁹³

Fiyat konusunda mağduriyetlerin devam ettiğini gösteren bir diğer gelişme 9 Haziran 1910 tarihinde cereyan etmiştir. Çiftçiler Maliye Nezareti'ne telgraf çekerek İdare'nin tütünlerini düşük fiyata alıp Reji ambarlarına sevk ederek kendilerini mağdur ettiklerini belirtmişlerdir.⁹⁴ İdare ile çiftçi arasında fiyat belirleme hususunda son gelişme 12 Mart 1911 tarihinde zuhur etmiştir. Bu gelişmeyi bir önceki şikâyetlerden ayırt eden temel özellik Reji'nin çiftçileri fiyat konusunda mağdur etmediğine dair birkaç kişi tarafından Maliye Nezareti'ne iletilen telgrafa tepki göstermesi olmuştur. Buna göre Reji'nin bölgedeki uygulamalarından dolayı çiftçinin memnun olduğuna dair düşüncelerin aslının olmadığı belirtilerek Reji'nin bölgedeki politikasından dolayı çiftçilerin mağduriyet yaşadıklarına dikkat çekilmiştir. Daha önceki mektupta; çiftçiler tarafından üretilen 93.000 kilodan 60.000 kilosunun bizzat Reji tarafından satın alındığını, Parga ambarlarında mevcut olan 86.000 kilodan 84.000 kilosunun Reji tarafından satın alınarak bölge çiftçisinin mağdur edilmediği ifade edilmiştir. Ancak buna karşı çıkan bir grup çiftçi ikinci bir mektup yazarak bunun yanlış olduğuna dikkat çekmişlerdir. Ayrıca Yanya'ya bağlı olan Emirler Mahallesi sakinlerinden Ahmet Osman Efendi'ye ait olan 2.060 kilo civarında olan tütünlerin Reji tarafından değerinden çok düşük fiyata alınarak mağdur edildiklerini belirtmişlerdir. Çiftçi Ahmet Osman Efendi'nin temsilcisi olan muhammin Mehdi Efendi ile Reji'nin temsilcisi olan muhammin İbrahim Efendi arasında fiyat konusunda fikir birliğine varılamaması neticesinde tütün ücretinin değerinden düşük şekilde belirlenmiştir. Sonuç olarak bir önceki mektubun aksine tütünlerin düşük fiyata alınması, bazı tütünlerin kalitesiz olması gerekçesiyle Reji tarafından satın alınmaması ve satın alınan tütünlerin

⁹¹ BOA, *DH. MKT*, 2815/100.

⁹² BOA, *DH. MKT*, 2782/40.

⁹³ BOA, *DH. MKT*, 2856/76.

⁹⁴ BOA, *DH. MUİ*, 86/25.

OSMANLI RUMELİ'SİNDE YABANCI SERMAYE YATIRIMI: YANYA REJİ İDARESİ
(1883-1912)

ise ücreti ödenmeden uzun süre Reji ambarlarında bekletilerek çürümeye bıraktırmasından dolayı mağdur olduklarını aktarmışlardır. Her ne kadar bu mağduriyetlerinin giderilmesi için tahkikat süreci başlatılmış olsa da tahkikatın ne yönde neticelendiğine dair bilgiler elde edilememiştir.⁹⁵

Reji ile çiftçiyi karşı karşıya getiren bir diğer önemli etken tütünlerin depolandığı ambarlar olmuştur. Ambarlarla ilgili hükümlere nizamnamenin 16. maddesinde yer verilmiştir. Buna göre 100.000 kıyyenin⁹⁶ üretildiği her köy veya mahallerde Reji'nin 1 ambar bulundurması zorunlu tutulmuştur.⁹⁷ Belirtilen tütün miktarının bir köyde sağlanamaması halinde birkaç köyün mahsulü birleştirilerek ortak bir noktada kurulacak olan ambara sevk edilecektir.⁹⁸ Tütünlerin bu ambarlara sevki; mesafenin 10 saatten düşük olması durumunda çiftçiler, fazla olması halinde ise Reji görevlileri tarafından gerçekleştirilecektir.⁹⁹ Nizamnamede ambarlarla ilgili değinilen bir diğer husus tütünlerin Reji ambarlarına en son ne zaman teslim edileceğiyle ilgiliydi. Bu tarihin belirlenmesinde yerel meclisler yetkili kılınmıştır.¹⁰⁰ Yerel meclis ile bölge İdaresi iklim şartlarını dikkate alarak bu tarihi belirleyecektir.¹⁰¹ Belirlenen tarih aralığında teslim edilmeyen tütünler kaçak sayılarak müsadere edilecektir.¹⁰²

Yanya Reji İdaresi ile yerel meclis arasında 28 Nisan 1886 tarihinde yapılan müzakereler neticesinde tütünlerin mart ayının sonuna kadar Reji ambarlarına teslim edilmiş olması gerektiği kararlaştırılmıştır. Bu zaman diliminde tütünlerin teslim edilmesi gerekmektedir. Ancak bu tarihe kadar teslim edilmeyen tütünler müsadere edilmektedir.¹⁰³ Bunun uygulanabilmesi için İdare'nin yeterli sayıda ambar bulundurması zorunlu koşulmuştur. Nitekim 13 Mart 1888 tarihinde belirlenen sürede tütünlerini ambarlara teslim edemeyen çiftçiler, yeterli ambarın olmamasından dolayı sevkiyatta zaman kaybettikleri için teslimatı zamanında yapamadıklarını ifade etmişlerdir. Bu

⁹⁵ BOA, *DH. İD*, 95/20.

⁹⁶ Her 1 kıyyenin 1 kilo 283 gram olduğundan hareketle 100.000 kıyyenin 128.300 kilogram civarında olduğu söylenebilir.

⁹⁷ BOA, *DH. MKT*, 1348/20

⁹⁸ BOA, *DH. MKT*, 1411/24

⁹⁹ BOA, *DH. MKT*, 1363/24.

¹⁰⁰ Mustafa Dağ, "27 Aralık 1886 Tarihli İnhisar-ı Duhan Nizamnamesinin Tatbikine Dair Bir Değerlendirme", *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı 47, Nisan 2022, s. 167.

¹⁰¹ BOA, *DH. MKT*, 148/21.

¹⁰² BOA, *ŞD*, 303/42

¹⁰³ BOA, *DH. MKT*, 1360/91.

nedenle çiftçiler Maliye Nezareti'nden İdare'nin bölgede yeterli ambar bulduruncaya kadar son teslim tarihi hususunda esnek davranılmasını ve müsadere edilen tütünlerinin de kendilerine iade edilmesini talep etmişlerdir. Nezaret ise çiftçilerin bu talebini İdare'ye ileterek gerekli çalışmaların yapılmasını istemiştir.¹⁰⁴ Bu talep doğrultusunda 1890 yılında tütünlerin ambarlara teslim edilmesinin son tarihinde bir değişiklik yapılarak şubat ayının son günü olarak belirlenmiştir. 1890 yılında Delvine'de çiftçiler 2.000 kilo kadar tütün mahsullerini 16 Şubat 1890 tarihinde teslim etmiş olmalarına rağmen Reji görevlileri süre meselesinden dolayı sorun çıkararak tütünlerine kaçak muamelesi yaptıklarından şikayetçi olmuşlardır. Oysa tütünlerin son teslim tarihi 31 Şubat 1890 tarihidir. Bu nedenle mağdur olduklarını belirten çiftçiler, 4 yıl önce olduğu gibi teslim tarihinin mart ayının sonuna kadar uzatılmasını talep etmişlerdir. Reji ile yerel meclis arasından yapılan müzakereler neticesinde son teslim tarihi tekrar mart ayının sonuna alınmıştır.¹⁰⁵

Tütünlerin teslimatıyla ilgili sorunların yanı sıra sevkiyat hususunda Reji ile çiftçiler arasında 3 Şubat 1891 tarihinde Margılıç'te bir gelişme meydana gelmiştir. Buna göre kazaya bağlı birkaç köydeki çiftçiler tütünlerini ambar yetersizliğinden dolayı Aydonat'a sevk etmek istemişlerdir. Ancak mesafenin uzak olmasından dolayı sevkiyat masraflarının kim tarafından karşılanacağı hususunda çiftçilerle İdare arasında sorun yaşanmıştır. Bu sorun nizamnamedeki hükümler çerçevesinde mesafenin 10 saatten fazla olmasından dolayı masrafların Reji tarafından karşılanmasının kararlaştırılmasıyla çözülmüştür.¹⁰⁶ Margılıç çiftçilerinin yanı sıra Aydonat çiftçileri tarafından da belirtilen süre içerisinde tütünlerini Reji ambarlarına teslim etmiş olmalarına rağmen ücretin hala ödenmediğine dair 11 Şubat 1891 tarihinde şikâyet meydana gelmiştir. Bu şikâyet üzerine Maliye Nezareti konu hakkında tahkikat süreci başlatılarak mağduriyetlerin giderilmesi doğrultusundaki kararını İdare'ye bildirmiştir.¹⁰⁷

Benzer bir gelişme 5 Mayıs 1892 tarihinde Avlonya'da cereyan etmiştir. Şöyle ki kazada ikamet eden birkaç tütün çiftçisiyle Zir köyü muhtarı, 1890 yılına ait 2.000 kilo civarında olan tütünlerini şubat ayının 11 ile 14. günleri arasında ambarlara teslim etmiş olmalarına rağmen zamanında teslimatın yapılmadığı gerekçesiyle tütünleri müsadere edilmiştir. Konuyla

¹⁰⁴ BOA, *DH. MKT*, 1501/112.

¹⁰⁵ BOA, *BEO*, 14/1026.

¹⁰⁶ BOA, *DH. MKT*, 1805/38.

¹⁰⁷ BOA, *DH. MKT*, 1808/99.

OSMANLI RUMELİ'SİNDE YABANCI SERMAYE YATIRIMI: YANYA REJİ İDARESİ
(1883-1912)

ilgili ilk etapta Yanya Reji İdaresi'ne başvuru yapılmış olup tahkikat sürecinin başlatılacağına dair cevap almalarına rağmen henüz herhangi bir araştırmanın başlatılmamasından dolayı Maliye Nezareti'ne başvurmuşlardır. Nezaret tarafından yapılan tahkikat neticesinde ailelerin geçimini tütünle sağlayan Osmanlı köylüsünün mağdur edilmemesi hususunda İdare'den hukuki muamelenin bir an önce başlatılmasını istemişlerdir.¹⁰⁸ Reji ile çiftçiler arasında ciddi sorunlarına neden olan ambarların 1893 yılında vilayet genelindeki durumunu elen alan Tablo 3'teki verilere bakmakta fayda vardır.

Tablo 3: Yanya Reji İdaresi Ambar Kira Ücreti

Müdüriyet	Ambarın Bulunduğu Bölge	Adet	Kira Ücreti (Kuruş)
Yanya	Yanya Merkez	4	22.366,65
Aydonat	Aydonat	6	20.800,65
Ergiri	Ergiri	2	2.164,65
Ergiri	Delvine	1	1.800,65
Ergiri	Delvine	1	1.328,15
Koniçe	Koniçe	1	2.000,15
Koniçe	Kesriye	1	553,20
Koniçe	Preveze	2	5.600,20
Toplam		18	56.614,03

Kaynak: BOA, ŞD, 2616/24.

Tabloda 1893 yılında Yanya Reji İdaresi çatısı altında işletilen ambar sayısı 18 olarak belirtilmiştir. Bu ambarlar için ödenen yıllık kira ücreti 56.614,03 kuruştur. Ambarların genel dağılımına bakıldığında Yanya Sancağı'nda 10, Ergiri Sancağı'nda 4, Koniçe'de 1, Kesriye'de 1 ve son olarak Preveze'de 2 ambarın olduğu görülmektedir.

1893 yılında 18 ambarla hizmet veren İdare'nin fiyatın belirlenmemesinden dolayı tütünlerin ambarlara alınamayacağını açıklaması üzerine çiftçiyle yaşanan sorunların artmasına neden olmuştur. Bu durum karşısında 12 Eylül 1898 tarihinde Hükümet tütünlerin ambarlara teslim edilmeden muhammin tayin edemeyeceğini belirtmiştir. Bu nedenle çiftçiler Maliye Nezareti'ne mağduriyetlerini bildirmişlerdir. Nezaret, sorunun nizamnamede belirtilen hükümler çerçevesinde çözüme kavuşturulması

¹⁰⁸ BOA, HR. TO, 537/17.

MUSTAFA DAĞ

hususunda İdare'ye uyarıda bulunmuştur.¹⁰⁹ Bu uyarılardan bir diğeri 30 Eylül 1898 tarihinde cereyan etmiştir. Bu uyarı doğrultusunda Reji ile yerel meclis arasında yapılacak görüşmeler neticesinde tütünlerin son teslim tarihi mart ayının sonu olarak belirlenmiş ve tütünlerin teslim alınmasında herhangi bir zorluk çıkarılmaması kararlaştırılmıştır. Ancak 6 Temmuz 1899 tarihinde Preveze'de bir seneliğine mahsus olmak üzere son teslim tarihi nisan ayının sonu olarak belirlenmiştir.¹¹⁰

Teslimat ve satın almayla ilgili sorunların önüne geçmek için 9 Ağustos 1900 tarihinde Yanya Reji İdaresi bilgilendirilerek tütünlerin zamanında teslim edilmesi için muhammin atamalarının zamanında yapılması istenmiştir.¹¹¹ Ancak tüm önlemlere rağmen zamanında teslimat ve muhamminlerle ilgili şikâyetlerin önü alınamamıştır. Bu bağlamda 1 Mart 1909 tarihinde bir şikâyet yaşanmıştır. Buna göre çiftçiler tütünlerini zamanında teslim etmiş olmalarına rağmen Reji kolcularınca birtakım zorluklarla karşı karşıya bırakıldıklarını ve alım fiyatını düşük bulmalarından dolayı nizamnamenin 28. maddesi çerçevesinde muhammin talep etmelerine rağmen Reji tarafından muhammin atamalarının yapılmadığını ifade etmişlerdir.¹¹² Maliye Nezareti ile Reji arasında yapılan yazışmalar

¹⁰⁹ BOA, *DH. MKT*, 2107/128.

¹¹⁰ BOA, *DH. MKT*, 2231/42.

¹¹¹ BOA, *DH. MKT*, 2408/59.

¹¹² Reji ile çiftçiler arasında bu gibi nedenlerden dolayı ciddi tartışmalar yaşanmıştır. Tütünlerin sökülmesine karar verilmesi üzerine çıkan bu tartışmalar çoğu zaman arbeye veya çatışmalarla neticelenmiştir. Bu gibi gelişmeler Yanya Vilayetinin yanı sıra Anadolu'nun çoğu bölgesinde cereyan etmiştir. Buna göre 1887 yılında Adana Vilayetine bağlı olan Payas kazasında kale görevlileri Reji'den ruhsat almadan tütün ekimi gerçekleştirmişlerdir. Reji kolcularının bu tütünleri sökmek için bölgeye gittiklerinde taraflar arasında arbeye yaşanmıştır. Reji görevlileri kale görevlileri tarafından darp edilmiştir. Bkz. BOA, *DH. MKT*, 1438/79. 1896 yılında Nizip nahiyesinde ruhsatsız ekimin yapılması üzerine sökülme için bölgeye giden Reji görevlilerine ahali tarafından silah çekilerek karşı konulmuştur. Bkz. BOA, *DH. MKT*, 2302/100. 1905 yılında Amasya Sancağı'na bağlı olan Gümüşhacıköy kazasında çiftçi Karaköylü Pavli Efendi ve arkadaşının ruhsatsız tütün ettikleri tespit edilmiştir. Bu tespit üzerine tütünlerin sökülmesi için bölgeye giden Reji görevlileri Pavli Efendi liderliğinde toplanan kalabalığın taşlı ve sopalı saldırılarına maruz kalmışlardır. Tütünler sökülmüş Pavli Efendi ve arkadaşları ise tutuklanmıştır. Bkz. BOA, *ŞD*, 1813/22. 1894 yılında Sivas Vilayetine bağlı olan Maden-i Sim kasabasında tütün ekiminin yasaklanmış olmasına rağmen bölgede ruhsatsız tütün ekiminin yapıldığı tespit edilmiştir. Bu tespit üzerine bölgeye sökülme işlemlerini gerçekleştirmek için giden 10 nefer Reji kolcusu ve memurlar tarlalarda çalışan kadınları zor kullanarak tarla dışına çıkarmaya çalışınca taraflar arasında arbeye yaşanmıştır. Bkz. BOA, *ŞD*, 1798/9. 1897 yılında Tokat Sancağı'nda 892 dönümün ruhsatsız ekildiği tespit edilmiştir. Gerekli tahkikatı ve sökülme işlemlerini yapmak üzere bölgeye giden Reji kolcuları ile memurlar ahalinin direnci ile karşılaşmışlardır. Görevlilere iki fıkra jandarma da destek vermiştir.

OSMANLI RUMELİ'SİNDE YABANCI SERMAYE YATIRIMI: YANYA REJİ İDARESİ
(1883-1912)

neticesinde konu hakkında tahkikat süreci başlatılmıştır.¹¹³ Fiyat konusunda zuhur eden son gelişme 15 Nisan 1910 tarihinde Yanya Merkez Sancak'ta yaşanmıştır. Bu şikâyeti bir öncekilerinden ayıran temel dayanak Reji'nin; Yerel Meclis ve çiftçilerin fikrine başvurmadan tütünlerin son teslim tarihini erkene çekmesi olmuştur. Zira 1910 yılında önce tütünlerin son teslim tarihi ağustos ayının başı olarak kabul edilmiştir. Bu durumdan kaynaklanan mağduriyetlerin giderilmesi için Reji ile Yerel Meclis arasında görüşmeler başlatılmıştır.¹¹⁴

Reji ile çiftçiler arasında sorunların bir diğer nedeni avans akçe meselesi olmuştur. Şartname'nin 2. Maddesi ile Nizamname'nin 15. Maddesinde tütün üretiminin devamlılığını sağlamak ve arttırmak amacıyla çiftçinin ihtiyaç duyduğu faizsiz akçenin şirket tarafından kredi olarak verilmesi kararlaştırılmıştır.¹¹⁵ Şirket tarafından çiftçilere sağlanan kredinin geri ödemesinin mahsulün toplanmasından sonra gerçekleştirilmesi doğrultusunda karar alınmıştır.¹¹⁶ Buna göre çiftçi tütünleri ambara teslim edip satış işlemi gerçekleştikten sonra kredi borcu tahsil edildikten sonra kalan ücret kendisine teslim edilmektedir.¹¹⁷ Bu doğrultudaki hükümlerin icra edilmesi sırasında birtakım problemler yaşanmıştır. Bu problemin temel nedeni Reji Şirketi'nin çoğu zaman avans vermekten kaçınması olmuştur. Yanya Reji İdaresi'nde ise avans meselesinden dolayı 28 Mayıs 1892 tarihinde bir gelişme yaşanmıştır. Buna göre Maliye Nezareti, Yanya Reji İdaresi'ne telgraf ileterek, çiftçilere sağlanacak olan kredilerde herhangi bir eksikliğin oluşmaması ve mağduriyetlerin yaşanmaması için bölge ahalisinden işinin ehli olan kimselerden oluşan bir komisyon aracılığıyla avans işlemlerin yapılması istemiştir. Reji bu taleple birlikte komisyonun kuruluşu için çalışmalarına başlamıştır.¹¹⁸ Yanya Reji İdaresi'nde avans meselesiyle ilgili meydana gelen bu gelişme dışında konuyla ilgili başka bir kayda ulaşılamamıştır. Bunun aksine hakkında detaylı bilgilerin elde edildiği bir diğer kesim tütün tüccarları olmuştur. Zira tüccarlar, İdare'nin bölgedeki politikalarından doğrudan etkilenen kesimlerinden biri olmuştur.

Taraflar arasında arbedenin yaşanmasına rağmen sökümlü yapılan tütün miktarı 17.340 kiloydu. Bkz. BOA, *DH. MKT*, 2456/25.

¹¹³ BOA, *DH. MKT*, 2766/77.

¹¹⁴ BOA, *DH. MUI*, 94/15.

¹¹⁵ BOA, *BEO*, 3797/284702.

¹¹⁶ BOA, *BEO*, 3790/284189.

¹¹⁷ BOA, *İ. DH*, 1014/80014.

¹¹⁸ BOA, *DH. MKT*, 2018/26.

2.2. Tütün Ticareti ve Reji'nin Tüccarla Olan İlişkileri

Şartname ve nizamnamede Reji ile tütün tüccarları arasındaki hukuku belirleyen hükümlerde Reji'nin kurulduğu ilk andan itibaren tütün ticaretiyle ilgili her türlü faaliyetin şirkete ait olduğu açıkça belirtilmiştir.¹¹⁹ Bu hükümler çerçevesinde Şirket'in uyguladığı politikalardan dolayı çiftçilerle olduğu gibi tüccarlarla da birtakım problemler yaşamıştır. Bu problemlerin çözüme kavuşturulması için yeni düzenlemelerin yapılmasına ihtiyaç duyulmuştur. Bu bağlamda ilk düzenleme 1887 yılında gerçekleşmiştir. Daha önce yasaklanmış olan tütün ihracatı tüccarın bağlı bulunduğu İdare'den izin almak şartıyla serbest bırakılmıştır.¹²⁰ İzin ruhsatı almış tüccarlar dışında tütünlerin gerek ülke içerisinde gerekse ülke dışında alış ve satışında tek yetkili kurum Reji Şirketi olarak belirlenmiştir. Şirket ilk etapta ihracatına izin verilen tütün cinslerini sınırlı tutmuş olsa da 1916 yılında izin almak şartıyla tüm tütün çeşitlerinin ihracatına izin vermiştir.¹²¹

İhraç edilecek tütünlerin tüccarlığını yapan kişiler gibi ülke içerisinde tütün tüccarlığı yapacak esnaf da Reji tarafından belirlenmiştir. Bu nedenle iç ticarete tütün tüccarlığı yapmak isteyenler için ilgili Reji şubesinden ruhsat alınması zorunlu tutulmuştur. Ayrıca tütünlerin satışı için alınmış olan ruhsatın yanı sıra tütünleri satış noktasına sevk etmek için de ruhsata ihtiyaç duyulmuştur. Satış ve sevk ruhsatının olmaması durumunda tütünler kaçak olarak addedilip müsadere edilerek şahıs hakkında hukuki muamelenin icra edilmesinin yanı sıra kaçak tütünün her 1 kıyyesi¹²² için 40 kuruş para cezası tahsil edilmiştir.¹²³ Suçun tekrar edilmesi halinde alınan ceza parası 2 katına çıkarılmıştır.¹²⁴ Reji, muhamminler aracılığıyla tütünlerini ihraç edemeyen veya iç piyasada satışını gerçekleştiremeyen tüccarlardan ürünleri satın almıştır. Reji tarafından tüccar veya çiftçiden satın alınan tütünler yine aynı şekilde ruhsatlı tüccarlara satılmıştır. Ruhsatlı tüccarlar tütüncü dükkânlarında bu ürünlerini iç piyasaya arz etmişlerdir. Böylece tütün ticaretinin Şirket kontrolünde yapılması sağlanarak ticaret üzerinden elde edilecek gelirleri arttırmak hedeflenmiştir.¹²⁵

¹¹⁹ BOA, *DH. MKT*, 1422/61.

¹²⁰ BOA, *DH. MKT*, 1400/52.

¹²¹ BOA, *MV*, 201/5.

¹²² 1 kilo 282 gram kaçak tütün için 40 kuruş para cezası alınmıştır.

¹²³ BOA, *TFR. I. M*, 21/2001.

¹²⁴ BOA, *İ. DH*, 1014/80014.

¹²⁵ BOA, *A). MKT. MHM*, 560/6.

OSMANLI RUMELİ'SİNDE YABANCI SERMAYE YATIRIMI: YANYA REJİ İDARESİ
(1883-1912)

Yukarıda belirtilen hükümler çerçevesinde hayata geçirilen politikalarından dolayı Reji ile tüccarlar arasında birtakım sorunlar yaşanmıştır. Bu sorunların temel kaynağı ise Reji'nin tütün ile ilgili her türlü faaliyeti kontrol altında tutup, daha fazla kâr elde etmek adına diğer anlarda olduğu gibi ticari alanda da uygulamış olduğu yasaklayıcı ve sınırlayıcı politikalar olmuştur. Bu sorunların yoğun olarak zuhur ettiği vilayetlerden biri tütün ticaretinin önemli merkezlerinden biri olan Yanya ve çevresi olmuştur. Yanya Reji İdaresi bölgede üretilen çoğu tütün cinsinin kaliteli olmamasından dolayı ihraç edilmesine sıcak bakmamıştır. Kalite açısından düşük olan bu tütünlerin daha çok iç piyasada tüketilmesi doğrultusunda politikaları hayata geçirmeye çalışmıştır. Ayrıca İdare'nin yıllık olarak alabileceği tütün miktarına göre bütçe ayırmasından dolayı belirtilen bütçeden fazla tütünü satın alamayacağını ifade etmiştir. İdare'nin yıllık alabileceği tütün miktarında kota uygulamasına gitmesi üretilen tütünlerin yasal yollarla değerinde bir fiyatla piyasaya sunulmamasına neden olmuştur. Zira İdare, kota fazlası olan bu tütünleri son derece düşük fiyatla satın alma girişimlerinde bulunmuştur. Üretici veya tüccarlar ise ürünlerini düşük fiyata satmamak için yasadışı yollara başvurarak tütünlerini piyasaya sunma girişimlerinde bulunmuşlardır. Bu gibi girişimlerden dolayı tüccar ile İdare arasında sorunlar yaşanmıştır. Sorunların çözüme kavuşturulması için çoğu zaman Maliye Nezareti devreye girmiştir.¹²⁶

Bölgede sorunlara neden olan önemli konulardan biri Reji'nin tüccarlardan tahsil ettiği temettü ile mürur vergisi olmuştur. Bu doğrultuda 21 Ocak 1887 tarihinde Yanya'da bir gelişme yaşanmıştır. Buna göre daha önce devlet makamlarınca tüccarlardan tahsil edilen mürur vergisi tütünlerin Reji tarafından satın alınmasıyla birlikte tüccarlar tarafından iade edilmesi istenmiştir.¹²⁷ Bunun üzerine Yanya Valiliği vergilere dair kayıtların tutulduğu defterlerden birini 2 Şubat 1887 tarihinde Maliye Nezareti'ne iletmiştir. Yapılan araştırma ve incelemeler neticesinde tahsil edilmiş olan vergi miktarının %75'inin devlet makamlarınca geri verilebileceği kararlaştırılmıştır.¹²⁸ Eksik olan diğer defterlerin gönderilememiş olmasından dolayı diğer tüccarlara paraları iade edilememiştir. Böylece İdare ile tüccarlar arasında temettü vergisinden dolayı meydana gelen sorun çözüme kavuşturulmuştur.¹²⁹

¹²⁶ BOA, *DH. MKT*, 2891/6.

¹²⁷ BOA, *DH. MKT*, 1458/23.

¹²⁸ BOA, *DH. MKT*, 1443/72.

¹²⁹ BOA, *DH. MKT*, 1399/3.

Temettü vergisinin yanı sıra İdare ile tüccarlar arasında sorunların meydana gelmesine neden olan bir diğer gelişme tütünlerin imal edildiği fabrikalarla ilgili uygulanan politikalardan dolayı kaynaklanmıştır. Tütün fabrikaları ve işletmeleriyle ilgili her türlü denetim Reji tarafından sağlanmıştır. Reji'nin faaliyetlerini denetleme görevi ise yerel yöneticilerin asli vazifesi olarak kabul edilmiştir. Bu karar doğrultusunda Yanya'daki fabrikaların denetlenmesi için 1887 yılında harekete geçilmiştir. Bölgedeki denetim, Maliye Nezareti tarafından görevlendirilen müfettişler aracılığıyla yapılmıştır. Bu denetim yılda 4 defa gerçekleştirilmiştir. Ayrıca müfettişlerin faaliyetlerini rahat bir şekilde icra edebilmeleri için Yanya Reji İdaresi'nin gerekli kolaylığı sağlamak için bilgilendirilmiştir.¹³⁰ Müfettişler fabrikalardaki tütün ve sigara paketlerinin hacim ve miktarını denetime tabi tutmuşlardır.¹³¹ Bu denetimle Reji'nin faaliyetleri üzerinde devlet denetim mekanizması aktif tutulmaya çalışılmıştır. Devlet makamları dışında Reji Şirketi'nde kendi şubelerinde birtakım denetimlerde bulunmuştur. Bu şubelerden biri olan Yanya Reji İdaresi, 28 Mayıs 1906 tarihinde denetime tabi tutulmuştur. Denetim için İstanbul Reji İdaresi Genel Müdür Muavini Mösyö Weyl Bey ve Selanik Reji İdaresi Müdürü İskender Efendi¹³² görevlendirilmiştir. Selanik ve Manastır'da yapılan denetimler neticesinde Yanya'ya geçen bu heyetin güvenliği Dördüncü Alay'dan seçilen 1 zabıt kumandasında 26 nefer tarafından sağlanmıştır. Gelen heyetin güvenliğinin devlet kolluk kuvvetleri tarafından sağlanmış olması Reji ile yerel yöneticilerin koordineli şekilde çalışmalar içerisinde bulduklarını ve birlikte hareket ettiklerini göstermesi açısından önemli bir gelişme olarak değerlendirilebilir.¹³³ Bu gibi gelişmelerin yaşandığı vilayette tüccarlar kanunlar çerçevesinde faaliyetlerini yoğun şekilde devam ettirmiştir. Zira 1891 yılında İdare'nin izniyle 196.896 kilo 887 gram tütün, tüccarlar aracılığıyla ülke dışına ihraç edilmiştir. Bu tarihte vilayetin toplam nüfusunun 640.000 kişi olduğundan hareketle kişi başına ihraç edilen tütün miktarının 31 gram civarında olduğu söylenebilir.¹³⁴ Ticaretin yoğun olarak gerçekleştiği bir diğer dönem 1907 ile 1908 yılları arasında yaşanmıştır. Belirlenen tarih

¹³⁰ BOA, *DH. MKT*, 1465/101.

¹³¹ BOA, *MV*, 27/54.

¹³² İskender Melhame Efendi ile ilgili 1903 yılında Yanya Reji İdaresi'nde görev icra ettiğine dair örnek tespit edilmiştir. 1906 yılında ise Selanik Reji İdaresi'nde görev icra ettiğine dair bilgiler mevcuttur. Ancak 1908 yılında İskender Melhame Efendi'nin tekrar Yanya Reji İdaresi'nde vazife üstlenmiş olduğu görülmektedir. Çalışmamızın farklı yerlerinde yer alan bilgilerden hareketle İskender Efendi'nin en az iki defa Yanya Reji İdaresi'ne müdür olarak atamasının yapıldığı söylenebilir.

¹³³ BOA, *TFR. I. AS*, 61/6050.

¹³⁴ BOA, *Y. PRK. TNF*, 2/55.

OSMANLI RUMELİ'SİNDE YABANCI SERMAYE YATIRIMI: YANYA REJİ İDARESİ
(1883-1912)

aralığında gerçekleştirilen ticaretin detayları için Tablo 4'teki verilere bakmakta fayda vardır.

Tablo 4: Rumeli Vilayetleri Tütün Satış Cetveli (1907-1908)

Vilayet İsmi	Kasım 1907 (Kilo)	Kasım 1908 (Kilo)	Düşüş (Kilo)	Artış (Kilo)
Edirne	773.700	848.800	-	75.100
Kavala ¹³⁵	86.200	88.500	-	2.300
Yanya	389.600	407.000	-	17.400
Selanik	1.349.200	1.500.700	-	151.500
İşkodra ¹³⁶	29.900	36.000	-	6.100
İskeçe	10.300	24.800	-	14.500

Kaynak: BOA, *DH. MKT*, 2701/62.

Tablo 4'teki veriler incelendiğinde 1907 ile 1908 yılları arasında Rumeli¹³⁷ vilayetlerinin tümünde ticari faaliyetlerin bir önceki yıllara göre artış olduğu görülmektedir. 1907 senesinde en fazla ticaretin gerçekleştirildiği bölge 1.349.200 kiloyla Selanik olmuştur. Selanik, 1908 yılında da ticari faaliyetlerde ilk sırada yer almıştır. Ticari faaliyetlerin en düşük olduğu bölge ise İskeçe olmuştur. Buna göre İskeçe'de 1907 yılında 1.300 kilo, 1908 yılında ise 24.800 kilo tütün ihracatı ile en son sırada yer almıştır. Yanya Vilayetine bakıldığında 1907 yılında 389.600 kilo tütün ticareti gerçekleştirilmiştir. Bu rakam 17.400 kilo artış göstererek 1908 yılında 407.000 kiloya yükselmiştir. Bu durum da Yanya Vilayetinde 1907 yılı Kasım ayına göre 1908 yılı Kasım ayında ticari faaliyetlerde tütün satışında artış yaşandığını göstermektedir.

¹³⁵ 19. yüzyılın ortalarında Kavala ve çevresinde geçimini tütün yetiştiriciliği veya ticaretinden sağlamayan aile neredeyse yok denecek kadar azdı. Bkz. İsmail Arslan, "19. Yüzyılda Balkanlar'da Bir Liman Şehri: Kavala", *History Studies International Journal of History*, Cilt 2, Sayı 3, 2010, s. 26.

¹³⁶ İşkodra'da Reji Şirketi'nin 1885 ile 1910 yılları arasındaki faaliyetleri için bkz. Doğukan Oruç, "İşkodra'da Reji Şirketi ve Tütün Kaçakçılığı, 1885-1910", *Journal of Balkan and Black Sea Studies*, Sayı 10, Haziran 2023, s. 19-44.

¹³⁷ Osmanlı bölgesinde yetiştirilen tütünlerin %80'i Rumeli bölgesinde ekilmektedir. Özellikle Makedonya bölgesindeki Yenice, Vardar ve Manastır çevresindeki topraklarda yetiştirilmektedir. Bkz. Faruk Söylemez ve Kevser Kavgacı, "XVIII. Yüzyıl Sonlarında Manastır Şehrinde İdari, Ekonomik ve Sosyal Hayat (63 Numaralı Şer'iyeye Siciline Göre)", *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 18, Sayı 3, Temmuz 2021, s. 2167.

MUSTAFA DAĞ

Yoğun ticari faaliyetler sorunları beraberinde getirmiştir. Zira 4 Kasım 1909 tarihinde Berat Sancağı tütüncü esnaflarından Hasan Efendi ve arkadaşları Maliye Nezareti'ne İdare'yi şikâyet etmiştir. Buna göre Hasan Efendi ve arkadaşları 400 kadar tütüncü esnafını temsil ettiklerini belirterek İşkodra ve Cezayir-i Bahr-i Sefid vilayetlerinde esnafın idarelerle anlaşma yaparak ellerinde kalan tütünleri ihraç edebildiklerine dikkat çekerek kendilerine de bu hakkın tanınmasını talep etmişlerdir. Bu talepleriyle Reji'ye bey'iyeye vergisi vermek şartıyla ihracat ruhsatı istemişlerdir. Böylece yasal yollarla Reji'den vergi karşılığında ruhsat alarak tütünlerini ihraç etmeyi hedeflemişlerdir. Esnaf, Reji öncesi dönemde bölge esnafının tütün ihracatında önemli bir konuma sahip olduğuna da dikkat çekmiştir. Esnafın bu hususa dikkat çekmesi bölge tütünlerin Reji'den önceki dönemde ihracatta önemli bir yer tuttuğunu ve bu önemin Reji tarafından ortadan kaldırılmaması gerektiği şeklinde yorumlanabilir. Ancak esnafın bu talebinin ne doğrultuda cevap bulduğuna dair bilgiler tespit edilememiştir.¹³⁸ Verilen bu bilgilerden hareketle 1909 yılında Berat Sancağı'nda 400 kadar ruhsatlı tütün esnafının olduğu ve bu tüccarların ihracat ruhsatına sahip olmadıkları çıkarımı yapılabilir.

Berat Sancağı'nın aksine 1910 yılında Yanya Reji İdaresi tarafından İngiltere'ye 5.950 kilo tütün ihracatı gerçekleştirilmiştir. 1910 yılında Yanya Reji İdaresi'nin İngiltere'ye ihraç etmiş olduğu tütünlere dair verilen bu bilgilerden hareketle bu tarihlerde İngiltere'de, Yanya Vilayetinde yetiştirilen tütünlerin ilgili gördüğü söylenebilir.¹³⁹ Yanya Reji İdaresi ile tütün tüccarları arasında ticari faaliyetlerden dolayı meydana gelen gelişmelere dair elde edilen örneklerden hareketle genel olarak vergilendirme, denetleme ve ticari faaliyetlerin ruhsata tabi tutulması gibi uygulamaların taraflar arasında problemlere neden olduğu çıkarımı yapılabilir. Bu sorunların çözümü için girişimlerde bulunan tüccar veya tütün çiftçisi yerel veya merkezi hükümete başvurularda bulunmuştur. Bu durum ise Reji'nin, gerek tüccar gerekse çiftçiyle yaşamış olduğu sorunlardan dolayı mahalli veya merkezi yöneticilerle sık sık etkileşim içerisine girmesine neden olmuştur.

¹³⁸ BOA, *DH. MUI*, 31/7.

¹³⁹ Filiz Dıġırođlu, *Memalik-i Osmaniye Duhanları Müşterekü'l-Menfaa Reji Şirketi Trabzon Reji İdaresi (1883-1914)*, Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi Yayınları, İstanbul 2007, s. 139.

2.3. Reji'nin Mahalli Yöneticilerle Olan İlişkileri

Reji'nin mahalli yöneticilerle olan hukuku şartname ve nizamnamede düzenlenmiştir. Buna göre kaçakçılara karşı Reji kolcularınca¹⁴⁰ yürütülen mücadeleye devlet kolluk kuvvetlerinin destek vermesi ve mahalli yöneticilerle birlikte hareket edilmesi açıkça belirtilmiştir. Buna rağmen bazı mahalli yönetici ve memurlar Şirket'e önemsiz bir kurum nazarıyla bakmışlardır.¹⁴¹ Bu tavrın takınılmasında Şirket'in yabancı sermaye eliyle kurulmuş olması, yabancı devletler tarafından idare edilmesi, Şirket'in bir devlet kurumu olarak kabul edilmemesi, memurların devlet memuru olarak sayılmaması ve Reji görevlilerinin ahaliye karşı uygulamış olduğu sert politikalar etkili olmuştur.¹⁴² Bu gibi nedenlerden dolayı Şirket ile mahalli idareciler arasında anlaşmazlığın çıkması devlet ve Şirket menfaatlerini olumsuz etkilediğinden dolayı merkezi yönetim sıklıkla yerel yöneticileri uyarmıştır. Uyarılarda her ne kadar devlet kurumu olarak kabul edilmese de Şirket'e bir devlet kurumu nazarıyla bakılmasını ve kanunlar çerçevesinde Şirket'in politikalarını icra etmesinde gerekli desteğin sağlanmasını istemiştir.¹⁴³ Aksi halde Osmanlı hazinesinin maddi zarara uğrayacağına dikkat çekilmiştir.¹⁴⁴ Ancak buna rağmen mahalli yöneticilerle Reji arasında istenen iş birliği tam anlamıyla sağlanamamıştır. Bu durum ise ülke genelinde kaçakçılık faaliyetlerinin artış göstermesine neden olmuştur.¹⁴⁵ Osmanlı yönetimi bunun önüne geçmek için kanunlar çerçevesinde Şirket ile birlikte hareket etmenin bir devlet vazifesi olduğunu belirtmiştir.¹⁴⁶ Ayrıca Reji Şirketi'ne bağlı olan idarelerin acente veya şube yerine nezaret veya müdüriyet olarak adlandırılmasını istemiştir. Böylece Reji şubelerine bölgede yerellik kazandırılmaya çalışılmıştır.¹⁴⁷ Bu taleplerin iletildiği yerlerden biri Yanya Vilayeti olmuştur.

¹⁴⁰ Yanya bölgesinde görev yapan kolcular için 1885-1886 yılları arasında 344.217 Altın lira harcama yapılırken bu rakam 1886-1887 yılları arasında 236.872 Altın liraya düşmüştür. Bkz. Oktay Gökdemir, "Osmanlı Tütün Tarımında Reji Kolculuğu ve Sivil Direniş", *Tarih ve Toplum Dergisi*, Cilt 32, Sayı 190, Ekim 1999, s. 245.

¹⁴¹ BOA, *BEO*, 946/70933; BOA. *İ. DH*, 1295/102277.

¹⁴² BOA, *Y. PRK. OMZ*, 2/16.

¹⁴³ BOA, *BEO*, 957/71746.

¹⁴⁴ BOA, *DH. EUM. KLU*, 9/15.

¹⁴⁵ Donald Quataert, "Reji, Kaçakçılar ve Osmanlı Hükümeti", (çev). Mete Tunçay, *Yapıt Toplumsal Araştırmalar Dergisi*, Cilt 48, Sayı 3, Mart 1984, s. 79.

¹⁴⁶ BOA, *DH. MKT*, 1380/127.

¹⁴⁷ BOA, *DH. MKT*, 1402/98.

MUSTAFA DAĞ

Bu sorunlara yol açan etmenlerden biri yukarıda belirtildiği gibi yerel yöneticilerin Reji görevlilerine gerekli kolaylığı ve desteği sağlamamış olmasıdır. Bu doğrultuda 17 Temmuz 1887 tarihinde bölgede meydana gelen kaçakçılık faaliyetlerinden dolayı Reji görevlilerinin mahalli yöneticilerinden destek talep etmesinden kaynaklanmıştır. Şartnamede belirtilen hükümler çerçevesinde kaçakçılığa karşı yerel yöneticilerin destek sağlamasına yönelik talep olumsuz karşılanmıştır. Bunun üzerine yerel Reji şubesi Reji ve hükümetin gelirlerinde ciddi düşüşe neden olan kaçakçılığın önlenmesi amacıyla mahalli yöneticilerin destek sağlamamasından şikâyetçi olmuşlardır. Bu şikâyet üzerine merkezi yönetim, Reji kolcularına gerekli desteğin sağlanması için mahalli yöneticilere uyarıda bulunmuştur. Ancak herhangi bir yaptırımın uygulandığına dair bilgi tespit edilememiştir.¹⁴⁸

Bu gibi sorunlar Yanya'nın merkeziyle sınırlı kalmayarak Berat Sancağı'nda da zuhur etmiştir. Şöyle ki 9 Mart 1890 tarihinde Reji görevlileri, Berat Sancağı'nda çiftçinin ruhsat almadan tütün ektiğini saptamıştır. Böylece şartnamedeki hükümler çerçevesinde sökülmesi için harekete geçilmiştir. Söküm işlemleri sırasında yardımcı olmak amacıyla mahalli yöneticilerden kolluk kuvveti desteği talep edilmiştir. Zira söküm işlemlerinin gerçekleştirilmesi sırasında Reji görevlileri her ne kadar yanlarında kolluk kuvveti olarak Reji kolcularını bulundurmuş olsalar da tarla sahiplerinin saldırılarına maruz kalma olasılığı bulunmaktaydı. Bu talep üzerine Yanya Valiliği, kaçak olan tütünlerin fazla olmasından dolayı kolluk kuvveti desteğinin sağlanması halinde ahaliyle devlet kolluk kuvvetlerinin karşı karşıya geleceği ön görülerek bu desteğin sağlanması yerine tütünlerin bu seneye mahsus sökülmemesi ve kayıt altına alınmasını önermiştir. Bu önerinin bir diğer nedeni de fazla olan tütünlerin sökülüp imha edilmesi yerine kayıt altına alınarak piyasaya kazandırılması ve böylece bölge ekonomisine katkı sağlanması düşüncesiydi. Bu öneri doğrultusunda Dahiliye Nezareti'yle Şirket arasında yapılan görüşmeler neticesinde kaçak tütünlerin sökülmemesi halinde kaçakçılar için emsal olacağı ve bu şekilde kaçakçılığın önünün alınamayacağına dikkat çekilerek Valiliğin önerisi reddedilmiştir. Netice olarak Nezaret'in kararıyla gerekli kolluk kuvveti desteğinin sağlanması kararlaştırılarak taraflar arasındaki anlaşmazlık ortadan kaldırılmıştır. Ancak Nezaret'in çekinmiş olduğu kolluk kuvvetleri ile tütün ahalisinin karşı karşıya gelip gelmediğine dair bilgiler elde edilememiştir.¹⁴⁹

¹⁴⁸ BOA, *DH. MKT*, 1355/112.

¹⁴⁹ BOA, *MV*, 35/44.

OSMANLI RUMELİ'SİNDE YABANCI SERMAYE YATIRIMI: YANYA REJİ İDARESİ
(1883-1912)

Kolluk kuvveti desteği hususunda Reji idarecileriyle mahalli yöneticiler arasında zuhur eden anlaşmazlığın yanı sıra yasadışı girişimlere karşı birlikte hareket edildiğine dair örnekler de saptanmıştır. Bu çerçevede 21 Eylül 1892 tarihinde meydana gelen gelişme örnek olarak incelenebilir. Zaptiye Dairesi, Düyûn-ı Umûmiyye İdaresi ile Reji Şirketi'nin bölgede kolcu ve kolluk kuvvetleri bulundurduğu noktalarda yapmış olduğu denetimler sırasında bazı kimselerin Posta ve Telgraf İdaresi'ne teslim etmek üzere üzerlerinde taşımış oldukları evrakların pulsuz olduğunu saptamıştır. Bu pulsuz evrakların Posta ve Telgraf İdaresi'ne teslim edilmesi zaman aldığından dolayı bu gibi işlerin kolaylaştırılması için bu kurumlara ait olan noktalarda postanelerin görevlendireceği birer çavuşun vazifelendirilmesi kararlaştırılmıştır. Bu örnekten hareketle çıkarların ortak olması halinde Devlet Daireleri, Düyûn-ı Umûmiyye İdaresi ile Reji Şirketi'nin birlikte hareket edebildiği söylenebilir.¹⁵⁰

Devlet daireleri ile Reji şubeleri arasında meydana gelen iş birliğinin yanı sıra mahalli yöneticilerle Reji arasındaki iletişimin gerginleşmesine neden olan bir diğer sebep de devlet kolluk kuvvetlerinin Reji görevlileriyle birlikte hareket ederek yasadışı girişimlerde bulunması olmuştur. 18 Ekim 1905 tarihinde Yanya Merkez Sanacağı'na bağlı Kaçka köyünde kaçak tütün buldukları gerekçesiyle bir haneye baskın düzenlenmiştir. Bu haneye baskını gerçekleştiren 10 silahlı ve yüzleri peçeli kişiler ev sahibini yaralayıp oğlunun ölümüne neden olmuşlardır. Ayrıca ev sahibine ait olan sandığın içerisinde bulunan parayla değerli eşyaları da gasp ettikten sonra olay yerini terk etmişlerdir. Hane sahibi ise yerel yöneticilere başvurarak şikâyetle bulunmuştur. Bu şikâyet üzerine Reji ile Adliye Nezareti arasında yapılan görüşmeler neticesinde Nezaret, konuyla alakalı tahkikat sürecini başlatmıştır. Sonuç olarak bu şahısların Mavzer tüfekleriyle silahlanmış olan asker ile Reji kolcuları olduğu tespit edilmiştir. Bu tespiti olay yerinde üç boş kovanın bulunması sağlamıştır. Zira bu kovanlar asker ve kolcular tarafından kullanılan Mavzer tüfeğinden çıkan kurşunlara aitti. Olayın sabahında Avlonya Redif Tabur'unda görevli olan Ahmet Efendi'nin kolundan yaralı olması ve bu yaranın bir kurşun yarası olması ise suçlulardan birinin Ahmet Efendi olduğunu göstermiştir. Bunun üzerine Ahmet Efendi sorgu altına alınmıştır. Ancak Ahmet Efendi, ısrarla eşkıyalar tarafından yaralandığını belirtse de olay yerinde bulunan boş kovan ile kolunu sıyırmış olan kurşunun aynı olması olay yerinde olduğunun kanıtı olarak değerlendirilmiştir. Sonuç olarak kanıtların da ortaya çıkarılmasıyla birlikte Ahmet Efendi o gün olay

¹⁵⁰ BOA, *DH. MKT*, 1879/104.

MUSTAFA DAĞ

yerinde olduğunu kabul etmiştir. Ahmet Efendi'nin itirafları doğrultusunda suçluların tespit edilmesiyle birlikte Ahmet Efendi ve arkadaşları hakkında hukuki muamele başlanarak cezalandırılmışlardır.¹⁵¹ Devlet kolluk kuvvetlerinin Reji görevlileriyle birlikte hareket ederek yasadışı girişimlerde bulunması üzerine başlatılan tahkikat süreci neticesinde Ahmet Efendi örneğinde olduğu gibi gerekli yargılama işlemleri sonucunda suçlu bulunmaları halinde gerekli yaptırımların yerine getirilmiş olması devlet makamlarının bu gibi kanun dışı girişimler karşısında taviz göstermediği şeklinde yorumlanabilir.

Reji görevlileriyle kolluk kuvvetlerinin yasadışı girişimleri dışında mahalli idarecilerin kaçakçılık faaliyetlerine göz yumması tartışmalara neden olan bir diğer gelişme olmuştur. Buna göre 31 Ocak 1909 tarihinde Berat Sancağı'na bağlı Fiyeri ve Loşına bölgelerinde geniş arazilere sahip olan Ömer Paşa ile biraderi Galip Paşa'nın ekmiş oldukları tütünleri Reji'ye bilgi vermeden açık şekilde pazarda satışa sundukları Reji görevlileri tarafından saptanmıştır. Ayrıca kendilerine ait olan çiftlikte kaçak tütün bulundurulduğu ve çalışanlarının kaçak tütün tüketmelerinin yanı sıra Hükümet Konağı'nda da kaçak tütün sakladıkları tespit edilmiştir. Kanunlara aykırı olarak gerçekleştirilen bu fiiliyatın önünün alınması için nahiye müdürüne bilgi aktarılmıştır. Ancak buna rağmen müdür gerekli olan hukuki muameleyi icra etmekte isteksiz davranmıştır. Buna karşın Reji idarecileri konu hakkında Berat Mutasarrıflığı'nı bilgilendirerek yardım talep etmiştir. Fakat Mutasarrıflık da bu talebi cevapsız bırakmıştır. İdare, Reji Şirketi Genel Merkezi ile iletişime geçerek doğrudan Osmanlı hükümeti ile bağlantı kurarak sorunun çözümü hususunda destek talep etmiştir.¹⁵² Böylece yerel yöneticilerde aranan çözümün bulunulamaması üzerine konu merkezi hükümete taşınmıştır. Ancak konunun merkezi hükümette ne doğrultuda çözüm bulduğuna dair bilgiler tespit edilememiştir.

Berat Sancağı'nda mahalli yöneticilerin kaçakçıları koruduğuna dair bir diğer gelişme 12 Şubat 1909 tarihinde gerçekleşmiştir. Şöyle ki Berat Sancağı Reji Müdürü Hayreddin Bey, Kaymakam hakkında yapmış olduğu araştırma neticesinde kaçakçılık faaliyetini gerçekleştiren kişileri koruduğuna dair bilgiler elde etmiştir. Kolcu ve jandarmayla kaçakçılar arasında meydana gelen çatışma neticesinde kaçmayı başarabilen kaçakçılar civarda bir köye sığınmışlardır. Müdür Hayreddin Bey, kaçakçıların saklanmış oldukları

¹⁵¹ BOA, Y. MTV, 279/121.

¹⁵² BOA, HR. İD, 2104/57.

OSMANLI RUMELİ'SİNDE YABANCI SERMAYE YATIRIMI: YANYA REJİ İDARESİ
(1883-1912)

mahalde 2 bölük kolluk kuvveti ile Reji kolcuları tarafından sıkıştırılmış olmalarına rağmen kaza kaymakamı tarafından kollandıklarını ve ele geçirilmiş olmalarından sonra haklarında hukuki bir muamelenin icra edilmediğini belirtmiştir. Bu nedenle Reji, Kaymakam hakkında tahkikat sürecinin başlatılmasını talep etmiştir. Bu talep doğrultusunda başlatılan tahkikat sürecinin ne şekilde neticelendiğine dair bilgiler tespit edilememiştir.¹⁵³

Reji ile mahalli yöneticiler arasında sorunlara neden olan bir diğer mesele İdare tarafından yapılan atamalar olmuştur. 16 Ağustos 1890 tarihinde bu bağlamda Reji ile mahalli yöneticiler arasında bir gelişme yaşanmıştır. Reji, Berat Sancağı Reji Müdürlüğünde vazife icra etmekte olan Hüseyin Bey'in İskarapar Kazası Asker Muavinliği binbaşılığına atanması için girişimlerde bulunmuştur. Ancak mahalli yöneticilerle Berat Asakir-i Muavene Üçüncü Alay'ından Miralay Kahraman Paşazade Salih Bey atamanın uygun olmadığını belirtmelerinden dolayı Reji ile mahalli yöneticiler arasında bir anlaşmazlık yaşanmıştır. Atamaya dair alınan kararın ne olduğuna dair bilgiler tespit edilememiş olsa da personel hakkında yapılan güvenlik soruşturmasının temiz çıkması halinde personelin istihdamından vazgeçilmesi doğrultusunda kararın alınmış olması muhtemeldir.¹⁵⁴

Merkezi Hükümet tarafından Avlonya Sancağı Reji Müdürlüğü'nde müdür olan Hariton Efendi'nin 12 Aralık 1892 tarihinde görevden alınması talep edilmiştir. Bu talebin nedeni ise Hariton Efendi'nin müdürlük görevini icra ederken Kosan Efendi ile beraberinde olanlarla ayrılıkçı Yunanlıların hizmetinde olduğu ve İtalya Konsolosluğu'na giderek bölgeyle ilgili Osmanlı aleyhine istihbarî bilgi aktarmasına dair iddiaların bulunmuş olmasıdır. Bu iddialar üzerine müdür hakkında yürütülen tahkikat neticesinde müdürün Reji'deki görevinden uzaklaştırılması doğrultusunda karar alınmıştır. Bu karar çerçevesinde Hariton Efendi görevden alınmıştır.¹⁵⁵ Müdür Hariton Efendi, İtalya Konsolosluğunda tercüman olarak istihdam edilmek istense de Hariciye Nezareti buna izin vermemiştir.¹⁵⁶ Esasen Hariton Efendi'nin, Reji'deki görevinden azledilmesinden önce bölge ahalisine karşı kötü davranışlarından dolayı görev yerinin değiştirilmesi doğrultusunda karar alınmıştı. Bu karara rağmen tekrar aynı kazanın müdürlüğüne gönderilmiş olmasından dolayı kaza ahalisi adına Abdülhalim Efendi, yapılan atamanın iptal edilmesini talep etmiştir. Bu talep doğrultusunda başka bir bölgeye tayin

¹⁵³ BOA, *DH. MKT*, 2738/97.

¹⁵⁴ BOA, *DH. MKT*, 1751/124.

¹⁵⁵ BOA, *BEO*, 98/7312.

¹⁵⁶ BOA, *BEO*, 108/8032.

MUSTAFA DAĞ

edilmesi kararlaştırılmıştır.¹⁵⁷ Hariton Efendi, görevden tamamen azledilmeden önce Reji'ye ait olan depo ianesinin ödenmesine mâni olmak gerekçesiyle kaza kaymakamıyla sorun yaşanmıştır. Bölge ahalisine kötü muamelede bulunması, kaza kaymakamıyla sorun yaşaması ve Yunanlılarla iş birliği yaptığının tespit edilmesi üzerine görev yerinin değiştirilmesi yerine görevden azledilmiştir.¹⁵⁸ Bu gibi atamalardan dolayı Reji ile mahalli yöneticiler arasında sorunların önüne geçmek amacıyla 12 Mayıs 1910 tarihinde İdare'nin tayin edeceği kişiler hakkında Osmanlı Hükümeti'ne bilgi aktarması istenmiştir. Hükümet ise isim listesinde bulunan aday personel hakkında güvenlik soruşturmasını icra ederek atamasının uygun olup olmadığına karar vermektedir. Böylece atama meselesinden dolayı yerel yöneticiler ile yerel Reji şubeleri arasında problemlerin çıkması engellenmeye çalışılmıştır.¹⁵⁹

İdarece yapılan atamalara Valilik tarafından yapılan müdahalelerin gerçekleştiği bir diğer yıl 1910 senesi olmuştur. Yanya Valisi Mustafa Efendi, 28 Şubat 1910 tarihinde İdare'de nazır olan Agah Efendi'nin başka bir bölgeye tayinini talep etmiştir. Gerekçe olarak bölge ahalisinin Rum olması ve Rumca bilmeyen Agah Efendi'nin görevini icra etmekte zorlanması gösterilmiştir. Kendisinin görevini daha iyi icra edebileceği bir bölgede görevlendirilmesi, yerine ise Rumca bilen bir nazırın vazifelendirilmesi istenmiştir. Böylece ahali ile Reji arasındaki etkileşimin daha sağlıklı yapılması sağlanacaktır. Valiliğin talebi doğrultusunda gerekli çalışmalar başlatılmıştır. Ancak Agah Efendi'nin görev yerinin değiştirilip değiştirilmediğini veya yerine nazır olarak görevlendirilen yeni ismin kim olduğuna dair bilgiler saptanamamıştır.¹⁶⁰

Reji görevlilerinden tahsil edilen vergi meselesinden dolayı da Reji ile mahalli yöneticiler arasında birtakım sorunlar zuhur etmiştir. Bu vergilerden başlıcası temettü vergisi olmuştur. 1884 ile 1889 yılları arasında İdare'de istihdam edilmiş olan görevlilere dair temettü vergisinin ödenmediği tespit edilmiştir. Bu nedenle mahalli yöneticilerle Reji arasında görüşmeler gerçekleştirilerek belirlenen tarih aralığındaki 12.906 kuruş olan temettü vergisinin Reji'den tahsil edilmesi doğrultusunda karar alınmıştır.¹⁶¹

¹⁵⁷ BOA, *BEO*, 125/9307.

¹⁵⁸ BOA, *BEO*, 77/5707.

¹⁵⁹ BOA, *DH. MUI*, 94/16.

¹⁶⁰ BOA, *DH. MUI*, 70/11.

¹⁶¹ BOA, *ŞD*, 347/82.

OSMANLI RUMELİ'SİNDE YABANCI SERMAYE YATIRIMI: YANYA REJİ İDARESİ
(1883-1912)

Temettü vergisinden dolayı sorunun cereyan ettiği bir diğer bölge Aydonat kazası olmuştur. Aydonat yöneticileri, 17 Kasım 1892 tarihinde Reji görevlilerinden temettü vergisinin tahsil edilmesi için görüşmeler başlatmıştır. İdare'nin bu vergiden Reji görevlilerin sorumlu tutulamayacağını açıklaması üzerine yerel yöneticiler ile Reji yöneticileri arasında anlaşmazlık çıkmıştır. Bu anlaşmazlığın çözümü için yerel yöneticiler merkezi hükümete konu hakkında bilgi aktarmıştır. Maliye Nezareti, Reji Şirketi'ne bilgi aktararak istihdam etmiş olduğu tüm personelin bu vergiden sorumlu olduğunu belirtmiştir. Zira bu vergiden sorumlu tutulmayanların devlet memurları olduğuna, Şirket'in bir devlet kurumu olmadığı, anonim bir şirket olduğundan dolayı bünyesinde istihdam etmiş olduğu personelin devlet memuru sayılamayacağına dikkat çekilmiştir.¹⁶² Bu çerçevede memurların isim listeleri ile verginin maaş miktarları üzerinden hesaplanmasından dolayı maaşlarını içeren listenin hazırlanarak gönderilmesini talep etmiştir. Bu talep üzerine Reji Şirketi Genel Merkezi, Aydonat Reji Memurluğu'na bilgi aktararak memurlarla ilgili hazırlanan defterlerin Vergi Dairesi'ne teslim edilmesini sağlamıştır. Defterlerdeki bilgiler doğrultusunda Vergi Dairesi tarafından tahsil edilen bu vergiler daha sonra mal sandıklarına teslim edilmiştir. Maliye Nezareti ayrıca mahalli yöneticileri bilgilendirerek temettü vergisini ödemeyen memurlar hakkında yasal işlemlerin başlatılmasını ve sorumlu oldukları verginin maaşlarından kesinti yapılarak tahsil edilmesini istemiştir.¹⁶³ Vergisini vermeyen görevlilerin hapsedildiklerine dair gelişmeler de yaşanmıştır. Bu bağlamda 1892 yılında Aydonat kazasında meydana gelen olay örnek olarak incelenebilir. Hapse atılmış olan memurların da vergisi, çalıştıkları kurumlarla iletişime geçilerek maaşından kesinti yapılarak tahsil edilmiştir. Bu kurallar çerçevesinde 1892 yılında tahsil edilen vergi miktarı 5.137 kuruştur.¹⁶⁴ Vergisini vermeyen görevlilerin hapisle cezalandırılmış olması Osmanlı hükümeti'nin vergi hususunda kesinlikle taviz vermediğini göstermektedir.

Reji ile mahalli yöneticiler arasında yaşanan tüm bu sorunlara rağmen Yanya Reji İdaresi'nin sorumluluğu altına bulunan bölgede iyi ilişkilerden kaynaklanan gelişmelerin de varlığından söz edilebilir. Bu bağlamda 1892 yılında İdare'de görev icra eden Ömer Şevki Bey'in mahalli idarecilere başışta bulunması örnek olarak gösterilebilir. Ömer Şevki Bey, Yunanistan

¹⁶² BOA, *DH. MKT*, 567/85.

¹⁶³ BOA, *DH. MKT*, 2054/95.

¹⁶⁴ BOA, *DH. MKT*, 2029/99.

MUSTAFA DAĞ

sınırında bulunan Narda Nehri'nin önünde inşa edilmesi planlanan sed için 11.000 kuruş bağışta bulunmuştur.¹⁶⁵ Bu bağış girişimi Reji görevlileriyle mahalli idareciler arasındaki iyi ilişkilerin gelişmesine katkı sağlamıştır. Ömer Şevki Bey dışında Reji ile mahalli yöneticiler arasında bağış meselesinden dolayı meydana gelen bir diğer etkileşim 21 Nisan 1895 tarihinde yaşanmıştır. Buna göre 4 köyün tütün çiftçileri, Reji'ye satmış oldukları tütünlerin her 1 kıyyesi için para kendilerine teslim edilmeden henüz Reji sandığındayken 2 para ücret ayrılarak Yanya Gureba Hastanesi'nin¹⁶⁶ masrafları için harcanmasını talep etmişlerdir. Bu talep doğrultusunda Reji ile Maliye Nezareti arasında görüşmeler gerçekleştirilerek talebin olumlu bulunduğu kanaat getirilmiştir. Zira ücretin Reji'nin sandığından değil de ahalinin bizzat kendi bütçelerinden karşılanması talebinin uygun bulunmasında etkili olmuştur. Bu karar çerçevesinde hastane masrafları için 12.000 ile 13.000 kuruş arasında değişen bağış yapılmıştır. Bu bağışa az da olsa Reji sandığından katkı da sağlanmıştır. Alınan bu kararın sadece bir seneliğine uygulanmış olduğu, bir sonraki senenin hayır sahibi olup Reji'ye tütün teslim eden çiftçiler tarafından benzer bir talebin gelmesi halinde değerlendirilebileceği, ancak mahalli yöneticilerin hiçbir şekilde bu doğrultuda bir taleplerinin olmadığına dikkat çekilmiştir.¹⁶⁷

Gureba Hastanesi'ne yapılan bu bağışın benzeri 9 Kasım 1897 tarihinde Yanya Askeri Hastanesi için yapılmıştır. Ancak bu bağış bir önceki bağıştan ayıran temel etken bağışın çiftçiler tarafından değil, Yanya Reji İdaresi Nazırı Alfred Efendi ve eşi Valinin Hanım tarafından aynı olarak gerçekleştirilmiş olmasıydı. Alfred Efendi, 30, hanımı Madam Vali'nin ise 20 karyola bağışta bulunmuştur. Bu bağış karşılığında Alfred Efendi'ye üçüncü rütbeden mecidi nişanı, eşi Madam Vali'nin Hanımefendiye şefkat nişanı verilmiştir.¹⁶⁸ Reji'nin 6 Mart 1900 tarihinde bağışlarıyla katkı sağlamış olduğu bir diğer faaliyet Avlonya'da inşa edilmekte olan iskeleydi. Reji, bu bağışından dolayı görevlilerin geçişi sırasında vergiden muaf tutulmalarını istemiştir. Ancak Maliye Nezareti mahalli yöneticilerle iletişime geçerek iskele inşasının belediye tarafından yapıldığını, Reji'nin bir miktar bağışta

¹⁶⁵ BOA, *DH. MKT*, 1966/94.

¹⁶⁶ 1848 yılında yapımına başlanmıştır. II. Abdülhamid döneminde yaptırılmış olmasından dolayı Hamidiye ismi ile de anılmıştır. Yoksul ve kimsesizleri ücretsiz tedavi etmiştir. Bu nedenle Gureba adını almıştır. Bkz. Ela Umut Öztuğ, *Yanya Merkez Osmanlı Mimarisi*, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Prof. Dr. Mehmet Zeki İbrahimgil, Ankara 2019, s. 200.

¹⁶⁷ BOA, *DH. MKT*, 370/18.

¹⁶⁸ BOA, *İ. TAL*, 124/9.

OSMANLI RUMELİ'SİNDE YABANCI SERMAYE YATIRIMI: YANYA REJİ İDARESİ
(1883-1912)

bulunmasından dolayı bu talebinin olumlu karşılanmasının uygun olmayacağını belirtmiştir. Bu çerçevede Reji görevlilerinden şartname doğrultusunda her bir denkten 2 para ücret tahsil edilmesi kararlaştırılmıştır.¹⁶⁹

İdare görevlileri ile mahalli yöneticiler arasında sorunlara neden olan bir diğer gelişme Reji'nin yerel yöneticilere aktarmış olduğu para meselesiydi. Bu bağlamda 5 Ekim 1899 tarihinde Loros Kazası Reji Memurluğunda meydana gelen gelişme örnek olarak incelenebilir. Memurluk tarafından mahalli idarecilere teslim edilmek üzere 150 adet Fransız ile 12,5 Osmanlı altını Telgraf ve Posta Memur Vekili Kerim Efendi'ye teslim edilmiştir. Ancak Kerim Efendi, parayı çaldırıldığını iddia ederek mahalli yöneticilere teslim etmemiştir. Bu iddia üzerine hakkında başlatılan muhakeme neticesinde Kerim Efendi'nin iddiasında haklı olduğu, parayı çalan kişinin muhassıl olduğu tespit edilmiştir. Firar eden muhassılın derdest edilmesi için ise çalışmalara başlanmıştır. Ancak çalışmaların ne şekilde sonuçlandığına dair kayıtlar tespit edilememiştir.¹⁷⁰

Mahalli yöneticilerle Reji görevlileri arasında meydana gelen gelişmelerin bir diğer kaynağı Reji kolcularının ülke asayişine sağlamış olduğu yarar olmuştur. Bu doğrultuda 1909 yılında İdare'de meydana gelen gelişme örnek gösterilebilir. Bölgede kaçakçılık faaliyetini gerçekleştiren meşhur eşkıyalardan Zaim Fethi ve arkadaşı Şaban Oğlu Kemal'in yerleri tespit edilmiştir. Jandarmanın bu eşkıya kafilesiyle girişmiş olduğu çatışmada Reji kolcularından Kazım Efendi'nin müdahalesiyle Zaim Fethi ölü olarak ele

¹⁶⁹ BOA, *DH. MKT*, 2335/77.

¹⁷⁰ BOA, *DH. MKT*, 2264/82.

MUSTAFA DAĞ

geçirilmiştir.¹⁷¹ Uzun süredir peşinde olunan kaçakçının öldürülmesinde desteği olan Kazım Efendi, 10 lira nakdi parayla ödüllendirilmiştir.¹⁷²

Reji ile mahalli yöneticiler arasında anlaşmazlığa neden olan bir diğer gelişme devlet kolluk kuvvetleri ile Reji arasında meydana gelen anlaşmazlıklar olmuştur. Buna göre 1911 yılında Yanya Kolordu Kumandanlığı, Reji'den izin almadan İdare'ye ait olan bir tütün deposunu askerlerin ikameti için tahsis etmiştir. İdare'nin durumu tespit etmesi üzerine mahalli yöneticilerle iletişime geçerek deponun boşaltılmasını istemiştir. Ancak olumlu yanıt alınmayınca Harbiye Nezareti'ne başvurulmuştur. Bunun üzerine Nezaret, konuyla alakalı Yanya Valiliğinden açıklama istemiştir. Yanya Valisi Mustafa Zihni Efendi, 9 Kasım 1911 tarihinde askerlerin konaklaması için yeterli mekânın olmadığı, askerlerin çadır veya Reji'ye ait olan bu gibi boş depolarda ikamet ettirildiğini belirtmiştir. Harbiye Nezareti, Yanya Kolordu Kumandanlığı'na telgraf ileterek deponun boşaltılmasını istemiştir. Gerekçe olarak durumun Reji tarafından farklı algılanabileceğini ve askerler tarafından zorla işgal edilmiş olarak yorumlanabileceği gösterilmiştir. Ancak kumandanlık yeni bir mekân bulunana kadar askerlerin burada kira karşılığında ikamet etmeleri için izin istemiştir. Harbiye Nezareti, bunun uygun olmadığını belirterek hemen uygun bir yerin bulunarak deponun boşaltılmasına yönelik kararını 11 Aralık 1911 tarihinde Yanya Valiliğine iletmiştir.¹⁷³ İdare'nin mahalli yöneticilerle olan etkileşiminin yanı sıra kendi personeliyle de birtakım sorunlar yaşamıştır.

¹⁷¹ Taraflar arasında çıkan çatışmada Reji kolcuları tarafından öldürülen kaçakçılar olduğu gibi Reji kolcularının da öldürüldüğüne dair örnekler mevcuttur. Örneğin 1893 yılında Erbaa kazasında kolcular ile kaçakçılar arasında meydana gelen çatışma neticesinde 2 kolcu yaralanmış olup daha sonradan 1 kolcu hayatını kaybetmiştir. Bkz. BOA, *DH. MKT*, 188/16. Yine 1902 yılında Konya civarında kaçakçılar ile kolcular arasında meydana gelen çatışmada Reji kolcusu Yakup Çavuş hayatını kaybetmiştir. Bkz. Mahmut Şener, *20. Yüzyılın İlk Çeyreğindeki Göçler ve Anadolu'nun Sosyo-Kültürel Yapısına Etkileri: Sivas Örneği*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Danışman: Prof. Dr. Cezmi Eraslan, İstanbul 2021, s. 87-88. 1886 yılında Karahisar-ı Şarki Sancağı'nda Reji kolcuları ile Ermeni kaçakçılar arasında meydana gelen çatışma neticesinde Reji kolcusu Arabacı Çakır Mustafa Efendi vefat etmiştir. Bkz. BOA, *HR. SYS*, 2792/14. 1910 yılında Erzurum'a bağlı olan Aşkale ve Ermenek civarında 40 kişiden oluşan kaçakçılarla girişilen çatışma neticesinde 1 Reji kolcusu hayatını kaybetmiştir. Bkz. BOA, *DH. MUI*, 104/15. 1886 yılında Ankara Reji İdaresi'nde görev yapan Reji kolcusu Mehmet Bey, kaçakçılarla çıkan çatışma neticesinde hayatını kaybetmiştir. Bkz. BOA, *DH. MKT*, 1394/131.

¹⁷² BOA, *DH. MTV*, 4/93.

¹⁷³ BOA, *DH. İD*, 19/15.

2.4. İdare'nin Kendi Personeliyle Olan İlişkileri

İdare kadrosunun zamanla artış göstermesi kontrolsüzlüğü beraberinde getirmiştir. Bu kontrolsüzlük personelin birtakım kanunsuz girişimlerde bulunmasına neden olmuştur. Bu girişimler neticesinde yürütülecek olan hukuki muameleler Osmanlı mahkemeleri tarafından icra edilmiştir. Buna göre personelin ifadesi İdare Komisyonu tarafından alındıktan sonra dava vekili veya personel Bidayet Mahkemesi'ne başvurarak mahkeme sürecini başlatmaktadır.¹⁷⁴ Bidayet Mahkemesi, Reji'yi temsil eden dava vekili ve personelin ifadelerini alıp gerekli yargılamayı yaptıktan sonra karar vermektedir. Mahkemedен çıkan kararın istinaf yolu açık olup taraflardan birinin karara itiraz etmek istemesi halinde Temyiz Mahkemesi'ne başvurması gerekmektedir. İstinafa başvurulabilmesi için 15 günlük mühlet verilmiştir.¹⁷⁵ Temyiz Mahkemesi'nin, alınan kararın tekrar incelenmesine karar vermesi üzerine istinaf süreci başlatılmaktadır. Temyiz Mahkemesi tarafından alınan karar kesin olup her iki tarafı bağlayıcı özellik taşımaktadır.¹⁷⁶ Bu çerçevede İdare zimmet meselesinden dolayı sıklıkla Osmanlı mahkemelerine başvurmuştur. Diğer çoğu şubede olduğu gibi Yanya Reji İdaresi'nde istihdam edilmiş olan personelin Reji'ye ait olan para veya ürünleri kendi zimmetlerine geçirmeleri, İdare ile kendi personeli arasındaki ilişkileri olumsuz yönde etkilemiştir.

Zimmet meselesinden dolayı meydana gelen ilk mahkeme süreci 1894 yılında başlamıştır. İdare'de bandrollü tütün satışından sorumlu olan memur Tanasaki Veled-i İstifan Padavalis Efendi, 14.552 kuruşu zimmetine geçirmesi iddiasıyla suçlanmıştır. Bu suçlamalar üzerine İdare tarafından ifadesi alındıktan sonra eksik olan miktarın zimmetinde olduğuna karar verilmiştir. Bu karar üzerine İdare, Osmanlı adliyesine başvurarak konunun tahkik edilmesini istemiştir. Yanya Bidayet Mahkemesi'ne¹⁷⁷ gerekli müracaat yapıldıktan sonra mahkeme süreci başlamıştır. Reji adına mahkemeye dava vekili katılmıştır. Duruşma 1 Kasım 1894 tarihinde başlamıştır. Tarafların ifadeleri alınıp, ileri sürmüş oldukları iddialara dair deliller inceleme altına alınmıştır. Yapılan incelemeler neticesinde Reji'ye ait olan sandıkların devir-teslimi sırasında alt taraflarında beşli tütün paketleri bulunurken üst taraflarında ise yirmilik paketlerin dizilmesinden dolayı

¹⁷⁴ BOA, *BEO*, 3012/225869.

¹⁷⁵ BOA, *Y. A. RES*, 35/27.

¹⁷⁶ Murat Tuğluca, *Osmanlı Devlet-Toplum İlişkisinde Şikâyet Mekanizması ve İşleyiş Biçimi*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 2020, s. 90.

¹⁷⁷ Yanya Meclis-i İdare Mahkemesi.

MUSTAFA DAĞ

14.552 kuruşun eksik olduğu tespit edilmiştir. Eksikliğin Tanasaki Efendi döneminde zuhur etmesinden dolayı eksikliğin kendisinden veya kefilî Yanya kasabası ahalisinde Kostaki Mişon Efendi'den tahsil edilmesi kararlaştırılmıştır. Ancak Tanasaki Efendi'nin firari olmasından dolayı belirtilen ücret kefilinden tahsil edilmiştir.¹⁷⁸ Kefil Kostaki Mişon Efendi ise 21 Ağustos 1895 tarihinde Temyiz Mahkemesi'ne başvurarak eksikliğin kendisi tarafından alınmadığı ifade ederek bu karara itiraz etmiştir. Temyiz Mahkemesi kefilin itirazını inceledikten sonra kefil olmasından dolayı Tanasaki Veled-i İstifan Padavalis Efendi'ye de ulaşılmadığı için belirtilen ücretin kendisinden tahsil edilmesi doğrultusundaki kararı onaylamıştır.¹⁷⁹

Kostaki Mişon Efendi gibi Bidayet Mahkemesi'nden aleyhine çıkan karara itiraz ederek 3 Ekim 1894 tarihinde Temyiz Mahkemesi'ne başvuran bir diğer kişi Dimetokalo Mişo Efendi olmuştur. Mişon Efendi ile İdare arasında da zimmet meselesinden dolayı bir muhakeme süreci yaşanmıştır. Mişo Efendi Vekili Kavas Oğlu Fuat Efendi aracılığıyla aleyhinde alınan kararın Ahval-ı Muvakkat Cezası'nın 185. Maddesi gereğince istinaf yolunun açık olmasından dolayı yürürlüğe alınamayacağına itiraz ederek Temyiz Mahkemesi'ne başvuru yapmıştır. Ancak Temyiz Mahkemesi'nde sürecin nasıl neticelendiğine dair bilgiler elde edilememiştir.¹⁸⁰ Temyiz Mahkemesi sürecine dair bilgilerin elde edilememiş olmasına rağmen çalışma kapsamında değerlendirilen diğer örneklerden hareketle Mişon Efendi'nin kanunlar çerçevesinde itiraz hakkını kullanmasından hareketle muhakeme sürecinin Temyiz Mahkemesi'nde yeniden görüldüğü söylenebilir.

İdare'nin kasasından zimmetine para geçirme iddiasıyla başlatılan bir diğer dava süreci 1907 yılında cereyan etmiştir. Buna göre Zogor nahiyesi Reji Memuru Hristo Efendi, İdare kasasından zimmetine 4.700 kuruş para geçirdiği iddiasıyla hakkında tahkikat süreci başlatılmıştır. Reji tarafından yürütülen tahkikat neticesinde iddiaların doğru çıktığına dair sonucun elde edilmesi üzerine Hristo Efendi'nin mahkeme sürecinin başlatılması için İdare, dava vekili aracılığıyla Bidayet Mahkemesi'ne başvurmuştur. Bidayet Mahkemesi'nde alınan ifadeler ve yapılan değerlendirmeler neticesinde Hristo Efendi'nin suçlu olduğuna karar verilmiştir. Bu karar çerçevesinde eksik olan miktarın kendisi veya kefilî olan Yanki Dimitraki Efendi'den tahsil edilmesine hükmedilmiştir. Ancak Yanki Dimitraki Efendi bu karara itiraz

¹⁷⁸ Muhakeme süreciyle ilgili ayrıntılı bilgi için Bkz. BOA, ŞD, 2097/12.

¹⁷⁹ BOA, DH. MKT, 427/55.

¹⁸⁰ BOA, ŞD, 2966/24.

OSMANLI RUMELİ'SİNDE YABANCI SERMAYE YATIRIMI: YANYA REJİ İDARESİ
(1883-1912)

ederek Temyiz Mahkemesi'ne başvurmuştur. Temyiz Mahkemesi başvuru ile ilgili ön değerlendirme yaptıktan sonra kararın temyiz edilmesine karar vermiştir. Bu karardan sonra konu Temyiz Mahkemesi'nde görülmeye başlanmıştır. Daha önceki mahkemede alınan ifadeler, sunulan deliller, Reji Dava vekili ve Yanaki Dimitraki Efendi'nin yeni ifade ve itirazları alındıktan sonra mahkeme heyeti tarafından yapılan değerlendirme neticesinde 9 Şubat 1907 tarihinde Yanaki Dimitraki Efendi'nin talebi reddedilmiş ve daha önce alınan karar onaylanmıştır.¹⁸¹

Zimmet davaları dışında birtakım usulsüz girişimler neticesinde hakkında muhakeme süreci başlatılan Reji personeli de olmuştur. Bu kapsamda 1886 yılında İdare'de nazırlık vazifesini yapan personel hakkında başlatılan muhakeme süreci örnek olarak incelenebilir. Nazır hakkında tütün tahriri sırasında nizamname ve şartnameye aykırı olarak hareket etmesinden dolayı bölge ahali tarafından şikâyet gerçekleştirilmiştir. Bu şikâyet üzerine nazır hakkında dava süreci açılmıştır. Yargılama işlemlerinin hangi mahkemede gerçekleştirileceğine dair bir belirsizlik yaşanmış olsa da Maliye Nezareti, Yanya Bidayet Mahkemesi'nde dava sürecinin görüleceğini kararlaştırmıştır. Ancak mahkemenin ne şekilde neticelendiğine dair bilgi tespit edilememiştir.¹⁸²

Usulsüz davranışlarda bulunduğu iddiasıyla 1888 yılında Mihalaki Kadanadile Efendi hakkında da muhakeme süreci başlatılmıştır. 1888 yılında 900 kuruş maaşla Berat Sancağı Reji Müdürlüğü'nde müdür olarak görev icra eden Mihalaki Efendi hakkında ileri sürülen iddialar neticesinde görevden azledilmiştir. Mihalaki Efendi ise 24 Kasım 1888 tarihinde görevden azledilmesine yönelik alınan karara itiraz etmiştir. Kendisine verilmesi gereken 40 Osmanlı lirasının sadece 20 lirasının verilmesinden dolayı hakkının yenildiğini ileri sürerek muhakeme sürecinin yeniden görülmesini talep etmiştir. Bu talebe karşılık İdare, görevden azledilmesi doğrultusundaki kararın Maliye Nezareti tarafından alındığını, Nezaret'in izni olmadan görevinin kendisine iade edilemeyeceğini belirtmiştir.¹⁸³ Bunun üzerine Mihalaki Efendi, Maliye Nezareti'ne başvurarak görevinin iade edilmesini ve mahkeme masrafları ile kesintiye uğrayan maaşının toplam tutarı olan 40.000 kuruşun kendisine verilmesini istemiştir. Maliye Nezareti ile Adliye Nezareti arasında yapılan görüşmeler neticesinde mahkeme sürecinin başlatılmasına

¹⁸¹ Muhakeme süreci için Bkz. BOA, *DH. MKT*, 1148/34; BOA, *ŞD*, 2105/14; BOA, *ŞD*, 2102/24; BOA, *ŞD*, 2108/27.

¹⁸² BOA, *DH. MKT*, 1373/28.

¹⁸³ BOA, *DH. MKT*, 1694/21.

MUSTAFA DAĞ

karar verilmiştir. Bu karar doğrultusunda 20 Mart 1892 tarihinde Yanya Bidayet Mahkemesi'nde duruşma başlamıştır. İdare'yi temsilen Dava Vekili Hacı Malik Ağa ile onun Vekili Hüseyin Hasan Efendi görev almıştır.¹⁸⁴ Tarafların ifadeleri alınıp, öne sürmüş oldukları delilerin incelenmesi neticesinde mahkeme heyeti; Mihalaki Efendi'yi suçlu bulmuştur. Bu nedenle görevinin kendisine iade edilemeyeceğine karar vermiştir. Ayrıca talep etmiş olduğu 40.000 kuruşun da kendisine verilmeyeceği kararı onaylanmıştır.¹⁸⁵

Usulsüz davranışlarından dolayı görevden azledilen bir diğer kişi Müfettiş Bekir Ağa olmuştur. Bir takım usulsüz girişimlerde bulunması ve adam öldürme suçuna karışması iddialarıyla hakkında Reji Komisyonu tarafından soruşturma başlatılmıştır. Bu soruşturmanın başlamasına neden olan gelişme ise bölge çiftçilerinin Bekir Ağa hakkında İdare'ye yapmış oldukları şikayetlerdir. İdare, Bekir Ağa'yı suçlu bularak muhakeme sürecinin gerçekleştirilmesi için Adliye Nezareti'ne başvurmuştur. Adliye Nezareti bu başvuruyu değerlendirip muhakeme sürecinin başlatılmasına karar vermiştir. Kısa süre içerisinde dava süreci Bidayet Mahkemesi'nde başlatılmıştır. Mahkemede Reji'yi temsilen dava vekilinin yanı sıra Bekir Ağa ile onun vekili katılmıştır. Tarafların ifadeleri alındıktan sonra elde edilen delilerin ve kayıt evraklarının incelenmesi neticesinde Bekir Ağa suçlu bulunmuştur. Bu nedenle görevden azledilmesi ve 3 yıl kürek cezasıyla cezalandırılması kararlaştırılmıştır. Ancak alınan kararın henüz infaz edilmediği gibi Bekir Ağa'nın hala İdare'de baş kolcu olarak görev yaptığı tespit edilmiştir. Bunun üzerine 23 Nisan 1898 tarihinde Yanya Polis Komiserliği ile İdare arasında yapılan görüşmeler neticesinde Bekir Ağa'nın görevine son verilmiştir.¹⁸⁶ Bekir Ağa, 1 Eylül 1898 tarihinde Bidayet Mahkemesi'nin bu kararına itiraz ederek Temyiz Mahkemesi'ne başvurmuştur. Bu başvurusu Temyiz Mahkemesi tarafından kabul edilerek dava süreci yeniden görülmeye başlanmıştır.¹⁸⁷ Bekir Ağa, mahkemede; birkaç seneden beridir bu görevi icra ettiğini, bugüne kadar herhangi bir yasadışı suça karışmadığını, kendisini şikâyet eden çiftçilerin bütün kaçakçılarıyla bağlarının olduğunu ileri sürerek kendisine iftira ettiklerini beyan ederek görevinin iadesini istemiştir. Talebi ve ifade ile deliler değerlendirme altına alındıktan sonra Bekir Ağa'nın suçlu olduğuna karar verilmiştir. Bu nedenle Bekir Ağa'nın talebi olumlu yönde karşılanmayarak

¹⁸⁴ Mahkeme sürecine dair detaylı bilgiler için Bkz. BOA, ŞD, 2954/12; BOA, ŞD, 2095/7; BOA, ŞD, 2954/23.

¹⁸⁵ BOA, DH. MKT, 1668/20.

¹⁸⁶ BOA, DH. MKT, 2090/57.

¹⁸⁷ BOA, DH. MKT, 2107/63.

OSMANLI RUMELİ'SİNDE YABANCI SERMAYE YATIRIMI: YANYA REJİ İDARESİ
(1883-1912)

bir önceki mahkemede alınan karar onaylanmıştır.¹⁸⁸ Böylece Bekir Ağa görevden azledildiği gibi 3 ay da hapse mahkûm edilmiştir. Ayrıca mahkeme masrafları da kendisinden tahsil edilmiştir.

Görevi başındayken ahaliye kötü muamelelerinden dolayı hakkında dava süreci başlatılan bir diğer isim Mösyö Filib Deposun Efendi olmuştur. 11 Ağustos 1908 tarihinde İdare'de nazır olarak görev yapan Filib Efendi hakkında bölge ahali tarafından şikâyet gerçekleşmiştir. Esasen Filib Efendi, Belçika tebaası olup 1908 yılında Almanya Konsolosluk vekaletine atanmıştı. Hariciye Nezareti tarafından yapılan araştırmalar neticesinde Belçika tebaası olmasından dolayı bu atamanın kanunlara aykırı olmadığı belirtilmiştir.¹⁸⁹ Ancak her iki görevi aynı anda icra etmesinin kanunlara aykırı olmasından dolayı bir görevden istifa etmesi istenmiştir. Filib Efendi, bu karar üzerine İdare'deki görevinden istifa etmiştir.¹⁹⁰ Yerine yeni bir nazırın atanması için harekete geçilmiştir.¹⁹¹ Ancak ahalinin şikâyetleri üzerine hakkında muhakeme sürecinin başlatılmasından dolayı Almanya Sefareti, 25 Mart 1909 tarihinde konsolosluktaki görevine son verildiğini Yanya Valiliğine iletmiştir.¹⁹² Bu arada mahkeme görev yerinin değiştirilmesine karar vermiştir.¹⁹³ Ayrıca bölgede bir daha görev almaması için gerekli olan tedbirlerin alınması hususunda İdare ile Valiliğe Maliye Nezareti tarafından bilgi aktarılmıştır.¹⁹⁴

Reji ile personeli arasında yaşanan sorunların bir diğer kaynağı Reji personelinin ülke içerisinde casusluk faaliyetlerinde bulunarak ayrılıkçı gruplarla birlikte hareket etmeleri olmuştur. Bu bağlamda İdare Muhasebecisi Avusturyalı Kantonanidi Efendi hakkında 12 Eylül 1895 tarihinde yaşanan gelişme örnek olarak incelenebilir. Kantonanidi Efendi'nin gizli bir şekilde bazı ayrılıkçı Yunanlıları hanesinde gizlediğine dair iddialar ortaya atılmıştır. Bu iddialar doğrultusunda Yanya Polis Komiserliği tarafından başlatılan tahkikat neticesinde Yunanlı bir kız ile evlenmeyi düşünen Kantonanidi Efendi'nin evinde gizli olarak saklamış olduğu şahısların bölgede yasadışı girişimlerde bulunma planları yaptıklarını tespit etmiştir. Bu bilgiler çerçevesinde İdare ile Maliye Nezareti arasında yapılan görüşmeler

¹⁸⁸ BOA, ŞD, 2101/22.

¹⁸⁹ BOA, DH. MKT, 1259/26.

¹⁹⁰ BOA, DH. MKT, 2687/39.

¹⁹¹ BOA, HR. TH, 370/30.

¹⁹² BOA, HR. HMŞ. İŞO, 103/57.

¹⁹³ BOA, BEO, 3434/257521.

¹⁹⁴ BOA, DH. MKT, 2640/17.

MUSTAFA DAĞ

neticesinde Yanya gibi hassas bir bölgede bu gibi yasadışı girişimlerde bulunan birinin istihdam edilemeyeceğine kanaat getirilerek, görev yerinin değiştirilmesi kararlaştırılmıştır.¹⁹⁵ Casusluk girişiminde bulunan bir diğer isim Ergiri Sancağı Reji Muhasebecisi Kenderos Efendi olmuştur. Kenderos Efendi hakkında 25 Nisan 1912 tarihinde bir gelişme meydana gelmiştir. Ergiri Mutasarrıflığı tarafından Maliye Nazırlığına iletilen telgrafta Kenderos Efendi'nin Yunan Konsolosluğu ile birlikte casusluk faaliyetleri içerisinde bulunduğu belirtilmiştir. Muhasebeci hakkında yapılan araştırmalar neticesinde görev yerinin değiştirilmesi doğrultusunda karar alınmıştır.¹⁹⁶ Böylece Osmanlı Hükümeti ile İdare birlikte hareket ederek bölge asayişini açısından tehdit oluşturan birinin Reji bünyesinde istihdam edilmesini engellemişlerdir.

Yunanlıların ayrılıkçı hareketlerine ismi karışan bir diğer görevli Yanaki Veled-i Milan Efendi olmuştur. Sandık emini Yanaki Efendi'nin Yunanistan'da ayrılıkçı bir grup tarafından kurulmuş olan bir cemiyetle bağının olduğuna dair 4 Şubat 1899 tarihinde bilgiler elde edilmiştir.¹⁹⁷ Bu bilgiler çerçevesinde Yanaki Efendi hakkında yapılan tahkikat neticesinde Yunanistan'da Osmanlı Hükümeti aleyhine faaliyetlerde bulunan bir cemiyetin başkanıyla yakın ilişki içerisinde bulunduğu saptanmıştır. Bu nedenle İdare ile Valilik arasında yapılan yazışmalar neticesinde ilk etapta görevden azledilmesine karar verilmiş olsa da geçimini sağlamakta sorun yaşayacağından dolayı görev yerinin değiştirilmesi kararlaştırılmıştır.¹⁹⁸ Yunanistan'da Osmanlı Hükümeti'ne karşı ayrılıkçı faaliyet gösteren Etnik-i Eteryacı Cemiyeti'yle İdare görevlilerinin bağının olmasından dolayı 1900 yılında bir sorun daha zuhur etmiştir. 30 Kasım 1900 tarihinde İbrahim Sırrı Efendi tarafından merkeze iletilen telgrafta; cemiyetin başkanlığını yapan Milan Efendi, Yanya Meclis-i İdare Azası Matrod Efendi ile Yanyalı Sakilyozade Hristaki Efendi'nin cemiyetin faaliyetleri çerçevesinde tebdil-i kıyafet ederek belediye, Reji ve jandarma görevlileri arasına sızarak birtakım kanunsuz girişimlerde buldukları aktarılmıştır. Bu ihbar üzerine İdare, Valilik ve İşkodra Mülkiye Müfettişliği arasında yapılan yazışmalar neticesinde şahıslar hakkında tahkikat süreci başlatılmıştır. Tahkikat sonucunda mahkeme süreci başlatılmıştır. Mahkeme neticesinde şahısların görevden azledilmesi kararlaştırılmıştır.¹⁹⁹

¹⁹⁵ BOA, *BEO*, 1009/75601.

¹⁹⁶ BOA, *DH. MUI*, 157/11.

¹⁹⁷ BOA, *DH. MKT*, 2170/21.

¹⁹⁸ BOA, *DH. MKT*, 2174/75.

¹⁹⁹ BOA, *DH. MKT*, 2426/56.

OSMANLI RUMELİ'SİNDE YABANCI SERMAYE YATIRIMI: YANYA REJİ İDARESİ
(1883-1912)

Ayrıılıkçı Yunanlılarla bağlantısı bulunduğu tespit edilen diğer isimler Loros'ta Reji Kâtibi Nikola Efendi ile Dava Vekili Vasilin Efendi olmuştur. Nikola Efendi ile Vasilin Efendi, 10 Kasım 1905 tarihinde Preveze Sancağı'nda Yorgora Efendi tarafından işletilen lokantada birtakım toplantılar düzenlemişlerdir. Bu toplantılarda Osmanlı ile Ruslar arasında meydana gelen savaşla ilgili konuşmalar yaparak Yunan ve Rus propagandası yürütmüşlerdir. Bunun üzerine Preveze Mutasarrıfı ile Loros Kaymakamı Hüseyin Bey olayla ilgili gerekli yazışmaları gerçekleştirdikten sonra tahkikat süreci başlatmıştır. Yürütülen tahkikat doğrultusunda alınan ifadeler ve incelenen deliller neticesinde Nikola ile Vasilin Efendilerin görev yerlerinin değiştirilmesi kararlaştırılmıştır. Ayrıca İdare'yle iletişime geçilerek personelini bu tür ayrıılıkçı gruplarla birlikte hareket etmekten uzak tutması istenmiştir.²⁰⁰

İdari personelin bu gibi ayrıılıkçı hareketleri Yunanlılarla sınırlı kalmamakla birlikte Rumların da buna benzer birtakım girişimlerde bulunduğu saptanmıştır. 5 Kasım 1906 tarihinde Berat Sancağı Reji Müdürlüğünde görev yapan Reji memuru, Rum papazı ve tabip Çokoli Efendi'yle birlikte hareket ederek İtalyanlar aleyhinde ve Rumların lehinde birtakım yasadışı girişimlerde bulunmuştur. İdare ile Valiliğin yürütmüş olduğu ortak araştırmalar neticesinde Reji memuru ile diğer şahısların bu gibi yasadışı girişimlerden vazgeçmesi istenmiştir. Ayrıca bu tür davranışta bulunmamaları için ihtarname gönderilerek uyarılmışlardır. Şayet bu uyarılarının dikkate alınmaması halinde ise görevden azledilecekleri belirtilmiştir.²⁰¹

İdare personelinin ayrıılıkçı faaliyetleri dışında İdare'yle sorun yaşamalarına neden olan bir diğer etken birtakım usulsüz davranışlar içerisinde bulunmaları olmuştur. Buna dair tespit edilebilen ilk vaka 4 Kasım 1886 tarihinde gerçekleşmiştir. Yanya Defterdarı Hayri Efendi, İdare memurunun bölgede birtakım kanunsuz girişimlerde bulunarak İstanbul'a firar edeceğini iddia etmiştir.²⁰² Bu iddia doğrultusunda İdare ile Valilik tarafından konu hakkında tahkikat süreci başlatılmıştır. Tahkikat neticesinde iddiaların asılsız olduğu saptanmıştır. Hayri Bey'in bu iddiaları ileri sürmesinin nedeni ise Asakir-i Şahane Kumandan Vekili Hakkı Paşa tarafından Reji'nin ilgili olduğu bir konu hakkında işlem yaparken Reji

²⁰⁰ BOA, *Y. PRK. ASK*, 227/138.

²⁰¹ BOA, *BEO*, 2940/220454.

²⁰² BOA, *DH. MKT*, 1379/87.

MUSTAFA DAĞ

memuru tarafından zorluk çıkarılmasıydı. Netice olarak Maliye Nezareti ile Reji Komiserliği memurun görevden alınması için bu nedenin yeterli olmadığı fikrine varmışlardır.²⁰³ Bu iddialar üzerine Reji görevlisi, Hayri Efendi hakkında şikâyetle bulunmuştur. Bu şikâyet doğrultusunda yürütülen tahkikat neticesinde Hayri Efendi, 16 aylık görevinden sonra vazifeden el çektilmiş, Reji memurunun ise Yanya dışında bir Reji şubesinde istihdam edilmesi kararlaştırılmıştır.²⁰⁴

Bölgede usulsüz girişimlerde bulunarak ahaliye kötü muamelede bulunan Reji görevlileri de tespit edilmiştir. Bu doğrultuda Dinozade Hüseyin Efendi örnek olarak incelenebilir. 3 Temmuz 1890 tarihinde Maliye Nezareti ile İdare arasından yapılan müzakereler neticesinde Preveze Sancağı Reji Müdürlüğü'nde görev yapan Memur Dinozade Hüseyin Efendi'nin bu gibi davranışlarından dolayı hakkında tahkikat sürecinin başlatılmasına karar verilmiştir. Bu karar çerçevesinde yürütülen tahkikat süreci neticesinde Dinozade Hüseyin Efendi suçlu bulunarak başka bir şubeye tayin edilmesi kararlaştırılmıştır. Yeni görev yeri hakkında bilgi sahibi olunmasa da vilayet dışında olduğuna dair kayıt alınmıştır.²⁰⁵ Ancak Dinozade Hüseyin Efendi, İstanbul'da kısa bir süre kaldıktan sonra tekrar Yanya Reji İdaresi'nde göreve başlamıştır. Muhtar Hüseyin Efendi, Dinozade Hüseyin Efendi'nin tekrar Sancak'ta görevlendirilmesine karşı bölge ahalisinden ciddi tepkilerin olduğunu ve bir an önce buradan alınması gerektiğini ifade etmiştir. Muhtarın ifadeleri ve ahalinin tepkisi üzerine Maliye Nezareti, Dinozade Hüseyin Efendi'yi başka bir şubeye tayin ettirmiştir.²⁰⁶

Dinozade Hüseyin Efendi²⁰⁷ dışında uygulamalarından dolayı hakkında şikâyet meydana gelen bir diğer isim Necip Bey olmuştur. 17 Nisan 1904 tarihinde Koniçe'ye bağlı bazı köylerde birkaç seneden beridir tütün çiftçiliği yapan köylüler tarafından Reji Memuru Necip Bey hakkında bir şikâyet meydana gelmiştir. Necip Bey, biraderi Hasan Paşa ile jandarma

²⁰³ BOA, *DH. MKT*, 1386/102.

²⁰⁴ BOA, *DH. ŞFR*, 131/114.

²⁰⁵ BOA, *DH. MKT*, 1789/136.

²⁰⁶ BOA, *DH. MKT*, 1747/47.

²⁰⁷ Dinozade Efendi hakkında meydana gelen bu şikâyetlere rağmen aynı tarihlerde Valilik teklifi ile ödüllendirildiği görülmektedir. 1893 yılında Yanya Valiliği'nin, "*Preveze eşrafından izzetli Hüseyin Bey Dino'nun hizmet ve haysiyetinden dolayı*" taltif edilmesi teklifi Osmanlı yönetimi tarafından kabul görerek üçüncü rütbeden bir kıta Osmanlı Nişanı verilmiştir. Bkz. İbrahim Serbestoğlu ve Hasan Babacan, "Kadim Kültürü Korumak: Osmanlı İdaresinin Yanya Vilayetinde Eski Eserleri Koruma Politikası", *VIII. Uluslararası Balkan Tarihi Araştırmaları Sempozyumu-Balkan'da Kültür, Mimari ve Sanat*, 1-4 Eylül 2022, Livre de Lyon 2022, s. 140.

OSMANLI RUMELİ'SİNDE YABANCI SERMAYE YATIRIMI: YANYA REJİ İDARESİ
(1883-1912)

binbaşı Ziya Bey'in himayesi altında tahrir işlemleri sırasında ahaliye kötü muamelelerde bulunup bazı çiftçilerden akçe talep etmiştir. Köylüler ilk etapta Hasan Paşa ile Ziya Bey'den çekindiklerinden dolayı şikâyetle bulunmaya çekinmiş olsalar da keyfi ve kanunsuz davranışların artması üzerine şikâyetle bulunmuşlardır. Şikâyet üzerine Valilik ile Rumeli Müfettişliği tarafından tahkikat süreci başlatılmıştır. Ancak tahkikat neticesinde şikâyetlerin aksine Necip Bey'in kanunlar çerçevesinde hareket ettiğini, kazaya bağlı olan bir köyde 2 evde yapmış olduğu aramalar neticesinde her ne kadar kaçak tütün tespit edememişse de 1 adet kaçak revolver tüfeği, 5 fişek ve 40 dirhem kaçak barut ele geçirdiği tespit edilmiştir. Bugüne kadar Necip Bey hakkında herhangi bir şikâyetin yapılmamış olması ise şikâyetlerin asılsız olduğuna ve iyi niyetle yapılmadığına kanaat getirilmesinde etkili olmuştur.²⁰⁸ Bu örnekten hareketle Reji görevlileri hakkında yapılan şikâyetlerin bazılarının asılsız olduğu çıkarımı yapılabilir.

İdari personelin kanunsuz girişimlerinden dolayı yaşamış olduğu problemlerin yanı sıra memurlar arasında görevi esnasında öldürülenler de olmuştur. Bu çerçevede 1900 yılında Premedi Reji Müdürü Hüsnü Bey'in katledilmesi örnek olarak incelenebilir.²⁰⁹ Hüsnü Efendi, Fraşarlı Malik tarafından katledilmiştir.²¹⁰ Hüsnü Bey'in abisinin aktarmış olduğu bilgiye göre Hüsnü Efendi ile Malik Bey arasında ciddi bir münakaşanın olmamasına rağmen Malik'in bir buçuk ay önce hiçbir sebep yokken abisini katlettikten sonra kaçtığını belirtmiştir. Ayrıca Malik'in Manastır taraflarına kaçtığı ve orada serbest şekilde dolaşmasının kendisine ve kardeşlerine büyük bir tehlike oluşturduğunu ifade ederek suçlunun bir an önce yakalanmasını talep etmiştir.²¹¹ Bu talep üzerine Malik hakkında başlatılan tahkikat neticesinde yanında toplamış olduğu çetecilerle birlikte asayiş problemleri çıkararak Delvine'ye kaçtığı, burada Yanyalı Yahya Ağa'nın evinde 3 gün saklı kaldıktan sonra Yahya Efendi'nin kardeşi İsmail ile Yusuf'un yardımıyla Korfu'ya kaçtığı öğrenilmiştir. Hakkında yürütülen soruşturma ve takibat neticesinde Bektaşî tekkesinde sakladığı tespit edilmiştir. Saklandığı tekkeden alınarak Anadolu'ya getirilmesi için çalışmalar başlatılmıştır.²¹² Bu çerçevede Malik'in derdest edilmesi için Görice Tabur Ağası Rıza Bey'in emrinde bir tabur asker ile Manastır ve Yanya'dan müfrezeler

²⁰⁸ BOA, *TFR. I. ŞKT*, 43/4206.

²⁰⁹ BOA, *BEO*, 1560/116967.

²¹⁰ İlkay Erken, "Osmanlı Devleti'nde Bir Ceza Yöntemi Olarak Sürgün: Yanya Vilayeti Örneği (1867-1913)", *Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Sayı 72, Eylül 2021, s. 303.

²¹¹ BOA, *BEO*, 1560/116967.

²¹² BOA, *DH. ŞFR*, 254/110.

görevlendirilmiştir. Ancak Malîk Efendi'nin derdest edilip edilmediğine ve derdest edilmiş olması halinde hakkında ne gibi muamelenin icra edildiğine dair bilgiler tespit edilememiştir.²¹³

Sonuç

Tarihi geçmişe eski çağlara dayanan Yanya, tarih boyunca Bizans, Sırp ve İtalya'nın hakimiyeti altında idare edilmiştir. 1431 yılına gelindiğinde Osmanlı idaresine girmiştir. Reji'nin faaliyete geçtiği 1883 yılında Yanya Vilayeti; Yanya Merkez, Berat, Ergiri ve Preveze Sancaklarından oluşmaktadır. 1883 ile 1911 yılları arasında merkezle birlikte dört sancak şeklinde örgütlenen vilayette Reji Şirketi, Yanya Reji İdaresi çatısı altında 1 baş müdürlük ile 3 müdürlük şeklinde örgütlenmiştir. Bu sancaklara bağlı olan kazalarda memurluklar oluşturulmuştur. Memurluklara bağlı olan köy ve nahiyelerde görevlendirilmiş olan memurlar aracılığıyla tütünle ilgili faaliyetler denetim altına alınmaya çalışılmıştır. Bu durum teşkilatın Osmanlı coğrafyasında muazzam bir örgütlenme yapısına sahip olduğunu göstermektedir.

İdare, kalabalık bir kadro yapılanmasıyla hayata geçirmiş olduğu uygulamalardan dolayı tütün işiyle iştigal eden kesimlerle birtakım sorunlar yaşamıştır. Bu sorunların yoğun olarak görüldüğü kesimlerden biri çiftçilerdi. Bu sorunlar her ne kadar şartname ve nizamname çerçevesinde çözüme kavuşturulmaya çalışılmış olsa da tam anlamıyla önüne geçilememiştir. Yaşanan sorunlara rağmen bölgede tütün üretimine yoğun olarak devam edilmiştir. Reji'nin faaliyete geçmeden önce 1882 yılında bölgedeki tütün üretimi 111.000 kiloyken, 1889 yılında bu oran 275.000 kiloya çıkmıştır. Artış devam ederek 1895 yılında 296.074 kiloya yükselmiştir. Bu veriler İdare'nin hayata geçirmiş olduğu politikaların başarılı olduğunu göstermekteydi. İdare'nin başarılı olduğunu gösteren bir diğer istatistiki veriler 1900 yılında gerçekleşmiştir. Buna göre İdare'nin yıllık geliri 3.750.168 kuruşken, gideri 1.416.019 kuruştur. Elde edilen kâr oranı 2.154.149 kuruştur. Ancak 1901 yılında İdare'nin yıllık bütçesi yetersiz gelmeye başlamasından dolayı bölgede tütün ekim alanları kısıtlanmıştır. Haliyle bu durum da tütün üretiminin düşmesine neden olmuştur. Bu düşüş 1909 senesi istatistiklerine yansımıştır. Tüm bu olumlu gelişmelere rağmen İdare'nin uygulamalarından dolayı tütün çiftçileriyle ambar yetersizliğinden,

²¹³ BOA, *BEO*, 1563/117190.

OSMANLI RUMELİ'SİNDE YABANCI SERMAYE YATIRIMI: YANYA REJİ İDARESİ
(1883-1912)

ekim ruhsatnamesi meselesinden, takdir-i fiyat meselesinden ve Reji tarafından ekim için verilen avans meselesinden dolayı sorunlar yaşanmıştır. Bu doğrultuda yapılan araştırmalar neticesinde 32 vaka örneği incelenmiştir. Bunlardan 11'i ruhsat, 8'i fiyat, 12'si ambar ve 1'i avans meselesinden dolayı yaşanmıştır. Bu sorunların çoğu çözüme kavuşturulmuştur. Sorunların çözüme kavuşturulmasından Maliye Nezareti'nin etkili olduğu saptanmıştır.

Yanya Reji İdaresi'nin hayata geçirmiş olduğu politikalarından dolayı tütün tüccarlarıyla da birtakım sorunlar cereyan etmiştir. Bu sorunların oluşmasına neden olan temel gerekçeler tütün ticaretinin tamamen Reji'nin denetimine bırakılmış olması, 1887'de itibaren ticaretin ruhsatla yapılabilmesi ve tüccarlardan temettü vergisinin tahsil edilmesiydi. Buna göre bu kanunları çiğneyen tüccarların malları müsadere edilerek ele geçirilen tütünlerin her 1 kıyyesi için 40 kuruş para cezası kesilmekteydi. Suçun tekrar edilmesi halinde ise para cezası 2 katına çıkarılmaktaydı. Bu gibi nedenlerden dolayı meydana gelen sorunlarda Reji, çiftçileri şartname ile nizamnameye uymamakla suçlarken, tüccarlar ise serbestçe tütün ticareti yapmalarına izin verilmemesi ve ruhsat taleplerinde zorluk çıkarılmasından yakınmışlardır.

Tütün çiftçileri ve tüccarların Reji'yle olan ilişkileri Reji ile mahalli yöneticiler arasında etkileşimin yoğun olarak yaşanmasına yol açmıştır. Bu sorunlar mahalli yöneticilerin Reji'ye olan bakış açısını olumsuz yönde etkilemiştir. Bunun önüne geçilmesi için merkezi hükümet yerel idarecileri sık sık uyararak Şirket'e bir devlet kurumu nazarıyla bakılmasını istemiştir. Reji, mahalli yöneticileri özellikle kaçakçılıkla mücadelede gerekli kolaylığı sağlamamasından ve kaçakçıların mahalli yöneticiler tarafından himaye edildiğinden yakınırken, mahalli yöneticiler ise İdare'nin uygulamış olduğu yasaklayıcı politikalarından ve yapılan atamalardan şikayetçi olmuşlardır. Bu şikayetlerin çözüm odağı ise Maliye Nezareti olarak görülmüştür. Reji ile mahalli yöneticiler arasında bu gibi nedenlerden dolayı meydana gelen olumsuz gelişmelerin yanı sıra yapılan bağışlardan dolayı olumlu ilişkilerin de kurulduğu tespit edilmiştir. Bu doğrultuda 29 yıllık süreçte Reji ile mahalli yöneticiler arasında meydana gelen gelişmelere dair 19 vaka incelenmiştir. Bu vakalardan 4'ü mahalli yöneticilerin Reji'ye destek vermemesinden, 2'si mahalli yöneticilerin kaçakçılara destek vermesi ve kollamasından, 2'si temettü vergisinden, 5'i mahalli yöneticilere Reji tarafından yapılan bağışlardan, 1'i ülke asayişinin sağlanmasına verilen katkılardan, 4'ü Reji tarafından yapılan uygunsuz atamalardan ve 1'isi ise Reji'ye ait olan deponun askeriye tarafından kullanılmasından dolayı yaşanmıştır. Reji kolcularından mahalli yöneticilerine sağlanan bağışlar vilayet genelinde inşa edilen sivil hastane, askeri hastane, köprü ve iskele gibi umumi yapılarda kullanılmıştır.

MUSTAFA DAĞ

Bu durumdan hareketle İdare'nin bölgenin kalkınması açısından destek sağladığı söylenebilir.

Reji'nin mahalli yöneticilerle yaşamış olduğu sorunlardan dolayı kendi personeli birtakım sorunlar yaşadığı saptanmıştır. Bu sorunların temel kaynağı ise Reji'nin bünyesinde istihdam etmiş olduğu kalabalık bir kadro yapılanmasından dolayı oluşan kontrolsüzlüktür. Bu kontrolsüzlük beraberinde Reji memurlarının birtakım usulsüz girişimlerde bulunmasına neden olmuştur. Bu usulsüzlüklerden en önemlisi ise Reji görevlilerin İdare'ye ait olan parayı zimmetlerine geçirmiş olmasıdır. Zimmet meselesinden dolayı yaşanan dava süreçleri Osmanlı hukukuna tabi olup Osmanlı mahkemelerinde çözüme kavuşturulmuştur. Bu doğrultuda meydana gelen davalar ilk etapta Bidayet Mahkemesi'nden daha sonra ise alınan karara itiraz edilmesi halinde Temyiz Mahkemesi'nde istinaf edilmiştir. Zimmete para geçirilmesinin yanı sıra görevi kötüye kullanma, kanunlara aykırı davranışlarda bulunma, ahaliye kötü muamelede bulunma, adam öldürme suçuna karışma, casusluk girişimlerde bulunma ve ayrılıkçı gruplarla birlikte hareket etme suçları işlenmiştir. Bölgenin etnik yapısından dolayı Reji görevlilerin casusluk girişimlerinde bulunanlar genellikle Yunan ve Rumlar olmuştur. Görevlilerin bu tür girişimlerden dolayı görevden azledilme, görev yerinin değiştirilmesi veya hapis cezası ile cezalandırıldıkları tespit edilmiştir. Bu kapsamda 16 vakanın cereyan ettiği saptanmıştır. Bunlardan 3'ü zimmet meselesinden, 7'si usulsüz girişimlerden, 5'i Yunan ve Rumlar lehine casusluk faaliyetlerinde bulunmak ve 1'i Reji görevlisinin öldürülmesinden dolayı yaşanmıştır.

KAYNAKÇA

Arşiv Kaynakları

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)

Bâb-ı 'Ali Evrak Odası (BEO), 974/73003, 1732/129874, 3586/268880, 2043/153222, 3427/256973, 3467/259964, 322/24147, 14/1026, 3797/284702, 3790/284189, 957/71746, 98/7312, 108/8032, 125/9307,

OSMANLI RUMELİ'SİNDE YABANCI SERMAYE YATIRIMI: YANYA REJİ İDARESİ
(1883-1912)

77/5707, 946/70933, 1009/75601, 1563/117190, 2940/220454, 1560/116967,
3012/225869, 3434/257521.

Dâhiliye-İdare (DH. İD), 95/60, 95/1, 95/20, 19/15.

Dâhiliye-Mektubi Kalemi (DH. MKT), 2549/142, 2084/36, 2148/13,
535/118, 1552/83, 1531/90, 1532/24, 2210/147, 2556/132, 733/43, 2885/90,
2069/25, 2778/14, 2090/55, 2127/126, 2778/14, 2815/100, 2782/40, 2856/76,
1538/62, 2529/40, 2107/128, 2231/42, 2408/59, 2766/77, 1348/20, 1411/24,
1363/24, 148/21, 1360/91, 1501/112, 805/38, 1808/99, 2891/6, 1458/23,
1443/72, 1399/3, 1465/101, 2738/97, 1751/124, 2018/26, 1422/61, 1400/52,
1380/127, 1402/98, 1355/112, 879/104, 2054/95, 2029/99, 567/85, 966/94,
370/18, 2335/77, 2264/82, 1379/87, 1386/102, 1789/136, 1747/47, 640/17,
2170/21, 2174/75, 2426/56, 1259/26, 2687/39, 427/55, 1148/34, 1373/28,
1694/21, 1668/20, 2090/57, 2107/63, 1966/94, 1394/131, 188/16, 2456/25,
1438/79, 2302/100, 2460/100, 2348/24.

Dâhiliye-Muhaberat-ı Umumiye İdaresi (DH. MUI), 94/2, 117/40, 31/7,
94/15, 94/16, 70/11, 86/25, 104/15, 157/11.

Dâhiliye-Mütenevia (DH.MTV), 4/93.

Dâhiliye-Şifre Kalemi (DH. ŞFR), 131/114, 254/110.

Hariciye Nezâreti-İdare (HR. İD), 2104/57.

Hariciye Nezâreti-İstişare Odası (HR. HMS. İŞO), 166/31, 103/57.

Hariciye Nezâreti-Tahrirat (HR. TH), 370/30.

Hariciye Nezâreti-Tercüme Odası (HR.TO), 537/17.

Hariciye Nezâreti-Siyasi (HR.SYS), 2792/14.

İrade-Dâhiliye (İ. DH), 1014/80014, 1295/102277, 851/68291, 1480/43.

İrade-Taltifat (İ. TAL), 124/9.

Meclis-i Vükelâ Mazbataları (MV), 71/22, 57/49, 201/5, 27/54, 35/44.

MUSTAFA DAĞ

Sadaret-Muhimme Kalemi Evrakı (A.) MKT. MHM), 560/6.

Sadaret-Meclis-i Vala Evrakı (A.)MKT.MVL), 100/100.

Sadaret-Mukavelenameleri (A.) DVN. MKL), 23/29, 28/8.

Şûrâ-yî Devlet (ŞD), 2507/9, 303/42, 2101/22, 2954/12, 2095/7, 2954/23, 347/82, 2105/14, 2102/24, 2108/27, 2097/12, 2966/24, 1813/22, 1798/9.

Teftişat-ı Rumeli Evrakı (Rumeli Müfettişliği)–Arzuhaller (TFR. I.ŞKT), 43/4206, 23/2201.

Teftişat-ı Rumeli Evrakı (Rumeli Müfettişliği)–Müteferrik Evrak (TFR. I. M), 21/2001.

Teftişat-ı Rumeli Evrakı (Rumeli Müfettişliği)–Jandarma Müşiriyet ve Kumandanlık Evrakı (TFR.I.AS), 61/6050.

Yıldız-Askeri Maruzat (Y. PRK. ASK), 227/138.

Yıldız-Esas Evrakı (Y. EE), 11/17.

Yıldız-Hususi Maruzat (Y. A. HUS), 281/18.

Yıldız-Mutenevvi Maruzatı (Y. MTV), 213/54, 279/121.

Yıldız-Orman, Maadin ve Ziraat Nezareti Maruzatı (Y.PRK.OMZ), 2/16.

Yıldız-Resmî Maruzat (Y. A. RES), 35/27, 19/56.

Yıldız-Ticaret ve Nâfia Nezâreti Maruzatı (Y. PRK. TNF), 2/55.

Salnameler

Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye, Matbaa-i Ebüzziyâ, Def'a 40, İstanbul 1300.

Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye, Matbaa-i Osmaniye, Def'a 44, İstanbul 1306.

Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye, Matbaa-i Amire, Def'a 45, İstanbul 1307.

OSMANLI RUMELİ'SİNDE YABANCI SERMAYE YATIRIMI: YANYA REJİ İDARESİ
(1883-1912)

- Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye*, Matbaa-i Amire, Def'a 46, İstanbul 1308.
- Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye*, Matbaa-i Amire, Def'a 47, İstanbul 1309.
- Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye*, Matbaa-i Amire, Def'a 48, İstanbul 1310.
- Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye*, Matbaa-i Amire, Def'a 49, İstanbul 1311.
- Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye*, Matbaa-i Amire, Def'a 50, İstanbul 1312.
- Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye*, Matbaa-i Amire, Def'a 51, İstanbul 1313.
- Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye*, Alim Matbaası, Def'a 52, İstanbul 1314.
- Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye*, Alim Matbaası, Def'a 53, İstanbul 1315.
- Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye*, Alim Matbaası, Def'a 54, İstanbul 1316.
- Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye*, Mahmut Bey Matbaası, Def'a 55, İstanbul 1317.
- Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye*, Mahmut Bey Matbaası, Def'a 56, İstanbul 1318.
- Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye*, Tahir Bey Matbaası, Def'a 57, İstanbul 1319.
- Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye*, Matbaa-i Amire, Def'a 58, İstanbul 1320.
- Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye*, Alim Matbaası, Def'a 59, İstanbul 1321.
- Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye*, Matbaa-i Ahmet İhsan ve Şürekası, Def'a 60, İstanbul 1322.
- Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye*, Matbaa-i Ahmet İhsan, Def'a 61, İstanbul 1323.
- Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye*, Matbaa-i Ahmet İhsan, Def'a 62, İstanbul 1324.
- Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye*, Matbaa-i Ahmet İhsan, Def'a 63, İstanbul 1325.
- Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye*, Selanik Matbaası, Def'a 65, İstanbul 1326.
- Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye*, Selanik Matbaası, Def'a 66, İstanbul 1327.

Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye, Selanik Matbaası, Def'a 67, İstanbul 1328.

Salname-i Vilayet-i Yanya, Vilayet Matbaası, Def'a 8, Yanya 1319.

Araştırma-İnceleme Eserler

AÇA, Mustafa ve KELEŞ, İskender, "Trabzon Çevresinde Tütün Kaçakçıları ve Kolcular Etrafında Oluşan Anlatılar", *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, Cilt 6, Sayı 4, Kasım 2017, ss. 2545-2564.

Ali Cevad, *Memalik-i Osmaniyyenin Coğrafyası*, Kasbar Matbaası, Cilt 3, İstanbul 1314.

Ali Sâib, *Cogrâfyâ-yı Mufassal: Memâlik-i Devlet-i Osmâniyye*, Matbaa-i Ebuzziyâ, Kostantiniye 1304.

ALTUNSOY, Burak, "Reji Uygulamaları ve Tütün Kaçakçılığını Engellemeye Yönelik Bir Girişim: Kordon Bölükleri", *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 22, Sayı 40, Ocak 2021, ss. 547-602.

_____, *Osmanlı'da Tütün Kaçakçılığı-Reji Kolcuları ve Uygulamaları*, Selenge Yayınları, İstanbul 2022.

ARSLAN, İsmail, "19. Yüzyılda Balkanlar'da Bir Liman Şehri: Kavala", *History Studies International Journal of History*, Cilt 2, Sayı 3, 2010, ss. 25-38.

ASLAN, Mustafa, "Balkan Gazetesine Göre Abdülhamid'in Sağlığı ve Veliht Meselesi", *International Social Sciences Studies Journal*, Cilt 9, Sayı 117, 2023, ss. 9349-9359.

AYGÜN, Necmettin, "Osmanlı Devleti'nin Son Zamanlarında Karadeniz'in Güney Kesiminde İktisadi Faaliyetler", *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*, Cilt 6, Sayı 23, Mart 2009, ss. 41-76.

BAŞARAN LOTZ, Neslişah Leman, "Milli Mücadele Sonrası Bağımsızlık: İmtiyazlar Meselesi", *Toplumsal Tarih Dergisi*, Sayı 350, Şubat 2023, ss. 2-7.

BÜYÜKTOPLU, Recep ve KARAKUŞ, Seher, "XIX. Yüzyılda Osmanlı Balkan Vilayetlerinin Genel Durumu", *ÇAKÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 12, Sayı 1, Nisan 2021, ss. 196-222.

OSMANLI RUMELİ'SİNDE YABANCI SERMAYE YATIRIMI: YANYA REJİ İDARESİ
(1883-1912)

DAĞ, Mustafa ve TANIK, İbrahim Halil, "Osmanlı Reji İdaresi Çatısı Altında Hak Arayış Mücadelesi: Kasapyan Nazmi Efendi'nin Zimmet Meselesi (1904-1910)", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, Cilt 64, Sayı 1, Haziran 2024, ss. 161-196.

_____, "Osmanlı Taşrasında Bir Memurun Hukuk Mücadelesi: Yabanabad Reji Memuru Zekeriya Sırrı Efendi Davası", *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 24, Sayı 45, Temmuz 2023, ss. 781-804.

_____, "Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Bir Kurumun İşleyişi: Reji İdaresi Şartnameleri (1883-1914)", *Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı 32, Haziran 2023, ss. 371-391.

DAĞ, Mustafa, "27 Aralık 1886 Tarihli İnhisar-ı Duhan Nizamnamesinin Tatbikine Dair Bir Değerlendirme", *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı 47, 2022, ss. 162-180.

DEMİR, Kenan, "II. Meşrutiyet Dönemi Osmanlı Basınında Tütün Tarımı ve Reji Şirketi", *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 22, Sayı 41, Haziran 2019, ss. 419-446.

DIĞIROĞLU, Filiz, *Memalik-i Osmaniye Duhanları Müşterekü'l-Menfaa Reji Şirketi Trabzon Reji İdaresi (1883-1914)*, Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi Yayınları, İstanbul 2007.

_____, "Selanik Ekonomisinde Unutulmuş Bir Alan: Tütün Üretimi, Ticareti ve Reji (1883-1912)", *Osmanlı Araştırmaları*, Cilt 43, Sayı 43, Haziran 2014, ss. 227-272.

ELDEM, Vedat, *Osmanlı İmparatorluğu'nun İktisadi Şartları Hakkında Bir Tetkik*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1994.

ERÇİN, Abdülkadir, "Yanya Vilayeti Jandarma Tensikatı (1903-1912)", *USAD*, Sayı 17, Güz 2022, ss. 159-184.

ERDEM, Alpaslan Fuat, *H. 1319 (M. 1901) Tarihli Yanya Vilayeti Salnamesinin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi*, Kırıkkale Üniversitesi

MUSTAFA DAĞ

Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Prof. Dr. Hacı Ömer Budak, Kırıkkale 2018.

ERDÖL, Cevdet, *Geçmişten Günümüze Tütün ve Tütün Ürünleriyle Mücadele Yolculuğu*, Sağlık Bilimleri Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2019.

ERKEN, İlkay, “Yanya Vilayetinde Bir Muhaciri Kasabası: Loros”, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Sayı 63, Eylül 2018, ss. 557-571.

_____, *Yanya Sancağının İdari Yapısı ve Yerleşim Birimleri (1867-1913)*, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Danışman: Prof. Dr. Nedim İpek, Samsun 2019.

_____, “Osmanlı Devleti’nde Bir Ceza Yöntemi Olarak Sürgün: Yanya Vilayeti Örneği (1867-1913)”, *Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Sayı 72, Eylül 2021, ss. 287-313.

_____, *Güney Arnavutluk’ta Üç Osmanlı Kasabası Avlonya, Berat, Ergiri (19. Yüzyıl)*, Serander Yayınları, İstanbul 2021.

_____, *Yanya Sancağı İdari Yapı ve Yerleşim Birimleri (1867-1913)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2021.

ERTÜRK KESKİN, Nuray ve YAMAN, Melda, *Türkiye’de Tütün-Reji’den Tekel’e Tekel’den Bugüne*, NotaBene Yayınları, Ankara 2013.

GÖKDEMİR, Oktay, “XIX. Yüzyıl Sonunda İzmir ve Çevresinde Tütün Kaçakçılığı”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Cilt 1, Sayı 3, Haziran 1993, ss. 323-333.

_____, “Osmanlı Tütün Tarımında Reji Kolculuğu ve Sivil Direniş”, *Tarih ve Toplum Ansiklopedik Dergisi*, Cilt 32, Sayı 190, Ekim 1999, ss. 243-249.

GÜRAN, Tefvik, *Resmî İstatistiklere Göre Osmanlı Toplum ve Ekonomisi*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2017.

HALAÇOĞLU, Neval Konuk, *100. Yılında Pendik ve Mübadele*, Pendik Belediyesi Yayınları, İstanbul 2023.

OSMANLI RUMELİ'SİNDE YABANCI SERMAYE YATIRIMI: YANYA REJİ İDARESİ
(1883-1912)

HATİPLER, Mustafa, "Uluslararası Para Fonu'nun Türkiye'nin Duyun-u Umumiye'si Ol(a)mayışının Nedenleri", *Bilgi Dergisi*, Sayı 7, Aralık 2013, ss. 121-145.

MUTLUÇAĞ, Hayri, "Reji İdaresinin Satın Alınması İçin II. Abdülhamid'e Yapılan Rüşvet Teklifi", *Türk Tarihi Dergisi*, Sayı 7, Nisan 1968, ss. 1-80.

İNALCIK, Halil, "Rumeli", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Cilt 35, İstanbul 2008, ss. 232-235.

İNBAŞI, Mehmet, "Avlonya Sancağı ve Yönetimi (1750-1800)", *Osmanlı Mirası Araştırmaları Dergisi*, Cilt 6, Sayı 14, Mart 2019, ss. 143-154.

İskân Tarihçesi, Hamit Matbaası, İstanbul 1932.

KARACA, Ali, "Osmanlı İmparatorluğunda Reji ve Tütün Kaçakçılığında Trabzon Örneği: Bir Yabancı Sermaye Serüveni", *Tütün Kitabı*, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2007, ss. 56-85.

KAYA, Gazanfer, "Adıyaman'daki Eski Tekel İşçilerinin Özelleştirme Öncesi ve Sonrası Çalışma İlişkilerinin Karşılaştırılması", *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 8, Sayı 21, Aralık 2015, ss. 1025-1055.

_____, "Tekel Dönemi ve Sonrasının Tütün Ekicisi Ailelere Etkileri (Adıyaman Merkez Köyleri Örneği)", *Social Sciences Studies Journal*, Cilt 4, Sayı 19, Nisan 2018, ss. 2271-2280.

KELEŞ, Erdoğan, "Yanya Sancağı Mutasarrıfı Arslan Paşazâde Selman Paşa (1742-1764)", *OTAM*, Sayı 52, Güz 2022, ss. 135-179.

KIEL, Machiel, "Yanya", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Cilt 43, İstanbul 2013, ss. 317-321.

MAKZUME, Erol, *Sultan II. Abdülhamid'in Hizmetinde Selim Melhame Paşa ve Ailesi*, MD Basımevi, İstanbul 2019.

NİZAMOĞLU, Ahmet, "Sultanın Hizmetkârı: Selim Melhame Paşa (1849-1937)", *Cappadocia Journal Of History And Social Sciences (CAHIJ)*, Sayı 22, Nisan 2024, ss. 15-42.

MUSTAFA DAĞ

NİZAMOĞLU, Yüksel, “Yanya Vilayetinin Durumuna Dair Hazırlanan Layihalar ve Sonuçları”, *OTAM*, Sayı 33, Ocak 2013, ss.197-228.

ORTAYLI, İlber, “Yanya Vilayetinin Limanı Olarak 19. Asrın İkinci Yarısında Preveze”, *Bellekten*, Cilt 62, Sayı 233, Nisan 1998, ss. 137-146.

ORUÇ, Doğukan, “İşkodra’da Reji Şirketi ve Tütün Kaçakçılığı, 1885-1910”, *Journal of Balkan and Black Sea Studies*, Sayı 10, Haziran 2023, s. 19-44.

ÖKÇÜN, A. Gündüz, “1911 Yılında Tarımsal Ücretler Üzerine Gözlemler”, *Ekonomik Yaklaşım*, Cilt 3, Sayı 7, 1982, ss. 195-207.

ÖZKAN, Ela, *19. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nin İdari Taksimatı (1893-1914)*, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Danışman: Prof. Dr. Ahmet Aksın, Elâzığ 2017.

ÖZTUĞ, Ela Umut, *Yanya Merkez Osmanlı Mimarisi*, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Prof. Dr. Mehmet Zeki İbrahimgil, Ankara 2019.

ÖZTÜRK, R. Hülya, “Osmanlı Dış Borçları, Tütün ve Reji İdaresinin Faaliyetleri Üzerine Bir Değerlendirme”, *Selçuk Üniversitesi Sosyal ve Teknik Araştırmalar Dergisi*, Cilt 21, Sayı 1, Haziran 2023, ss. 54-71.

SERBESTOĞLU, İbrahim ve BABACAN, Hasan, “Kadim Kültürü Korumak: Osmanlı İdaresinin Yanya Vilayetinde Eski Eserleri Koruma Politikası”, *VIII. Uluslararası Balkan Tarihi Araştırmaları Sempozyumu–Balkan’da Kültür, Mimari ve Sanat*, 1-4 Eylül 2022, Livre de Lyon 2022, ss. 127-148.

SÖYLEMEZ, Faruk ve KAVGACI, Kevser, “XVIII. Yüzyıl Sonlarında Manastır Şehrinde İdari, Ekonomik ve Sosyal Hayat (63 Numaralı Şer’iye Siciline Göre)”, *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 18, Sayı 3, Temmuz 2021, ss. 2154-2173.

SULAJ, Enisa, *Osmanlı Döneminde Ergiri Kazası (XIX. Yüzyıl)*, Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Doç. Dr. Saadet Maydaer, Bursa 2022.

OSMANLI RUMELİ'SİNDE YABANCI SERMAYE YATIRIMI: YANYA REJİ İDARESİ
(1883-1912)

Şemseddin Sami, *Kamus 'ul A'lâm*, Mihran Matbaası, Cilt 1, İstanbul 1306.

ŞENER, Mahmut, *20. Yüzyılın İlk Çeyreğindeki Göçler ve Anadolu'nun Sosyo-Kültürel Yapısına Etkileri: Sivas Örneği*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Danışman: Prof. Dr. Cezmi Eraslan, İstanbul 2021.

ŞENYURT, Oya, "Osmanlı İdaresindeki Balkanlar'da Rum Yetimhaneleri: Selanik, Yanya, Meçova ve Manastır", *Modular Journal*, Cilt 5, Sayı 1, Haziran 2022, ss. 68-97.

ŞİMŞEK, Muttalip, *20. Yüzyılın Başlarında Aydın ve Menteşe Sancaklarında Gayr-i Müslimlerin Demografik ve Sosyo-Ekonomik Durumu (1900-1925)*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Danışman: Prof. Dr. Nuri Köstüklü, Konya 2013.

TEMEL, Mehmet, "Osmanlı Devleti'nin Son Döneminde Tütün Politikası ve Artan Tütün Kaçakçılığı", *Toplumsal Tarih Dergisi*, Sayı 88, Nisan 2001, ss. 1-64.

TUĞLUCA, Murat, *Osmanlı Devlet-Toplum İlişkisinde Şikâyet Mekanizması ve İşleyiş Biçimi*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 2020.

YAMAN ÖZTÜRK, Melda ve ERTÜRK KESKİN, Nuray, "Osmanlı'da Yabancı Yatırımlar Düyun-u Umumiye ve Tütün Rejisi", *Memleket Siyaset Yönetim Dergisi*, Cilt 6, Sayı 16, Aralık 2011, ss.116-150.

YILMAZ, Fehmi, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Tütün: Sosyal Siyasi ve Ekonomik Tahlili (1600-1883)*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Danışman: Prof. Dr. Cevdet Küçük, İstanbul 2005.

_____, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Tütün Sektörünün Yan Kolları: Lüleci ve Çubukçu Esnafları", *İsmail E. Erünsal'a Armağan*, Ülke Yayınları, Cilt 1, İstanbul 2014, ss. 587-596.

YILMAZ, Mahmut ve YILMAZ Çelik, İbrahim, "Ma'muratü'l-Aziz (Harpur) Reji İdaresi (1883-19125)", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 33, Sayı 1, Ocak 2023, ss. 489-505.

MUSTAFA DAĞ

YÜKSEL, Ahmet, “Osmanlı’da Zamanı Anlamak: Duvar Takvimlerinin Basım ve Yayımı Üzerine Bazı Bilgiler”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt 3, Sayı 12, Yaz 2010, ss. 502-516.

QUATAERT, Donald, “Reji, Kaçakçılar ve Osmanlı Hükümeti”, (çev.) Mete Tunçay, *Yapıt Toplumsal Araştırmalar Dergisi*, Cilt 48, Sayı 3, Mart 1984, ss. 68-85.

_____, “Fabrika Bacalarından Tüten İlk Dumanlar”, *Selanik 1850-1918*, İletişim Yayınları, İstanbul 2021, ss. 223-245.